

Gennep, 19 sept. 1944.

Lieve Jan,

Nu is het dagen geleden dat wij je geschreven hebben, ik weet niet meer wanneer het voor het laatst was, er is zoveel gebeurd in dien tijd, wij zijn soms in de war met de dagen.

Ik weet niet wanneer er gelegenheid zal zijn je deze brief te zenden, want er is nu geen spoorwegverkeer, maar toch schrijf ik om je dan later dit alles te laten lezen en het is tegelijk om voor ons zelf de dingen wat te bewaren voor later.

Ik heb je nog wel geschreven dat alle jongens en mannen moesten graven van 16 tot 50 jaar en dat Max naar Goch bleef gaan en Andre bij huis bleef. Later kwam het bevel 15-60. Toen er een paar dagen nog niet genoeg zich meldden, werd er gecontroleerd, bij ons aan huis kwam een man met een bruin pak aan en roode band om zijn arm versierd met een hakenkruis, een Duitse arbeidsdienstman, hij vroeg of ik mannelijke bevolking in huis had. Ik was gelukkig niet zenuwachtig hoewel ik wist dat zij op komst waren. Ik antwoordde: neen, mijn zoon werkt in Goch en is niet thuis (in werkelijkheid was hij op de heide). Hij vroeg toen waar de huisvader was, nu die was aan zijn werk en was directeur van de tram, ik sprak geen Duitsch. O hm, zei hij en keerde zich om, hij was of een brompot, of het zaakje verveelde hem. Hij deed geen verdere navraag en ik behoefde dus verder niets te verzinnen.

De dag daarop werd rondgeroepen door de omroeper begeleid van twee militairen, dat de waarnemend burgemeester liet weten dat ieder meisje en vrouw zich de volgende morgen moest melden om half zeven aan het stadhuis, van de leeftijd van 15- 60 jaar, het was de laatste oproep en bij weigering zou er gestraft worden naar de oorlogswetten. (Schip meebrengen werd er bij geroepen, evenals alle mannen). Je begrijpt dat heel Gennep in beroering was en er werden hier op den weg overal clubjes gevormd die er over spraken wat te doen. Het was na zes uur 's avonds toen het hier op den weg omgeroepen werd maar het gerucht was al eerder doorgekomen. Wat te doen, eigenlijk vanzelfsprekend : niet gaan. Maar ... wat zouden de gevolgen zijn, zouden ze menschen doodschieten, bijvoorbeeld enkelen om met meerderen te dreigen ? Vader was niet thuis, was met een tram mee en overleggen konden we niet. De burenen kwamen al eens vragen. Mevr. van Kalmhout kwam eens horen, maar acht uur binnen zijn was het bevel dus er viel niet meer af te spreken.

Vader was met een tram mee naar Mook, een tram waarmee 1000 menschen moesten vervoerd worden, allemaal duitse arbeiders, meest of veelal oude mannen die niet meer dienstplichtig waren en enkele heel jonge, misschien enkele afgekeurde voor dienst, uit Westfalen hier gebracht om te graven, het waren meest mijnwerkers. Deze moesten worden ondergebracht in het klooster van Mook, de kweekschool. Jenever hadden deze menschen meegebracht of meegekregen, daarvan dronken ze zoo buitensporig veel dat voordat de tram vertrok meerdere stom dronken waren. Zonder ongelukken kwam dat zaakje in Mook aan, toen moest de tram naar Heumen door om te keeren, maar oh wee, daar was de pot heet, dus hoe nu naar huis, het was donker, er was geen verbinding met Gennep te krijgen, langs dienstlijn ook niet want er was niemand op het bureau. Conducteur de Man ging toen in het duister op Vaders fiets naar Gennep, hij werd wel tien keer aangehouden door Duitschers. Om tegen elf kwam hij hier aan om de menschen hier bij elkaar te halen die met een losse machine de tram moesten gaan halen. We zaten in ongerustheid daar we niets van dat alles wisten en alleen even gehoord hadden dat Vader bij de tram was toen hij om bij zeven vertrok. Later op de avond hoorden we dat Vader mee was, maar waarom zoo laat,

vooral in dezen tijd waarin er zoveel gebeurt word je angstig. Goed half elf belde Max het postkantoor op om te informeren of de tram langs was, niemand mag op straat dus zelf eens gaan informeren kan niet. De laatste was half negen binnen gekomen, daaruit wisten we dat de tram er niet was, dat kon nog niet, de trams reden maar 10 KM per uur.

Bij elf kwam Arts ons waarschuwen dat de tram nog gehaald moest worden en gingen wij naar bed. Om ongeveer half drie kwam Vader thuis. De tweede machine was nog in brand geraakt en met moeite werd er water gekregen om te blusschen, de bekleding was gaan branden, nog meer moeite was er geweest, ik weet niet meer wat maar eindelijk kwamen zij toch thuis.

Toen eens gehoord wat Vader dacht van het bevel. Vader meende dat er niet zulke straffe maatregelen zouden genomen worden en wij het maar moesten weigeren.

's Morgens kwart voor zes was Miep aan bed om mij te wekken, we zouden samen op zijn om zoo noodig anderen ons besluit te vertellen ...?..?.. voor zes belde Diny Deters, wij vertelden dat wij niet gingen maar verder niet beslissen konden voor anderen (ze zouden je anders nog wat maken voor stokerij). We zagen later toch Diny Deters gaan en Annie Jansen, ook enkele onbekenden. Later sprak ik juffr. Smits met juffr. Achterberg, ook hen vertelde ik weer hetzelfde. Zij gingen dan ook niet. Na een poos, ik denk wel bij achten gingen toch juffr. Jansen en juffr. Kuipers, ze zouden eens gaan zien en dan besluiten, ik weet niet of ze tot melden kwamen of niet. We hoorden dat velen zich waren gaan melden en alleen de moeders met kleine kinderen en van gezinnen met meer dan 3 kinderen werden vrijgesteld, de anderen moesten of scheppen gaan of aardappelen schillen, de jongeren natuurlijk scheppen. Ze kregen een schep en moesten de spoorbrug over richting Boxmeer. Een groep meisjes ging zingende Gennep door, sommigen met de schep sleepende achter zich aan het mooie lied zingende: "Van je heela, hola, houd er de moed maar in". Ieder moest zijn persoonsbewijs inleveren.

Wij togen in huis aan het werk, afwachtende wat er op den dag weer komen zou, de meisjes mochten zich niet meer voor raam of deur vertoonen. Goke ging op de boodschappen uit, want de winkels raakten leeg en de bonnen moesten we zien te gebruiken vooral voor boter en suiker. Zij zou eerst naar het winkeltje van de naaister gaan en zien daar alles te krijgen en anders nog naar Jetten of Albert Heijn of een ander.

Toen Goke een uurtje weg was had ik al spijt haar te hebben gestuurd want ik vreesde dat ze uitgevraagd zou worden op straat, maar ja, niemand kon ik naar haar toezenden, niemand kon er op straat, ik ook niet, toch ging ik steeds naar de bel, wat een ellendig leven zoo.

Tegen twaalf, Goke was nog niet terug, kwam Willy Hermens uit naam van Vader zeggen dat we voorzichtig moesten zijn, er werden razzia's gehouden, er waren op de Nijm.weg jongelui ook meisjes gepakt, en er was ook op geschoten. Het beste was wellicht de meisjes naar Zonlichtheide te laten gaan. o.a. Meisjes van Kersten waren gepakt, zij waren achter het Prot.Kerkhof zich gaan verschuilen met andere jongens en meisjes in het wilgenhout. Het schijnt verraden te zijn geworden en toen de Duitschers hen op het spoor waren wilden ze vluchten, toen werd er op geschoten, gelukkig geen ongelukken, ze stonden stil en moesten met de handen achter hun hoofd mee, de meisjes moesten gaan graven en de jongens werden meegenomen, twee van v. Schayk, een van Lamers, de cantonnier, een Rozenboom, het waren er 4 of vijf, deze moeten ze erg geranseld hebben, men spreekt van om het uur en later zijn ze naar Goch gebracht. Vreeselijk voor de ouders, het is nu vier dagen later en ik hoorde niet dat ze terug zijn.

Onze meisjes aten even middageten en gingen achter bij de morellenboom zitten vlak achter Achterberg zijn tuin. Voor Lise had Vader een plaatsje

op Zonlichtheide gevraagd in de keuken, daar was alle personeel vrij. Het werd graag gedaan want ze hadden daar hulp nodig, al eenige malen hadden ze Lise zoo'n beetje gevraagd. De lijst van het personeel moest nog ingeleverd worden dus daarop kon ze nog bij gezet worden. Lise bleef bij mij want zij kon zich bij controle daarop beroepen, zij had dan eenige uren vrij of een vrije dag. Zij zou later bijv. Maandag dan echt gaan helpen. Steeds kwam Goke maar niet thuis, wat zou er toch zijn. Half één belde ik Vader op om voor dat Vader naar huis kwam eens op zoek te gaan naar haar. Maar het werd half twee, bij twee en niemand kwam er. Ik weer eens gebeld of er iemand op op kantoor zou zijn, ik kreeg direct Vader aan de telefoon. Ik vroeg naar Goke, ja, daar wist Vader niets van, was het helemaal vergeten en had er ook geen gelegenheid voor gehad want Vader had juist een bespreking gehad met heeren van het kantoor, die waren juist naar huis, maar nu zou Vader direct gaan.

Bij half drie kwam gelukkig Vader aan op de fiets met de boodschappen-tasch, Goke volgde te voet. Hè, hè, dat was me een verlichting, ik dacht dat zij haar hadden aangehouden en vastgehouden om ons te dwingen voor den dag te komen. Kams en Kerkhof kennen haar. Maar neen, zij had drie uur bij Jetten gewacht, het was er erg druk, er waren juist nieuwe bonnen, maar niemand wist welke nummers geldig waren, kranten waren er niet, je kon ze thuis niet uitzoeken en afknippen, dat moest dus van elk daar gebeuren. Ik was blij dat zij er was.

Vader kwam even eten en moest toen weer weg naar Nijm met de auto met een Duitscher, gauw eten en opstappen. Daar zaten we weer alleen met de spanning van de opspoorderij.

Mijnheer Holtkamp kwam fruit halen dat we voor hem hadden en die wist dat er in de Looij weer menschen gepakt waren, het was niet bemoedigend die tijding. Lise en ik moesten het werk afmaken en we hadden er geen lust meer in. Het hoognoodige deden we en deden daar de heele middag over, ik was werkelijk in zorg. Toch moest ik telkens denken. De Heer is machtig ons te beschermen en te helpen in alle moeilijkheden, geef je zorg over en vertrouw. Ook kwam telkens het versje in me op "Slechts vertrouwend elken dag. Hoe de storm ook loeien mag" Hoewel Lise op de lijst geplaatst was gevoelde zij zich toch niet erg veilig thuis.

Bij Verhasselt was huiszoeking gedaan. De winkeljuffrouw vluchtte tusschen groote doozen, ik geloof zelfs in een leege doos want een mof zou er overheen gevoeld hebben terwijl zij er in zat en vonden haar niet.

Hun dochttertje van 15 of 16 was naar het plat gegaan met waschgoed. Zij vroegen hoe oud zij was, ze zei veertien jaar, hij zei daarop, wel groot voor je leeftijd, maar liet het er bij en vroeg toen naar Verhasselt zelf, ja, die was niet thuis. Dan moest hij zich de volgende dag melden om twaalf uur, anders moest zij, dus mevr. V. Iemand is toen Verhasselt zelf gaan waarschuwen in Siebengewald, en is hij thuis gekomen, hij was niet alleen weg voor het scheppen maar ook voor andere dingen. Het was dus geen wonder dat zij in zorg zaten over verdere gevolgen. Het is goed afgelopen, hij heeft alleen wat gegraven maar heel weinig door de omstandigheden die ik zoo vertellen zal.

Gelukkig bleef de Heijenscheweg vrij van opsporingen. Om zeven uur kwamen Miep en Hannie in huis om te eten, zij vroegen of zij nog weg zouden gaan een poosje maar ik was toen veel geruster en liet hen thuis blijven, wat later kwam Vader en keerde er weer wat rust en gezelligheid weer, maar zenuwen had de dag wel gekost. Ook al de vorige avond, want v.d. Bogaart kwam even nadat wij het bevel voor de meisjes en vrouwen gehoord hadden, vertellen dat hij menschen gesproken had die over de radio gehoord hadden dat wij allen aan deze zijde van de Maas door Hitler tot Duitschers waren gemaakt en daarmee vielen wij onder alle duitse wetten, zou hij met ons kunnen sollen zoals hij met heel zijn volk tot heden deed. Ook dat gaf

onrust. Zouden onze mannen opgeroepen worden? Max informeerde hier en daar maar niemand had daar wat van gehoord.

De Holtkampjes kwamen 's middags nog hier spelen, dus zaterdagmiddag, ik wilde Goke niet meer zoover van huis laten gaan naar hen toe voor de vliegtuigen die die week telkens overvlogen en er dan ook op geschoten werd. De Holtkampjes liet ik in het naar huis gaan enkele kinderen van Zondagschool waarschuwen dat ze maar niet komen zouden. Ik verwachtte eigenlijk er geen, maar ik vond het toch goed iets te laten hooren.

Zondagmorgen moesten alle schepsters om negen uur beginnen ze konden da eerst naar de kerk. Zij waren allen in groepen van tienen verdeeld en nu was er Zaterdagavond, dus de eerste schepdag, gezegd toen ze hun schop inleverden dat ze allen moesten komen den volgende dag anders werd er é van de tien doodgeschoten.

Allen togen dus weer aan het werk. Wij bleven thuis, we waren blij dat nu allen samen waren en Vader niet weg behoefde. Maar na een telefoontje moest Vader naar Nijm. om elf uur, dat zou enkele uren duren, Vader zou zoo spoedig mogelijk terug komen. Die tocht werd echter verhinderd door een bombardement niet ver van ons vandaan.

Wij zagen opeens vele vliegtuigen komen, die vlogen in Zuid Westelijke richting, ze kwamen Z.W over de Maas, gerekend van het zuiden uit. Ze vlogen bij groepen van zes meest, ook soms van vier, groote bommenwerpe. Waren ze ons wat voorbij dan ging de bommenlast naar beneden, terwijl ze (de vliegtuigen) terug keerden kwam hier het gedreun, drommen van bomme. Was deze formatie weg, dan kwam even later een nieuwe, die dezelfde manoeuvre maakte, zoo vele keeren achter elkaar, het was richting het Reichswald. We vroegen ons af wat daar verstoep zou zitten dat het daar zoo geweldig gebombardeerd werd. De tocht van Vader werd afgebeeld en Va sprak af drie uur. Vreeselijk was het voor al die honderden menschen die overal aan het graven waren, want er was op vele plaatsen afweer en ook vanuit de vliegtuigen werd geschoten. Wij stonden bij de keukendeur te kijken maar bij gevaar vlogen we binnen en de kelder in.

Na een uur kwamen Diny Deters en Annie Jansen overstuur thuis, zij ware gevlucht en ze gingen nooit meer, ze waren verhit en angstig van hun snelle vlucht, gelukkig dat zij thuis waren. Later kwamen Duitsche mannen die aan deze kant van de Maas werkten de heide over alle angstig sluipe voor het gevaar uit de lucht een heele colonne, zij wilden weg en weer naar Deutschland. Vaders en vrouwen en gezinnen zaten in angst over degenen die in het veld zich bevonden, sommigen stonden te huilen voor huis, uitzienende naar hen. Gelukkig kwamen ze goed thuis, ik hoorde tenminste niet van ongelukken. Wel werd er een Duitscher zwaar gewond en op Zonlichtheide gebracht waar hij eenige uren later overleden is, het bleek een Turk te zijn geweest, hij had een gouden armband om, ook een mooi polshorloge.

Na dat hevige bombardement kwamen er steeds jagers, die allen dezelfde richting kwamen. Iedereen stond buiten, we kwamen niet tot eten. Toen kwamen er opeens nog grootere vliegtuigen aan, maar van een andere kant precies van Westelijke richting zoo over of achter langs de spoorbrug, geweldig wat een kasten. Ik zag er kleine wolkjes onder toen ze verder, dicht bij het Reichswald waren. Ja dat was van het afweer dachten wij nu er kwam geen knal. En daar riep Max, die boven met de kijker stond, het zijn parachutisten en daar ontplooiden zich een gezicht, geweldig. Heele golven parachutisten kwamen er. De vliegtuigen vlogen zoo geregeld twee aan twee, in groote getale en elk toestel liet op hetzelfde punt opeens zijn lading uit, het krioelde in de lucht van parachuts. Roode, witte en zwarte (later hoorden we dat het groene waren). In de roode zitten

gewapende mannen, in de groene munitie en de witte gewone manschappen, neen ik weet het niet meer, maar elke kleur heeft zijn eigen betekenis (ja het is toch zoals ik schreef). We holden allen naar boven. Uren heeft het toen geduurd. Van kwart over twee tot zes of zeven uur. Telkens wanneer de eene colonne weg was kwam er weer een andere met nieuwe parachutisten. Toen die klaar waren, kwamen er zweefvliegtuigen die door viermotorige vliegtuigen getrokken werden en ook op dezelfde plaats losgelaten werden, het motor-vliegtuig draaide dan naar ons af en verdween weer in de richting waarvan hij gekomen was. Zoo brachten zij wel zeker twee honderd zweefvliegtuigen, neen dien dag niet zoo veel, dat was de volgende dag. Na de parachutisten kwamen er wel zweefvliegtuigen maar niet in zoo'n groot aantal. Het was een geronk van geweld, dat kan je je denken. Toen die parachutisten kwamen was er opeens bij ons en bij fam. Schellekens een geroep en een vreugdebetoon, terwijl aan de overkant bij Smeets Duitschers op straat stonden en ook alles aankeeken met zorg. Bij Smeets is een dokter ingekwartierd en houdt daar bezoeken voor de soldaten, ze kunnen daar verbonden worden. Wij schrokken eigenlijk van onszelf, het gevaar was er nog. Gelukkig kregen we er geen last mee.

Door die landing kwam er bij de M's een heele verandering. Van hier uit de omgeving en vanover de Maas trok heel veel weg naar het Zuiden, met haast ging alles, meest loopend, weinig auto's. Heele colonnes soldaten in een rij onder de boomen, allen achter elkaar, man achter man, voor het luchtgevaar. Het was zielig zooals die mannen moe waren. Een heele colonne arbeidsdiensters, jonge jongens, moe en in gevaar. Ook de dokter verdween tenslotte. Toch bleven er nog M's want we kregen inkwartiering van een kapitein en een andere hoogere, liefst een zitkamer en een slaapkamer. Maar Max die ze te woord stond liet het komen op een zit-slaapkamer. Ik had de bedden al in de kelder klaar gemaakt voor ons en nu moesten we jullie kamer nog op dreef brengen voor die heeren. Bij mijnheer Schellekens vroegen soldaten om een kamer om te kunnen eten. Hij zei dat hij geen kamer over had maar er een huis leeg stond aan de overkant, daar was ruimte genoeg en daar togen ze heen, het huis van Sebus werd hotel. Onze logees kwamen hier niet, misschien zijn ze wel daar gebleven. Gerrie Sebus, nu Gerrie Jansen-Sebus, die nu in Gennep was kwam uit zichzelf of was gewaarschuwd en nam een tasch uit het huis mee en een schilderij. We hoorden later dat het het portret van Mussert was. Een Duitscher had erg er over uitgepakt. Die vervloekte partij had al zooveel ellende gebracht, zij moest maar gauw dat portret afnemen en weg doen want wanneer de Amerikanen of Engelsens kwamen zouden zij ze allen ophangen, die waren daar zoo venijnig op.

's Nachts vonden we het te onrustig om allen te gaan slapen en werd er in twee ploegen gewaakt. Vader en Lise, later Max en Miep. Er werd wel steeds geschoten in de verte, steeds kanongebulder, maar er gebeurde hier niets. Toch roofden ze op verschillende plaatsen o.a. bij weduwe Rutten hier op de weg naar Heijen die met twee kinderen thuis was. De soldaten haalden heel haar huis leeg en laadden het op karren. Ook bij die onderwijzer daar bij Heijen dat mooie huisje werd veel, of alles gestolen, ik weet niet of ze daar thuis waren. Op nog meerdere plaatsen is het zoo gedaan.

Maandagmorgen was het stil. Wij dachten zouden nu de Eng. of Amer. komen, maar er gebeurde niets en niets. Wel kregen we bericht dat het viaduct of de weg in Mook kapot was en daardoor was de verbinding met Nijm. verbroken, de kabels waren kapot. Het verontrustte ons dat er nu nog niets gebeurde, hoe zou het luchtleger nu gaan trekken naar ons toe of van ons af. Na den middag kwam er weer leven in de lucht, gelukkig. Toen begon het hevige gevlieg met honderden zweefvliegtuigen. Een pracht gezicht en gelukkig versterking voor de troep. Zondagavond hoorden we dat ze in de Plasmolen al waren bij Gommers. Een troep zweefvliegtuigen vloog zoowat

over ons heen en landde op de Zelderheide, dat bleek naderhand een f. zijn. Ze hebben alles meegenomen en zijn vannacht naar de groep in Groesbeek gelopen. Door die tweede landingsplaats kwamen de Duitsche nog meer in spanning want een grote groep die Zondagavond waren gevli waren Maandagmorgen weer terug gekomen of in de heide gebleven en dat het spitten getogen. Nu na de landing op een nieuwe plaats ging weer op de vlucht, nog gejaagder, nog vermoedder, nog angstiger want er was hevig gemitrailleerd door jagers die maar over vlogen en dan over de scheerden. Het was ellendig om te zien, ik was er akelig van, oorlog een vreeselijk iets.

Toen we meenden dat alles rustig was zouden Vader en Max even naar Opa Gaillard gaan, ze waren pas een poosje weg toen er overal geschoten was op de weg, het knalde overal, ieder schoot naar binnen. We waren hevig ongerust over Vader en Max, het was ellendig. We waren de kelder ingevlucht, Lise kwam spierwit van buiten in huis gehold. Het werd weer rustig en gelukkig kwamen later Vader en Max ongedeerd thuis, ze waren vlakbij Opa geweest en in huis gehold. Het waren wellicht soldaten die geworden waren van angst. Dat zei de opper, die midden op den weg stond burger die eenige dagen met de heele staf al ondergedoken geweest was maar ook nu toch nog burger blijft.

Die maandag is er ook geweldig gemitrailleerd over den weg en geschoten we zaten, of beter gezegd, stonden allen in spanning in de kelder open bij het kelderraam in de hoek. Opeens een hevige dreun en..... de brug was gesprongen. Het werd rustig en toen Max en Vader naar boven om te kijken of het waar was. Ja, een rookwolk en de brug kapot, de middenpijler was (schetsje) zoo ongeveer ziet hij er nu uit. Max knipte het nog toen de rookzuil er nog hing.

De dagen waren allen vol spanning. Tusschen alles door werden er telkens weer fietsen gevorderd. Op de heide stonden er verstopt van ons, maar Vader en Max waren er zaterdag nog mee uit geweest. Vlug de fietsen naar de zolder, alles wat waarde heeft doe het uit het gezicht. De kijker van Max wordt niet aan of bij den weg gebruikt, je moet hem anders zoo afgeven, met fototoestel is het hetzelfde natuurlijk. Ook thuis moet je steeds denken het op te bergen. Houthakken moet je maar niet doen, want is er iemand in de buurt die hoort en wil bezitten, dan komt hij de bijl halen.

Het is nu al weer Woensdag 20 sept. Ik heb gisterenavond tot twaalf uur zitten schrijven, toen was mijn pen leeg. Lise zou met Vader waken. V. lag op de bank heerlijk te snorken en omdat de uren zo lang duren 's nachts hield ik Lise nog wat gezelschap. Van alles schrik je in de nacht. De nacht van Maandag op Dinsdag had het erg gedreund, uren achtereen, kanongebulder niet ver weg. Boven dat luchtleger blijft het den geheelen nacht licht. Steeds vliegen er vliegtuigen over, jagers, meest eigen jagers denk ik, maar toch komen er ook wel eens duitsche jagers. Deze echter wel zeldzaam, want laatst, Zaterdag toen Max nog in Goch was, zag Max er een in de lucht en maakte er daar de menschen op opmerkzaam, die wilden eigenlijk niet gelooven dat het een vliegtuig van hun was, dat niet er kwamen van hen geen vliegers in de lucht, nu dat zal wel anders zijn nu, alleen in Midden Duitschland bij bomaanvallen gebruiken ze er wat. Er werden door het afweer al een paar maal eigen jagers uit de lucht gehaald, twee gevallen hoorden we en Maandag schooten hier een paar duitsche jagers op eigen troepen. Bij die geweldige landing vlogen de vliegers zo vrij als een vogeltje in de lucht, behalve dan het afweer. de honderden en honderden vliegtuigen die we gezien hebben hebben we er vijf of zes ongelukken gezien, toestellen die brandend neervielen. Het kanongebulder komt steeds nader.

Terwijl ik dit schrijf horen we het kortbij over de Maas. Wat zal dezen dag brengen. Ik lig op bed te schrijven, het is triestig weer, wat zal je allemaal al op doen, we werken alleen het hoognoedige. Ik lig bij de open kelderdeur in bed, in het vroegere logeerbed, dus tweepersoonsbed. Naast de werkbank staat een eenpersoonsbed, een divanbed. Daar ligt Lise nu te slapen, die tot bij drie op was. In de binnenkelder slapen André, Hannie en Goke, ze bleven ook nog liggen. Miep hoor ik nu aan de kachel, die waakte van half drie met Max, ze zal nu voor thee gaan zorgen, de stroom is weer weg, dan is het er, dan weer niet, soms ook maar op halve kracht. We hebben gelukkig nog wat petroleum om enkele dagen een lamp te kunnen branden, ook jullie kampeerlampje deed al dienst, maar zuinig aan, je weet niet hoe lang we ons er mee behelpen moeten.

Zondag reed de tram voor het laatst tot 's middags. Toen wij al de heele landing vanuit de verte hadden gezien stoomde heel kalmpjes de tram binnen vanuit Venlo, de menschen wisten van niets, hooren ook niets in die levenmakende tram. Enkele reizigers die naar Nijm. moesten of op reis waren en in Venlo thuis hoorden kwamen voor een raar feit te staan. Richting Venlo gingen de menschen loopend terug, maar Nijm. was niet te bereiken.

Maandag verscheen niemand op kantoor of werkplaats, gelukkig ! Er werd ook niets meer gevraagd of gecommandeerd van D. zijde. Gelukkig want het werd moeilijk. Zelfs werden er ondergravingen geconstateerd onder de lijn, wat zal er onder zitten ? Nu echter de bevrijding nog uit blijft, blijft steeds de vrees van nieuwe troepenaanvoer van D. zijde en dan..... zal dan de tram weer worden opgericht ? We zien nu verlangend uit naar bevrijding.

De fam. Goossens hier op de weg raakte twee fietsen kwijt, de voorige week een en gisteren weer een, de laatste was een prachtfiets, de jongens waren er even mee weg, zagen dat er gevorderd werd, brachten hem gauw bij iemand binnen, maar het was al gezien en weg was ze.

Het is nu 20 sept. tegen de avond. De dag verliep weer met allerlei belevenissen. Toen ik vanmorgen in bed aan het schrijven was begon er hoe langer hoe meer kanongebulder te komen en dichterbij. Ik waarschuwde allen zich aan te kleeden en zij waren maar net boven om zich te wasschen of er kwam van dichtbij schieten van een kanon. Gauw allen naar beneden. Het geschut stond opgesteld tegenover ons in de heide, achter Smeets, tenminste daar in de buurt. Het bleef een of anderhalf uur aan de gang. Max en André begonnen de eenige opening daar bij de kelderversterking dicht te gooien en alles te stutten. Opeens een hevige knal harder dan toen de brug sprong een paar dagen geleden, vele ruiten hier op de Heijenscheweg sprongen kapot, bij ons niets gelukkig, Het was weer een deel van de brug, nu was ze zo (schets). De stukken (moeder bedoeld de overspanningen) aan onze kant in tweeën gezakt. Wij zagen ze toen aan het werk gaan aan de andere kant. Een paar uur later sprong ook dat deel zoodat er nu niets meer van over is. Een pijler is er weg in het midden, verder zijn de stukken gebroken. Het is een en al onrust, heel weinig hebben wij boven gezeten, telkens verrast je weer het kanongebulder, dan van hier, dan van daar.

Nu hoorden we dat de D. radio doorgaf dat ze 1700 man gevangen genomen hadden en hier zei een Duitscher dat het gevaar voor hen geweken was, ach, we hoopten zoo dat de Eng. bezetting nu komen zou vandaag, maar neen, het is nog niet aan de beurt.

21 sept. begin van de herfst. Ik zal eerst verder vertellen van gisteren die dingen die je zoo hoorden stelden je teleur, het weer was triestig, geen goed vliegweer, 's morgens was het zelfs regen. Wat keken we naar de

lucht of ze niet zou opklaren, tegen de avond gelukkig wel en daar kwamen ook weer de vliegers. Groot aantal jagers, die veel rondcirkelden, het geeft telkens verlichting wanneer je de vliegers hoort.

Maar wat zou er van die nederlaag waar zijn, men vertelde de Eng. zijn weer van de Plasmolen weg, ze moesten terug trekken.

Daarna kwam tot onze schrik de fam. Sebus thuis, wij meenden hier in de buurt ze al voor goed kwijt te zijn. Ze waren komen loopen begeleid door die jongen van v. Elzen, de vrijer van Rikie, het huis van v. Elzen was verbrand, ze kwamen miserabel naar huis. Direct begon er een geloop van naar de burens, Loeffen, Smeets, een innige vriendenband. Wat is Loeffen Altijd al min of meer een ergernis door zijn rare handelswijze, vergaderingen in de nacht bijwonen, zoogenaamd voor de pers en als stee zijn innige burenvriendschap. Nu gisterenavond liep het ook bij Smeets en uit, ach zoo lief en nu bleek dat Sebus een en ander bij Loeffen en Smeets opgeborgen had, het werd nu weer terug gehaald. Het was voor ons ellendig. Wij gevoelden ons zoo vrij toen ze weg waren. We hadden met h komen van het luchtleger zoo verheugd getoond en met allerlei gebeurtenissen, je voelde nu min of meer gevaar in de buurt.

Tegen donker worden werd een gerucht rondgestrooid dat er Grüne Polizei Gennep was, die jongemannen ging ophalen. Alles was in zorg. Wat zou er waar van zijn. We konden Gennep niet in, het was te laat en het werd donker. Ik belde de Post op om eens te informeren, geen gehoor. Na een poos weer opgebeld geen gehoor, ook al vreemd. Nu je verstoppen, buurmar Schellekens, Mauriks, Jan Achterberg, Max, maar waar, het is nu al geduce koud 's nachts en nat buiten. Over negen of later werd er getelefoneerd wij opgebeld hadden, mijnheer Jacobs was er zelf. Deze had wel enkele Grüne gezien maar niets verontrustends gehoord. Het was toch weer minder spannend, al wist je niets zeker.

Tegelijk met dat verontrustende bericht kwam nog een zorgtijding. De Duitschers waren in de garage, ze hadden de deuren losgebroken, nu weer afwachting of ze bij Vader zouden komen, want de luxe was op slot, er waren zelfs dingen van niet bij de wagen. Vanmorgen bleek dat ze de luxe nu nog daar gelaten hadden, maar de Adler was weg, het wagentje van den Heer Moors. Niemand is er nog verder gaan kijken, ieder blijft maar het liefst uit de buurt, en er is toch niets aan te doen.

De nacht verliep gelukkig zonder aanbellerij. Eerst tot bij een waren Lis en ik op. Toen Vader en Hannie tot vier uur en toen Miep en Max. Eigenlijk sliep Max de geheele nacht want hij lag in de huiskamer op kussenstoelen op de grond, ook de vorige nacht gedeeltelijk. Hij slaapt niet graag in den kelder en slaapt dan alleen boven wat ik niet prettig vind.

Vandaag is er tot heden hier niet veel gebeurd. Het schieten van dichtbij is opgehouden, Miep heeft gehoord dat het tot zwijgen is gebracht, kapot, gelukkig, verder was er gedreun meer verderaf. Vanaf gisterenavond tegen achten zitten we geheel zonder stroom. Wat zal de oorzaak zijn, is de stroom afgesloten of is de centrale in Nijm. kapot. Of is het verbroken door de ravage in Plasmolen, het laatste zal het zeker wel zijn, of mede zijn, want alles is daar gisteren in brand en plat geschoten. Het hotel is weg, de molen, Gommers, v. Elzen, Boschwachtershuisje, en wat er nog meer zal zijn, ook hotel Zomerlust, of hoe heette dat, voordat je aan hotel Plasmolen kwam van hier af. Alles kapot geschoten en verbrand.

Vandaag vluchtten er veel menschen uit Middelaar waar zwaar geschut is opgesteld naar Plasmolen en Groesbeek.

8 uur 's avonds. Zoeven inkwartiering gekregen, er worden hier troepen aangevoerd voor het front van Plasmolen, ellendig en vreeselijk is toch oorlog. Hier op de weg zijn mitrailleurs opgesteld en mijnen liggen klaar

Ook soldaten gewapend met pantserschreken, dingen om pantsers te doen ontploffen.

Ach jongen, ik hoop dat alles spoedig voorbij is en dat wij en ook jij daar ook bewaard blijft door onze Hemelsche Vader. Wij hoorden vertellen dat de Nijm. brug ongeschonden in handen van de Eng. gevallen is, ook zou het zoo zijn met de Arnhemsche, als dat het geval is zal wellicht het leger optrekken naar de Zuiderzee om dan ons land zoo af te sluiten, te verdeelen in twee strooken, het is maar een idee van ons, leeken.

Wij hebben een onderofficier en een officier ingekwartierd, ze slapen op jullie kamer. Bij fam. Schellekens hebben ze drie soldaten, één op de divan en twee boven bij Mauriks. Bij Smeets, Verwer, Loeffen zijn er ook. In Gennep ook veel soldaten.

Mijnheer Steinman belde op dat zij in het kantoor waren gegaan, de achterdeur was open getrapt. Vader er heen, toen was er niemand meer, wel was het te zien dat er menschen geweest waren, die hier en daar wat nagekeken hadden wat zoo open te doen was, maar niets beschadigd. Daar vandaan komende kwam een jongen zeggen dat er bij Opa ook inkwartiering was. Er was daar gebeld, maar Tante Go dacht, ik doe niet open, neen gebeld zullen ze gepoogd hebben, want we hebben geen stroom, ze liepen naar achter en klopten daar aan, maar Tante hield zich doof, er in moesten ze en trappen de deur in. Je begrijpt dat zij zoowel als Opa, die juist op de W.C. zat daarvan schrokken. Zes man moesten er zijn. Opa zei dat hij reeds 82 jaar was en dat niet meer hebben kon, maar ze hadden niets anders noodig dan een kamer waar ze op de grond liggen konden, ze waren al doorgelopen en vonden de voorkamer geschikt. Toen Vader kwam stonden ze voor het huis. Tante Go zal wel geen oog dicht doen vannacht, ik kan me dat best begrijpen, het is ook door en door vervelend.

Bij Gaillard was Vader vandaag even, daar was juff.G. erg zenuwachtig, de dagen zijn ook door en door spannend en zij zit er met haar man zeer moeilijk voor, hij kan niet uit de voeten en hebben ook geen kelder waar hij liggen kan. Ik hoop niet dat het zoover komt, maar wanneer het gevecht hierheen zou komen kunnen we wellicht ook niet in de kelder blijven, we moeten morgen even aanzien en zoeven bepraatten we het al met Max om iets te gaan maken van een schuilkamer buiten. Lise en ik zijn nu alleen nog op. Max ligt weer op de stoelkussens op den grond, dat bed bevalt hem best, hij ligt aangekleed. Vader en de anderen in de kelder. Ik ga half een naar bed en dan komt Vader op, wat later wisselt Lise met Hannie en dan komen Max en Miep aan de beurt. We zitten weer bij kaarslicht, het geeft prettiger licht dan een petroleumlamp die laag brandt. We hadden een liter petroleum, maar wanneer je daarvan de groote lamp brandt die we vroeger in de hanglamp hadden, je kent die bruine wel, dan ben je in twee nachten zeker klaar daarmee. We houden het liever voor dat kleine lampje van jullie tent.

Het oorlogswerk blijft door gaan, telkens hoor je het gerommel en gedreun van het geschut, het is nu niet zo dichtbij. Bij Achterberg zijn twee jongens van de Milsbeek te slapen, een broer van Hanna Cobussen en een vriend, die waren vanmorgen al gevluht, misschien kwam Hanna met haar kindje ook, maar tot nu toe is zij er niet. Er kwamen hier menschen langs die gingen tot voorbij Afferden, ze wilden niet in Gennep blijven en zij bleven buiten tot de oorlog voorbij was, ik denk dat ze dus voorbij Afferden in de bossen of op de heide gingen.

Het werd nog een poos goed weer en al konden we de vliegers niet zien, ze zijn er toch geweest, het heeft uren geronkt, tot slot waren er jagers die hier erg gecirkeld hebben en laag overvlogen, die hebben zeker deze colonne zien aankomen en hebben alles eens aangezien.

In Milsbeek is ook volop inkwartiering, bij Kühn (of hoe schrijf je zijn naam) hebben ze alleen de kelder voor zichzelf, verder is het huis voor

lazeret ingericht. Fam. v. Elzen die hier bij fam. Sebus vandaag ingetrokken is en niet meer hebben dan wat zij aan hebben, zouden volger hetgeen verteld wordt vanmiddag Duitschland zijn ingegaan, alleen de vrou met kinderen. Je vraagt je af hoe het nu bij onze familie gesteld zal zijn, of nu werkelijk alle mannen weggevoerd zullen worden, het lijkt me wel haast onmogelijk. De trein loopt niet, auto's hebben ze niet al te royaal geloof ik en zeker geen benzine, want wat hier langs komt heeft benzine die vreeselijk stinkt, dus geen goede meer. Hoe zal de voedselvoorziening zijn, voor de steden een heel probleem nu het vervoer stop ligt. Hier kan je het al merken, maar buiten kan je je nog beter helpen, er is nog allerlei op het land of in de tuin, aardappelen heeft denk ik wel, ieder of kan er aan komen. Ik houd weer op voor vandaag. Ik hoop dat we, ook jij, een goede nacht mogen hebben.

22 sept. Het is alweer avond, het is tien uur, de nacht begint dus weer. De vorige nacht verliep rustig. De ingekwartierde mannen gingen kwart v twee weg, maar kwamen een tijd later weer terug, om vier uur gingen ze c stap, ze lieten alles goed achter gelukkig. Vandaag zagen Max en Lise ze elk een of meer keeren hier langs komen in Gennep in hun autootje, en daarom verwachtten wij ze nog wel weer hier en ja, ze kwamen weer aankloppen en nu zitten ze weer boven. Zij kwamen met vleesch aan, dat ik voor hen braden, en ze vroegen om aardappelen, we hebben toen wat aardappelen gebakken, daarna koffie gezet en nu zijn ze weer klaar. Ik benieuwd hoe laat zij vannacht weer weggaan. Al de soldaten die in Gennep en hier op de weg ingekwartierd waren gisteren zijn niet teruggekeerd v het front, we hoorden wel dat de helft of gesneuveld of gevangen genomen is. Deze lui vertelden echter dat er zoovele gevangen genomen waren door hen en het zoo goed ging. Wij kunnen er niet over oordeelen, we hooren niets, niemand heeft stroom. Alleen Max en Vader liepen vandaag Gennep ik vind dat het gevaarlijk blijft, maar Vader moest er door, die werd gehaald, de tram moet weer gaan rijden naar Venlo. Vreeselijk voor de machinisten, Vader vroeg of ze er Duitschers op wilde zetten, maar dat gaat niet zeggen ze, het is een gevaarlijk werk.

Ach we zitten zoo in een gevaarlijk deel van den oorlog. Je went wel aan het kanongebulder, het was vandaag dichtbij, maar vanavond schrokken we even op, een geweldige dreun, we holden naar de kelder, bommen dachten maar het was alweer de brug, nog scheen die niet genoeg verwoest te zijn. Nu, we waren blij dat het geen bommen waren. Het was zeer levendig in d lucht, het weer was tamelijk helder.

Na de middag zijn wij en onze bureu aan een schuilkelder begonnen bij d in den tuin, die moet dienen voor de fam. Schellekens, Achterberg, Smit en ons. Twee honderd palen worden er in verwerkt geloof ik, ik hoop dat hij nooit nodig zal zijn. Vandaag zijn veel Plasmolen menschen gekomen die alles kwijt zijn, het is daar alles kapot en weg, vreeselijk voor d menschen. Griezellige verhalen worden er van Nijmegen verteld, het moet daar erg branden en verwoest worden, maar of het waar zal zijn. Het zou dan vanuit de lucht bestookt worden door de Duitschers, want Nijm. is Engelsche handen. De brug moet onbeschadigd gebleven zijn. Ik hoop maar dat daar nu rust heerscht.

Men vertelde in Venlo dat Heijen, Gennep en Ottersum alles al bezet was dat is ook niet waar. In Venlo is alles nog zonder gevecht, daar moet ieder gegraven worden. Manders stuurde vandaag een paar man met een vrachtauto hierheen (lang geen ongevaarlijk baantje) om allerlei te halen houtskool en van alles. Manders is in Venlo nu de man, vertelden de menschen, hij had nog meer te vertellen dan de Ortskommandant.

Vanmiddag toen Vader bij het uitladen van de palen was in zijn overall kwam hier een D. spoorman. Die menschen weten niet dat er geen stroom

drukken dan op de knop en worden nijdig omdat er niemand komt en lopen dan achterom, ze denken natuurlijk dat je hen extra laat staan. Ik liep naar hem toe en zei dat mijn man niet thuis was maar achter in den tuin. Het bleek dat Vader daar niet was, maar in de put. Hij er heen. Hij kwam dan bevelen van de Deutsche Reichsbahn dat de tram weer lopen moest. Goed. Vader zich aangekleed, want Vader zei dat hij daar eerst toestemming voor moest hebben van militaire zijde, het was hier front en dan moest daarin door hen geoordeeld worden. Zoo ging Vader eerst met hem naar fam. Holtkamp, die een dokter ingekwartierd hebben, toen gingen ze op stap naar de militaire overheid, de een wist er al minder van dan de ander, per slot van rekening zou hijzelf nog weer iemand gaan opzoeken en hier nog komen, maar het is nu zoowat middernacht en hij is nog niet geweest. Krijgt hij het klaar dan moet er morgenmiddag gereden worden. Het is nog afwachten en dan ook nog gezien wat de machinisten doen, er is niets veilig op den weg, alles wordt vanuit de lucht waargenomen.

De Gennepermolen is geheel in beslag genomen en alles gaat er uit. Gentrico eveneens, en de andere vroegere Kan & Co, alles gaat er uit. Winkels worden ook geheel of gedeeltelijk leeg gehaald. Jetten, die andere op het hoekje van de Wal, sommige huizen hebben het te verduren, bij de een nemen ze dit, bij de ander dat mee, bij Timmermans namen ze de overgordijnen mee, dat werk doen meest degene die ingekwartierd liggen.

Dr Dahn is met zijn gezin bij Dr Stiemens. Dr Dahn is nu al twee maal door de D. gevangen genomen en is toch gelukkig weer vrij gekomen vanavond, het schijnt werk van v. Elzen te zijn, dat zegt men tenminste. Maar gelukkig is hij nu thuis. Die Plasmolensche menschen hebben drie dagen in de schuilkelder gezeten, ook in Middelaar, een jongen van Lemmens van een zagerij in Middelaar is bij Achterberg met een broer van Hanna, die vertelde ook dat zij drie dagen zoo gezeten hadden, je durfde er gewoon niet uit te komen, sommige werden door de Eng. eten gebracht.

Alweer een geweldige dreun, je schrikt telkens geweldig, het lijkt opblazen van een ander, maar wat zit er hier nu nog in de buurt, het lijkt te zijn van over de Maas. Wat is een oorlog toch verschrikkelijk, wat een vernietiging op alle gebied, wat zal het toch heerlijk zijn wanneer er weer rust komt in ons land en overal. Maar wat zal er nog geleden worden wanneer het moet worden uitgevochten tot het laatst. Ach, gaf de Heer toch spoedig een einde aan alles, dat het toch genoeg mocht zijn en er een gebrek aan benzine of materiaal kwam. Bij God is alles mogelijk. Hij is machtig de vijand op de vlucht te slaan zonder dat er een oorzaak voor is.

Zoo het loopt naar half een, onze wachttijd zit er haast op, dan komen Max en Miep aan de beurt, later Vader en Hannie. Ik hoop dat het nu verder rustig mag blijven of worden tot morgen en wat zal er dan weer komen? Maar rustig afwachten, we vertrouwen ons en jou, onze lieve jongen, in de trouwe, almachtige zorg van onze Hemelsche Vader aan.

23 Sept. Zoo het is zoowat middernacht, ik zit in de kelder te schrijven. Allen slapen in de kelder, behalve Max die boven op de grond ligt. Ik waak nog een poosje, dan roep ik Lise. Wat was dit een dag vol spanning, ach kwam er toch een einde aan de ellende, je voelt je steeds in levensgevaar en overgelaten aan een wreede vijand. De nacht was niet rustig, het kanongebulder en andere helsche geruchten kwam naderbij aan de overkant van de Maas. Om drie uur vannacht schrokken we in de kelder zelfs wakker van de geweldige dreunen, bommen of opblazen je weet niet wat er telkens om je heen gebeurt

Vader, Max en André en de burens togen vanmorgen weer spoedig aan de schuilkelder, die 10 m lang, 1.80 meter breed en 2.50 meter diep wordt, ik

denk dat ik de breedte niet juist heb.

Al spoedig kwam de Duitscher weer voor Vader die het probeert klaar spelen de tram te laten rijden. Vader moest zich weer opknappen en t met dien man naar het stadhuis. Maar even nadat Vader weg was komt j Achterberg verschrikt vertellen . Overal worden de mannen weer opgeh iemand kwam haar in alle haast het vertellen. Ze had al een paar jas gebracht aan hun Jan en onze Max, zoodat ze onmiddellijk weg konden h alweer die ellende. Weer even later een bericht, de vrouwen worden o weer gehaald, moeten aardappelen schillen. Mevr. Schellekens komt o thuis, was al aangehouden, en ze moet aan het werk, kleine kinderen niet, daar moeten maar de burens voor zorgen. Toen weer een bericht m en vrouwen worden naar Duitschland gevoerd, de treinen staan al klaa zal van al die berichten waar zijn, wat moeten wij beginnen.

Mijnheer Holtkamp komt om Vader te spreken, die komt uit Gennep, ja Gennep is in paniekstemming maar ik heb nog niet gezien dat de mensc worden opgehaald. Maar André tochook maar naar de jongens, in strome regen. Wat met de meisjes ? Lise staat op Zonlichtheide opgeschreven dus daar heen. Neen, ze wil bij ons blijven. Toch lijkt mij het het verstandigste daarheen te gaan, dus vlug zich klaar gemaakt en ... M. Hannie er ook maar heen, ze loopen er maar rond en helpen. Goke in a en tranen, ja wat zal er ons boven het hoofd hangen. Als de meisjes (weg zijn gaan Goke en ik kopjes wasschen. Ik gevoelde me daar al de spanning die er is, want elk ogenblik kunnen de D. er zijn, gelukkig te nerveus, je voelt de Heer helpt je, geeft je kracht om de dingen dragen en het bewustzijn God, de Almachtige, regeert geeft rust, de l kan ons temidden van alles bewaren en uitredde.

Na een poos komt gelukkig Vader thuis, deze brengt eenige geruststell tijding mee, het wegvoeren naar Duitschland is niet waar. Max en Andre komen uit hun schuilhoek, ze zijn door en door nat, ik had hen door (een boodschap laten brengen dat ze naar een schuilplaats op Zonl. moe gaan, maar ze weten hem niet. Nu ze het bericht van Vader hooren, om uur melden, schoppen halen kan het nog even lijden, ze kunnen zich ev verkleeden en wat doen. Eerst nog wachten dat ze opgeroepen worden er bleef uit, tot de overweg hebben zij het werk gedaan, toen was het a: groot genoeg zeker, in ieder geval week voor ons het gevaar, maar pas eind in de middag ga je die rust gevoelen, ze kunnen steeds razzia's houden, je moet uit het gezicht blijven en dus ook niet in huis. Vader moest weer weg, maar na een poos gingen de jongens, ook Jan Achterberg weer aan dat werk, een uur of langer later kwam Miep thuis naderhand ook de anderen. Het werk was heelemaal in de war, het kan j niets schelen.

Alles halen ze in de werkplaats weg, alle gereedschap, lasapparaat, enz. enz., wat moet je eigenlijk beginnen na de oorlog, voor Vader een groote zorg en geweldige moeilijkheden. 's Middags twee uur moest de eerste tram rijden, een proeftocht, die verliep gelukkig zonder ongelukken. Tegen de avond klaarde de lucht op en daar kwamen de vliegtuigen, een geweldig geronk. Opeens wordt er doorgegeven dat er parachutisten zijn geland nu in de Maaskemp. Mevr. Schellekens komt i alle haast met de boodschap uit Gennep. Max met de kijker naar boven kan er niets meer van zien, het is niet geheel helder, maar daar kome weer vliegtuigen aan en... weer zweefvliegers erbij, heele drommen, z dalen even achter of even rechts van de Cuycksche kerk, de stroom hou niet op, wat zal daar meer mee bereikt worden, voor ons nog geen bevrijding en gezien de vreeselijke toestand van de bevolking uit Plasmolen en Mook die steeds beschoten worden kan je er niet naar verlangen er midden in te wonen. De jagers cirkelen in de buurt, maar opeens nadat alles geland is komt er een groep D. en Eng. jagers met elkander in gevecht. Ze cirkelen o'er en door elkaar en pas toen ze

geordend vlogen begon het gevecht, er gingen een paar toestellen brandende naar beneden, boven Duitschland.

Op de nieuw gelande troepen wordt al direct geducht geschoten, het is akelig onrustig en zelfs nu nog. Ook is er een groote formatie bommenwerpers overgevlogen, ik denk naar het Ruhrgebied. Max en ik zaten samen nog een poosje in de kelder bij al de slapenden, ik laat ze maar rustig liggen, nu ze toch in de kelder zijn. De oorlog is een afgrijselijk iets dat wisten we en beredeneerden we, maar pas wanneer je het ondervindt weet je hoe duivels en hels het is.

Zoo, nu ga ik Lise eens roepen, ik liet haar anderhalf uur langer liggen dan was afgesproken, maar ze was moe en had erge hoofdpijn toen ze tegen tegen half tien naar bed ging. Ik hoop vurig dat we rustig mogen liggen vannacht en we weer gespaard mogen blijven.

25 sept. Gisteren kwam er niet van schrijven. Wat een eigenaardige zondag. Het was gisteren juist een week geleden dat de eerste troepen landden, maar het lijkt wel zeker veertien dagen. Vader en ik hebben het in bed liggen uitrekenen of we ons niet vergisten, maar neen het is pas een week. Ach wat is er veel in gebeurd. Wij bleven nog aan de buitenkant van het gevecht en het was al zoo benauwend, ook door de handelingen van onze beschermers, bah, wat een volk.

Die nacht die ik het laatste beschreef verliep gelukkig zonder veel extra. Zondagmorgen moest Vader eerst een en ander regelen of Opa opzoeken, ik weet niet meer. Max en André met de burens gingen weer aan de schuilkelder werken. De meisjes en ik knapten het een en ander op in huis.

Vluchtelingen van de Plasmolen, zuster Stemfoort + ? en nog een meisje kwamen om met ons een stichtelijk stukje te lezen (Er is nu een luchtgevecht bij ons in de lucht, je went aan al het geschiet en lawaai). Ach wat hebben die menschen van de Plasmolen meegemaakt, ik zal er of nog wat van schrijven of later vertellen, ik zal nu eerst van ons leven vertellen. Vader las een stukje uit "In de schuilplaats" voor, een zeer toepasselijk stukje voor onze tijd in onze benauwdheid. Na den middag, na het eten, ging Vader ook weer aan het werk, allen met spoed en voor den avond was de kelder klaar op de afwerking van de uitgangen na, prachtig, reusachtig stevig, groot en degelijk met uitgangen. 10 meter lang, 1.80 breed en nu de balken van vloer en zolder er in liggen 1.65 hoog, dus je moet wat bukken vooral bij de balken die lager liggen en waarop de zolder gedeeltelijk rust. Aan weerszijden liggen rails van 10 meter lang. Wij hopen allen dat ze nooit nodig zal zijn en we spoedig verlost zijn van onze vijanden zonder groote gevechten.

De dag verliep erg rustig wat het schieten betreft, te rustig, het benauwt je als alles zwijgt en de vliegtuigen niet komen, je hebt dan het gevoel dat je met alles blijft zitten en dan krijgen de D zoo'n winst, dan verzinnen ze van alles. Zoo was het gisteren een stelen overal. Bij dr. Muller eischten een paar Duitschers alle goud en zilver, ze moesten alles afgeven, ze werden gewoon beroofd. Maar dokter Muller is later naar een hoogere gegaan en dat heeft uitgehaald dat de daders opgespoord zijn en alles is terug gekomen. Bij Michels wilden ze een fiets, er was er geen, ze wilden in de kelder kijken of hij daar verstopt was, zij liepen door en zagen toen zijn vrouw die een polshorloge droeg en namen het gelijk af. Overal stelen ze varkens en koeien, hier en daar de voorraden of geheele inboedels. Maar de fabrieken halen ze totaal leeg. Voor de MBS werkplaats hadden ze bepaald aanwijzingen gekregen van je weet wel wie, ze wisten direct al het voornaamste te vinden. Ze stelen schandalig, dat is werk van de SA, de Wehrmacht staat daar vijandig tegenover, je zou zeggen die haten elkaar, wel mooi zoo'n eenheid en dat in een tijd van oorlog.

Tegen donker kwamen de werklui binnen, Vader, Max en André, en gingen al

de anderen ook naar huis. Vader ging nog vlug even naar Opa en eens ho of iemand iets nader van de oorlog wist. Toen Vader terug kwam waren de M's juist bezig om op het hoogste puntje van de MBS heide een kanon te slepen. Ze trokken het met een vrachtauto op den berg vanaf de achterkant het Maaswegje. Weer nieuwe zorg, zoo'n mikpunt in de buurt, ze hebben met takken gecamoufleerd.

Allen gingen we vroeg naar bed, we hebben geen lust iets te doen, zitt allen bij een klein lichtpitje, wel een aardige lamp nu, een carbidlamp van de MBS, een veel beter licht dan petroleum. Max bleef nu het eerst tot half twaalf, half tien gingen we of lagen we in bed. Hè, ik vond het heerlijk nu eens heel de nacht te mogen blijven liggen, je raakt op v alle ellende, het wordt je wel eens te veel en toch zeg je De Heer kan uitkomst geven zonder zelfs menschen daarvoor noodig te hebben. De Heer regeert en is de Almachtige, Hij zal ons behoeden, Hij zal ons helpen den nood. Rustig slapen deden we niet, ook Vader niet en dat gebeurt nu gauw, maar de laatste tijd wel. Telkens eens een poosje slapen met een benauwende droom en dan weer wakker en zoo stil als de dag was zoo herrieachtig was de nacht. Al maar gedreun van geschut niet veraf en knetteren op en uit vliegtuigen, lichtkogels waren er boven Gennepe, ma of dat van Eng. of D. is dat weet je natuurlijk niet. Ik denk wel van Eng.

Ze waakten vannacht met vijven. Max, Lise, Vader, Hannie en Miep in dez volgorde. Miep stond om zes uur op en begon tijdig aan de wasch die al drie weken was, hoewel we erg zuinig met verschoonen waren was het toch tot een flinke mand aangegroeid. Bedden verschoonden we heelemaal niet doe ik niet zoolang we zoo benauwd leven.

Om acht uur stond ik op en zorgde eerst voor het ontbijt dat we al dag achtereen uit het vuistje eten in de keuken, 's avonds ook uit het vuil in de kamer. Toen ging ik met Miep aan de wasch, alles vlug want je weet niet wat er straks weer gebeuren kan, het slimste vuil er uit, spoelen ophangen. Ze is aardig schoon geworden, we namen een flink goed sop. Het was goed weer dus dat was getroffen. Het is goed vliegweer.

De morgen bracht eerst geen opwekkend nieuws. Dr. Weijer, burgemeester Goch zou weer terug komen en Kams en Kerkhof, wat zal er dan weer gebeuren, zeker weer razzia's onder de bevolking, ach wanneer toch een eind. Gelukkig dat er werk gedaan moet worden, eten gekookt en het nood opgeruimd en vanmorgen de wasch, als je blijft denken over de ellende je verdrietig. Wat zou ik toch graag eens van jou hooren, wat hoop ik de oorlogsellende aan je voorbij mag gaan.

De laatste luchtlanding heeft gelukkig verbetering gebracht. De Duitsers hadden de verbinding van de Eng. in Brabant verbroken, maar het is nu hersteld. In de loop van de morgen hoorden we dat het toch weer spant de Duitsers gelukkig, het patershuis komt weer leeg, allen van de arbeidsdienst moeten gauw weg naar Goch, weer een hoop op bevrijding. Oorlogsberichten waren gelukkig ook gunstig. Drie kilometer bij Beek op de grens naar Kleef op aan. Zouden de D. hier genoodzaakt worden te vluchten. Sommige beweren dat de Amer. van Plasmolen hierheen komen, maar het is nu al vijf uur en we hoorden er verder niets van. Wel moet er een zenuwachtige spanning bij de M's zijn.

Jammergenoeg en ellendig, vooral voor die mee moeten, moest er een tra vanmiddag naar Well of Arcen en wellicht naar Venlo, het is erg gevaarlijk werk, vanuit de lucht wordt er op gelet, maar je wordt er toe gedwongen. Ik hoop dat het goed afloopt voor de machinist, wel hoop ik dat de locomotief kapot gaat, ze zijn weinig waard en haperden al zooveel, ik hoop dat ze totaal droog loopt en de machinist naar huis kan vluchten. Het blijft erg bedrijvig in de lucht en het is al maar geschiet er op. Weer is niet mooi gebleven, het heeft geweldig geregend. Nu regent het

en toch hoor je de jagers laag overgaan, zich laten zakken en weer opstijgen. Temidden van alles blijf je aan je werk, behalve als je gevaar voelt dichtbij, het is raar dat je er zoo mee vertrouwd raakt, misschien wel te veel, ik hoop dat er geen ongelukken door gebeuren. Hè, ik schrok, zoo'n akelige duik nam nu een vliegtuig, het leek wel te vallen maar ik hoor het toch nog.

Ik heb zoeven gerust en zit nu in bed te schrijven in de kelder. Het is fijn dat we het zoo goed ingericht hebben hier, we slapen hier beter nu dan in '40. Door de alarmeerende berichten van vanmorgen schijnen Dr. Weijer, Kams en Kerkhof nog niet gekomen te zijn, ik hoop dat ze nooit meer kunnen komen. Bij Dr. Dahn is vannacht een dochttertje geboren, hun eerste dochttertje. Wat gelukkig dat het hier geboren is en niet tijdens hun vlucht uit Plasmolen. Ze hebben vier dagen gedwaald. Twee dagen geen eten gehad en opgesloten gezeten in kelders van het huis van Baron Verschuur van Plasmolen, je weet wel op de berg, ze durfden er niet uit, er werd al door gevraagd. Ze hebben er erge angsten uitgestaan en zijn toen het minder werd door alles heen gegaan naar Milsbeek, achterlangs het bosch geloof ik, of binnen door, ze waren wel met een kleine honderd in de kelders geweest. Eerst hadden ze allerlei beleefd met de Amerikanen die ze erg roemden, ze hadden een gevoel gehad van bevrijding, waren verheugd. Maakten toch ook allerlei mee doordat de D. daar ook nog slopen. Even een erg gedreun, gebombardeer, alweer, nog weer, zeker een nieuwe landing op komst. Ach, wat vreeselijk toch al die ellende, waar dat gebombardeer weer is. Ik zal later vertellen wat er in Plasmolen onder de bevolking voorviel, ik schrijf het nu nog niet.

Ik vermoed dat er weer iets gebeurt vandaag want dat is meestal na het vliegen en bombardeeren. Ik eindig nu en ga me aankleeden.

26 sept. Het is maar pas 26 sept. geworden, het is wat over twaalf. Ik ga nu waken en zit in de kelder. Max heb ik afgelost, Lise zou nu eerst komen, maar ik was wakker en neem nu maar de wacht waar. Het dreunt geweldig in de verte, alles trilt er van, soms is het geweldig erg zwaar geschut over en weer, het flitst in de lucht alsof het bliksemt. Max meent dat het het gevecht in de omstreken van Nijm. is naar het uitzien boven uit het raam. We dachten vanavond dat het hierheen kwam, men sprak dat de Amerikanen 5 km van Gennep waren, we weten het niet en leven steeds in afwachting. Na het bombardeeren zijn er jagers gekomen die geweldig gemitrailleerd hebben omstreken Milsbeek. Je zag ze hier duiken, telkens 4 achter elkaar en dan in hun duik schieten. Eenige branden waren er daarna te zien, de schuur van Linders bij Driekronen zou o.a. in de brand staan. We vermoeden dat ze op afweer of geschut geschoten hebben (het bleek later dat deze schuur vol munitie zat).

Het regent nu geweldig, maar het gevecht gaat door. Er moet erg gevochten worden, het gaat niet gemakkelijk. De Duitschers zetten er hier in dit gedeelte en vooral bij Arnhem alles op om ze tegen te houden, deze punten zijn schijnbaar van zeer groot belang voor hen, breken de Eng. of Amer. door dan ligt de toegang tot D. open.

De tram kwam er goed door en is maar tot Well bij Vink geweest. Ze moesten troepen van Heijen naar Well vervoeren. Ze wilden de tram daar houden maar v.d. Bogaart de bestuurder wilde niet en na veel praten is de tram dan toch teruggekeerd. Mijnheer Verwer is mee geweest, ook de vorige keer, hij is flink daar in. Hij gaat ook zoowat elke dag even naar de fam. Holtkamp in de Maaskemp, wat ze zeer op prijs stellen. We hoorden dat van mijnheer Holtkamp die bij ons was om Vader te spreken. Ze zitten er benauwend, maar blijven toch voorloopig in eigen huis, het is per slot van rekening overall onveilig en naar, en in eigen huis voel je je in de meeste opzichten het prettigst, ook in het gevaar, wie zal zeggen of je hier beter zit dan daar, het is alleen eenzaam daar en dat is akelig, je hebt behoefte om

menschen te spreken, de een weet dit, de ander dat. Je bent nergens en toch overal veilig in 's Heeren hoede, de Heer regeert over ons 1 er zal ons niets buiten zijn wil overkomen en komt het leed dan help Heer mee het te dragen, maar wij vreezen het leed zoo.

De fam. Maarlens (?) is ver de heide ingetrokken met het gezin bij b in huis waar ze steeds al kwamen en melk haalden. Ze durfden niet la in huis te blijven met alle kleine kinderen, het is ook geen kleinigt want hoe te vluchten wanneer het noodig is met 4 of 5 kleine kinderen volgende maand wordt daar weer een baby verwacht, gezien dat alles z weggetrokken. Ik hoop voor hen dat ze daar wat rustiger zitten. Hun l mocht door Zonlichtheide gebruikt worden, ik denk dat er wel Plasmole vluchtelingen in zullen gaan.

De schuilkelder is nu klaar, drie banken van ons staan er in aan de e kant en een gemaakte bank van planken aan de andere kant. Een heel ou kinderwagen heeft de fam. Schellekens er ingezet voor Oida, ik geloof alleen de bak. Vandaag zal er wel eens over overlegd worden of de fam Deters er ook bij in zal komen, die hadden al lang een schuilkelder b huis waar ook de fam. Jansen van de overkant in schuilden. Nu maakten bureen zelf bij huis een kelder even stevig als de onze maar kleiner, is nu te gevaarlijk 's nachts over den weg te moeten, de Duitschers schieten direct. Nu voelen de Deters zich erg eenzaam en vreezen ook hun kelder niet bestand zal zijn tegen het felle schieten dat er kan komen. Nu wij hebben geen bezwaar, je moet elkander helpen wat je kan. het gevaar zichtbaar nadert zou ik er voor zijn Gaillard en zijn vrou heen te brengen en Opa en tante Margo, maar we moeten nog maar even aanzien. Het zware gedreun dat uren achtereen rommelde is iets minder geworden, maar meer dichterbij is nu het geschut weer begonnen.

Mijn wachttijd is weer zoowat om. Max deed het wat te lang, nu kan ik korter waken, ik eindig nu weer en vraag me af. Hoe zal alles weer zij als ik weer in de gelegenheid zal zijn te schrijven, zal die gelegenhe nog komen, je meent telkens van wel en toch weet je je elk uur in geva Ik hoop tot straks of tot morgen, waren we dan maar eens van de oorlog ellende af. Arme menschen die alles nog moeten door maken. Ik hoop toc zoo dat jij er rustig doorheen mag komen. Hier beneden de groote rivie is de strijd zwaar, misschien wanneer ze goed er over zijn dat het dan vlotter en vlugger gaat. Ik hoop dat Harderwijk geen zwaar punt wordt, aan de Zuiderzee. We kunnen er zelf niets aan doen. We moeten en willen het den Heer overgeven. Spare de Heer ons allen !

27 sept. Het is een heel denken en met elkaar overleggen welke dag wij hebben Woensdag of Donderdag of een andere dag. Het is een raar leven. Gedeeltelijk zitten we in de gemaakte schuilkelder, het is pas half neg in den morgen. Om zeven uur werden we wakker van een gestadig gedreun r zoo heel ver af en we kleedden ons allen aan en namen wat koffertjes en jassen mee naar buiten. Gisteren hebben we een vreeselijke dag beleefd, waardoor Gennep zwaar getroffen werd. In den middag begon de vliegerij hevig en we dachten wel dat er iets bijzonders op komst was, bijv. een nieuwe landing. Er werd weer gedoken door meerdere jagers, nu dichterbij we waren gedeeltelijk binnen in de kelder en de anderen in de schuilkelder. Toen de herrie voorbij was en de menschen weer tevoorschij kwamen, zagen ze de papierfabriek in brand en al heel gauw hoorden wij ook op de markt alles in brand stond, daarna bleek het dat ook de werkplaats geweldig getroffen was en zelfs iemand daar doodelijk in getroffen was. Het bleek Keizer te zijn die met Aufterheide daar aan he werk was, de een vluchtte in het eene verzonken spoor, de ander in het andere. Aufterheide kwam ongedeed met de schrik vrij, de ander werd do een bom getroffen en overleed enige uren later. Het was nog maar pas gebeurd toen er een autobus van Venlo bij ons voor kwam met Hendrik Koe

en twee anderen en een soldaat, deze moesten op bevel van Manders nog allerlei hier uit de werkplaats gaan halen om in Venlo alles keurig aan de gang te houden. De menschen waren vier uur onderweg geweest, telkens stil staan bij hevig vliegen, het is geweldig gevaarlijk op den weg. Er viel nu niets te halen, voor hen gelukkig. Zij gingen zoo spoedig mogelijk terug en ik hoop dat ze behouden zijn thuis gekomen. Kerkhof kwam met zijn hulp op de fiets voorbij, die was alles kwijt zei hij. Het Raadhuis is gehavend, de kerk gedeeltelijk, de Pastorie, het huis van Nikkesen geheel ingestort, bij Vos het achterhuis, overal ruiten kapot. Juffr. Helmans die ziek was kwam in het puin om. Artz, de secretaris verloor een been en een voet, of hij nog leeft weet ik niet. Bij Verhasselt alle ruiten kapot en tot overmaat van ramp..... (tekst loopt van het papier) *Mechanisch door*

... de Grüne Polizei gehaald, die tegelijk van alles uit huis mee namen. Mevrouw staat nu alleen met heel haar kindertal. De fam. Nikkesen nam hun intrek bij hen, niet de aangenaamste gasten, ook niet de vertrouwste Menschen die gevlucht waren van Plasmolen en in Gennep onderdak gekregen hadden bij Noy op de Markt, bij Vos en anderen moesten nu weer een nieuw heenkomen zoeken. Het bleef bij al de ellende maar onrustig in de lucht, je kon de kelder niet verlaten haast. Het was gedreun, geschiet ellendig.

We gingen allen van ellende maar vroeg in de kelder in bed. Je wordt zoo moe, dat je haast onverschillig wordt en de slaap je overmant. Max bleef nog in de schuilkelder bezig met de elec.verlichting, er was niet veel van gekomen op den dag. Om elf uur kwam hij even in huis en vertelde dat de fam. Schellekens, Achterberg en Smits in de schuilkelder zaten, wij bleven in bed. Even hoorden we gefluit van een bom en de dreun, de Emmastraat werd getroffen, en de achterliggende huizen en overal ruiten kapot, zelfs op de groote weg, de Spoorstraat. Dr. Muller en allen tot aan Goossens, bij Opa dus ook, het kantoor, bij Steinman en alle verdere huizen, hier en daar de daken kapot. Opa en Tante waren heel de nacht bij Goossens in de kelder.

Voordat al die geweldige dingen gebeurden was er voor de zooveelste maal opjaging van menschen voor te graven. Weer alle mannen, er werden nu briefjes rondgebracht waarop het bevel stond en kwamen de mannen niet dan werd er voor elke man twee vrouwen gehaald. Ik stond op de uitkijk, kwasië stofafnemend, toen zij bij ons kwamen, om eens te zien of ze wat noteerden, maar neen er kwam een partijman op leeftijd, die deed allerlei vragen, waar ik op antwoordde naar wat ik kwijt wilde, o het was goed en hij ging weg, ik kreeg geen papiertje, ik praatte mij er uit, toch was het weer een tijd van spanning geweest en de jongens moesten uit het gezicht blijven. Wij sliepen allen nog meerdere uren, tot bij zeven we opschrokken .....

(Tekst loopt van het papier)
 ....gingen met jassen en enkele koffertjes, o.a ook een koffertje voor jou dat al weken klaar staat naar de schuilkelder waar al de burens waren of kwamen. We verwachtten nu wel ontknooping van de zaak. De Engelschen en Amerikanen waren al meerdere malen aan de overkant van de Maas gezien en hadden ook al, hierheen geschoten, nu verwachtten wij ze hier. Vader ging Gennep in om bij Opa en Tante en fam. Gaillard te kijken. Om half tien was Opa en Tante hier. Opa werd geholpen op een wagen en de heer Gaillard kwam in zijn invalide wagentje. Vader droeg hem in de schuilkelder en hij ligt nu op de bank in de kelder. Ik vond dat het op onze weg lag deze menschen te helpen, al is het niet het prettigst, de burens zijn er niet erg mee ingenomen, dat begrijp ik best en toch zeg je wat moet je doen. Een kelder hebben de menschen niet anders was het niet noodig geweest. Vervelend is dat Opa zo weinig gevoelt dat hij niet thuis is, het is hier natuurlijk tochtig en je weet hoe bang hij is voor frissche lucht, het liefst heeft hij alles dicht en niettegenstaande de tegenzin van velen rookt hij telkens een vuile pijp van eigen teelt, ik hoop dat de rommel gauw op is en hij maar weinig bijzich heeft dan is het er mee uit, hij heeft toch

geen rust voordat het zoover is, net een kind.

We blijven nu al maar in de kelder behalve wanneer het even iets ru is, de meisjes hebben tusschen alles door gekookt, we hadden de aardappelen gezamenlijk geschild in de schuilkelder, ook de burens hun potje. De fam. Holtkamp is ook gekomen, een duitscher zei dat ze levensgevaarlijk zaten want vandaag begon het vuur over de Maas, die dus ook onze gasten geworden. We kookten een flinke pan eten. De pan hierheen gebracht met borden en vorken en lepels en we hebben allen en lekker gegeten, de gestampde pot was heerlijk, er was lekker vet maakten dezer dagen al, telkens een flesch vleesch open en daar is f vet in, daar genieten we nu heerlijk van. We hebben het nu allen no flink gevoed te worden, we hebben het en je hebt steeds de kans dat Duitschers het bij je uit huis halen. Zoo, we dronken juist een gla kopje thee, Lise had even gauw thuis thee gezet. We hooren hier in schuilkelder weinig van de herrie, maar telkens wanneer er een uitg is zeggen ze dat het zoo'n herrie is.

29 sept. Eergisteren, dus 27 sept. heb ik een klein stukje in de schuilkelder geschreven. Op 't oogenblik kan ik dat niet vinden, ik papier weggestopt, zooals ik dit steeds doe omdat je nooit kunt wet onze zaken in handen komt van anderen. Ik weet nu niet waar ik het heb, het komt wel weer in handen

(opmerking: moeder heeft het kennelijk inderdaad gevonden en aan h dossier toegevoegd. Ik heb dat gewoon op de plek " 27 sept" op pagii tussen gevoegd)

27 sept. zaten we vrijwel de geheele dag in de schuilkelder. Zoo nu dan wipte Miep met Vader of een ander weg naar huis om naar het eten zien dat opgezet was toen het nog niet zoo heel hevig was. We hadden al vroeg opgezet omdat je maar werken en eten moet wanneer het kan, oogenblik kan je groote dingen verwachten, groot gevaar waardoor je kan doen. In het vorige schreef ik over een en ander dat Gennep geti had, nadien is er nog meer ellende gekomen, de heer Artz is overleden de gevolgen. 's Avonds na de dag in de schuilkelder werd het wat ru: en moesten we in huis slaapgelegenheden maken voor onze gasten, 8 stu Dat de heer Gaillard in de schuilkelder was was zoowel voor hemzelf voor alle families een moeilijkheid. We maakten daarom in de leerkar logeerkamer voor hem. Twee flinke bedden van de meisjes zetten we da neer voor hem en zijn vrouw. Hij was er erg blij en dankbaar mee, hi nu nog wel niet zoo zooals het eigenlijk voor veiligheid het beste i is beneden de grond, maar er is nu zoo nodig direct hulp bij de hand De voorkamer werd slaapvertrek voor de fam. Holtkamp. Het groote spi van de zolder met blokken er onder voor mevrouw en mijnheer, een anc op de grond voor Sari en Elly. Voor Opa een bed in de kamer en Tante de bank van ons cadeau van het vijftienvigjarig feest.

Maar nu de schrik van de vorige avond toen in de Emmastraat een bom neergekomen en alle ruiten kapot vlogen bleef Opa maar liever in de schuilkelder. Daarheen ging een groote ligstoel van de voorkamer met verlengstuk en een matrasje er in, voor Opa. Tante Go maakte een bec bank, een dubbel gestikte deken als matras, wel hard, maar ja op het oogenblik neem je veel voor lief. Zoo gingen we allen naar bed, telk vroeg want er is niets aan op te blijven, het is overal ongezellig e onrustig en donker.

Ik braadde nog een konijn dat Opa meegebracht had, dat geslacht klaa stond en een stuk vleesch dat de fam. Gaillard juist nog 's morgens veearts Hendriks gekregen had.

Max zou het eerste waken, hij bleef liefst boven zitten, het was nu in de keuken en daarom bleef hij daar. Het werd echter zoo'n fel gev

dat wij samen naar de kelder een poos gingen. Er kwam toen schijnbaar een luchtgevecht waardoor een vliegtuig werd aangeschoten en zijn bommenlast liet gaan en zelf ver in de hei terecht kwam. (Nu vergis ik mij want dat is de oorzaak van de Emmastraat, dit luchtgevecht) 's Avonds is door een granaat groot onheil gesticht bij Nagels. De familie lag in de kelder te slapen, ook geheel of gedeeltelijk de fam. Vos van de markt, wier huis in puin lag.

Een zoon van Vos, verloofd met een dochter van Nagels, sliep op een divan zat nog op met Vader Nagels, maar hij, die zoon, ik geloof Wim, werd door de granaatsplinters getroffen en op slag gedood. Het huis werd erg gehavend, maar verder bleven de menschen ongedeerd. Ontzettend voor de familie en voor zijn meisje. Zoo ineens uit het leven weg.

Dat inslaan van granaten maakt een geweldig lawaai. Wij zijn er al heel wat voor naar de kelder gevlucht of dat we neervielen op de keukenvloer, je hoort ze aankomen, je hoort ze afschieten, een doffe dreun, dan val je neer of wanneer het nog kan vlieg je de kelder in, dan hoor je een gepiep van het vliegen van zoo'n ding en daarop de knal.

Bij Wevers, die bij Bokke Jan woont is ook een jongen er door gedood, ze waren in de schuilkelder, die jongen gaat naar de w.c. en wordt getroffen.

's Nachts toen we in de kelder sliepen kwam opeens heel de fam. Holtkamp naar beneden. Het was angstig boven zooals je de granaten over de weg hoorde suizen en dan verder hoorde inslaan. Ach, wat te doen met de fam. Gaillard, we moesten het overgeven. Het is geen doen haast hem naar de kelder gedragen te krijgen. Gelukkig verliep het zonder ongelukken.

(de meisjes hollen nu naar de kelder hier. Er wordt sterk gemitralleerd vanuit de vliegtuigen, zoo ben je telkens in gevaar. Ik zit in bed om wat te rusten, maar ik wilde eerst schrijven omdat er anders nog langer niets van komt)

Mijnheer Holtkamp ging met Sari toen het ergste voorbij was weer boven in de voorkamer slapen. Elly kroop bij Goke in bed op de grond in de kelder en Mevrouw bleef wat opzitten met mij, ik was aan de beurt voor het waken. Het werd na een uur zooveel rustiger dat toen mijn waaktijd voorbij was ook mevrouw Holtkamp met Elly naar boven gingen en ze verder ook vrij rustig konden blijven liggen.

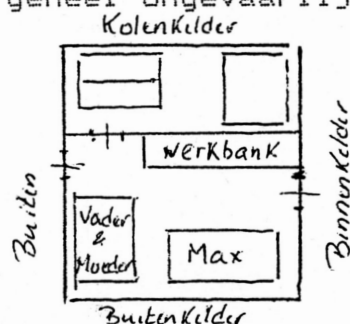
Op den dag ging Mijnheer Holtkamp even naar zijn huis om een en ander te halen, maar wat een ellende, zijn heele huis was reeds onderste boven gekeerd en er was al veel kleeding, geld en sieraden gestolen. Pakken van hemzelf, mantelpak van zijn vrouw, zijn regenjas, alle wolle sokken, wollen onderbroeken, enz. enz. Verder lagen er klaar overhemden en wat ander goed om bij een volgende gelegenheid mee te nemen. Mijnheer nam een groote deken pakte alles er in en bracht het bij v. Tol en bracht naar hier nog wat hij dragen kon mee. Wat een dievenbende hè, je hebt je hielen maar net gelicht of heel je zaak is er van door. Ze hadden pannekoeken gebakken, spek gegeten, boter opgebruikt, niets was hun ontgaan. Alles wat ze aan zilver konden vinden en dat was wel alles al zat het nog zoo ver in de kasten was weg.

's Middags haalde mijnheer zijn vrouw over om mee te gaan er heen. Het was er griezelig, heel de Maaskemp was een en al mitrailleurnest. Toch liepen ze naar hun huis, maar wat ze daar vonden is ongelooflijk. Alles vuil en vet en vies en kapot. Een groote kist met lampen die ze daar niet gebruiken konden hadden ze zoo maar omgekeerd en kapot geslagen, de kist diende tot dekking bij hun geschut, een keukentafel in tweeën ook voor dekking. Zoo vlug ze konden pakte ze een koffer vol met goed dat er nog was en een hutkoffer deden ze evneens vol.

Toen begon opeens de beschieting van de oyerkant van de Maas, kogels en granaten. Ze lagen op de vloer in die schuilkelder hun slaapkamer, je weet

wel door een heer Feeters even laten bouwen. Doodsangst stonden ze uit. Ze wilden vluchten, maar een Duitscher duwden hen terug, ze moesten in huis blijven. Toen het echter even stil werd zijn ze het huis uit gegaan naar van Tol en kwamen overstuurd hier aan, alles moesten ze achterlaten waren blij het leven gered te hebben.

Gisterenmiddag hebben Max, Miep en André de kolenkelder leeg geruimd, alles er uit, de kolen en de kolenhokken. Miep veegde muren en grond schoon en schrobde en dweilde de vloer geweldig. Onder de hand was het maar granaatgeploff, zoo erg was het dat we de vatenboel niet afmaakten, welzeker zes of meer keeren moesten we neervallen en wegvlugten en de toen werk in de binnen- of buitenkelder. De kolenkelder kreeg van dun karton muurbekleding en het werd de slaapkamer voor de Holtkampjes, het spiraal er in, een divanbed er in voor Sari en Elly en toen ook nog Lise, divanbed er in, haar plaatsje bij ons in de buitenkelder was nog niet geheel ongevaarlijk.

Zoo staan nu de bedden, de familie is er erg blij mee, het was nu heelemaal geen wonen meer in de Maaskamp, dat is nu het mikpunt van de Engelschen. In de kelder bij ons veranderden we het nog weer. Het is nu verdeeld zooals je het op de afbeelding ziet.

Gisterenavond waren er vele lichtkogels over de Maas op verschillende punten. Er werd heel laag gevlogen. We waren allen naar bed behalve Vader Max en Lise, gingen boven kijken op de bovenoverloop. Er was een groot spervuur boven Nijm. en Oeffelt. Er moesten dus Duitschers vliegen. Vader, Max en Lise vreesden geen kwaad. Opeens zagen ze geweldig vuur en kwam er geschiet, ze rolden haast de trappen af de kelder in, geweldig geknal, gelukkig allen nog weer behouden.

Bij de fam. Verwer, Goossens, Karreman en ik geloof nog meerderen gingen kogels door het huis, maar gelukkig geen ongelukken, allen zitten ze of schuilkelders of kelders.

Het schijnt wel een vergissing te zijn geweest dat schieten, want een Duitscher beweerde dit vanmorgen ook, later schoot hij over de Maas, ook mooi dat je op je eigen volk gaat schieten in plaats van op den vijand. Voor 't schieten was er ook een geweldige dreun waardoor we hier in de kelder ons bed voelden bewegen, wat het geweest is weten we niet. Na het vliegen en schieten werd het opeens rustig en zelfs de geheele nacht op enkele schoten na die ik niet eens gehoord heb maar diegene die waakten hoorden. We waren allen moe en sliepen deze nacht bijzonder goed. Ik werd om half zes wakker en ik dacht dat het ongeveer 12 of een uur was zoo ineens aan een stuk van bij elf af.

Ook vanmorgen bleef het nogal rustig wel veel vliegerij, maar geen sterf schieten. Vader en mijnheer Holtkamp gingen Keizers mee begraven, gelukkig dat het toen niet zoo gevaarlijk op de weg was. Niemand die niet moet komen nu buiten.

Van het kerkhof uit ging heer Holtkamp naar v. Tol om hetgeen hij daar neergelegd te halen. Kersten ging met hem mee, ze liepen toen door naar hun huis. Daar waren ze alweer bezig geweest, wat mevrouw gisteren had ingepakt in een koffer was er uit gegoooid, flanelgoed was apart klaargelegd met een en ander en het koffertje gevuld klaar gezet. De kruiwagen, onze kruiwagen die gisteren ook daar was gebleven, was er nu in de buurt, daar zetten ze vlug de hutkoffer op, een groot pak van een wollen deken waarin ze allerlei gestopt hadden en het klaargezette koffertje en toen er vlug mee weg. Thuiskomende hier bleek in het koffertje te zitten, klokken, wekkers en dergelijke snuisterijen, wat een gemeene dieven zijn het. Een officier die meneer Holtkamp er over aansp

zei dat hij het onderzoeken zou, er stond de doodstraf op. In hoeverre hij dat ernstig meenen zal moet je afwachten, of het nog wat uithalen zal. De vetgemeste hanen die 27 sept. eigenlijk voor het verjaarsfeest van mevrouw Holtkamp hadden moeten dienen werden door hen opgegeten.

Bij v. Tol haalden ze 18 koeien weg, hij heeft er nu nog 14 over, en hij heeft steeds volop inkwartiering. Ook een ellende !

Zoo, we hebben ons middagmaal de laatste twee dagen hier in de kelder-slaapkamers gegeten. Ieder krijgt zijn portie opgescheept op zijn bord vanuit de pan. Wel moeten we eerst de gasten, dat zijn Opa en Tante bedienen in de schuilkelder buiten, dan de fam. Gaillard voor, soms ook de kinderen in de schuilkelder, maar vandaag aten ze in de kelder hier, een eigenaardig leven is het. Maar gelukkig we zijn nog gespaard gebleven.

Vanmorgen werd verteld dat er weer een aanval op komst was, verwacht werd door de Duitschers, bij Vierlingsbeek zouden de Amerikanen willen over komen. Tot op heden merken we er nog niets van, alleen is er wel beschieting die richting uit.

Verder hoorden we vertellen dat Rott., Scheveningen en Haarlem door de geallieerden bezet zou zijn door parachutisten en zweefvliegers. Of het waar zal zijn ?

Ook hoorden we dat Goch, Asperden en Hassem bezet zijn, ook al met vraagtekens. We hopen het, dan moeten hier de Duitschers wel weg anders zitten ze ingesloten.

Wat zal het eerst raar zijn wanneer het gewone leven weer terugkomt, we kunnen het ons nu haast niet voor stellen. We zitten nu al ruim 3 weken of bijna 4 in benauwdheid.

Gisteren temidden van alle ellende hier helemaal in Gennep hielden ze Vader aan en vroegen in het Duitsch natuurlijk : heb je gisteren gewerkt, ze bedoelen dan aan de Westwal gegraven. Nee, zei Vader. Dan moet je het nu doen. Nee, zei Vader, dat behoef ik niet. Heb je dan een Ausweiss. Ja, zei Vader, ik ben directeur van de tram. O, neen, dan was het goed. Zoo is dat gespuis, nu nog bij alle ellende die ze gebracht hebben, slavenjagers, dieven en beesten.

O, het gaat weer geweldig buiten toe, alles holt weer hierheen, de granaten gierden en het dreunde van het geschut, je kunt bijna niet de kelder verlaten. De aanval begint zeker weer.

Zoo, weer een uurtje later. Het is geen hevige aanval geworden maar het blijft toch onrustig en gevaarlijk. Het geschut waar de granaten worden afgeschoten staat dichterbij, het fluiten of gieren hoe je het noemen wilt is korter, de inslag is dichtbij griezelig, waar is het op gemunt vraag je je af, want zooveel is er hier niet in de buurt, wel een stuk geschut op de MBS-heide. Piero, fluit zoo'n granaat maar dan lang gerekt.

Gisteren was juffr. Gaillard even naaar huis gegaan om nog een en ander te halen, juist in dien tijd kwam de granatenstroom, ze kon niet van huis, lag in hun keuken op den grond. De burenen hebben haar hierheen geholpen, tenminste twee jongens van de buurt daar, die waren zelf ook angstig. Juffr. Gaillard kwam overstuur hier aan, het is ook geen kleinigheid. 's Morgens kan je nog wel even betrekkelijk zonder groot gevaar hier of daar heen, maar 's middags moet je bij huis en beter nog in huis in de kelder blijven. Het werk moet blijven liggen. Ellendig zooals je telkens schrikt en in spanning bent als zoo'n moordstuk op je afkomt gefloten. Nu is er weer een trommelvuur.

30 sept. Ik zit weer even in bed om te rusten, maar het is een gevaarlijk geronk van vliegtuigen, er gaan een geweldige massa vliegers over heen. Gisteren heb ik mijn schrijven gestaakt, heb me aangekleed en zijn wij die hier in huis waren naar de schuilkelder gegaan waar alle burenen en de onzen

ook waren. De granaten waren zeer dichtbij, de zucht er van ging door de schuilkelder, zelfs het zand stooft binnen. Het lawaai was hevig, angstig en telkens maar weer eenige achter elkaar. Gelukkig na een uur of twee kwam er rust. Vader was tusschen alles door een paar keer naar de fam. Gaillard gaan kijken. De Juffr. ligt bij gevaar voor de kast op de grond. De weg lag bezaaid met granaat scherven, een ging er door Gonnie's raam, een gat van 8 à 10 cm middellijn en verder een ster in de ruit, de scher was niet ver de kamer ingevlogen, had dus niet veel kracht meer. Eenige dakpannen zijn kapot, ook van scherven en overal hier in de buurt zijn pannen en ramen kapot. De Heer heeft ons allen weer gespaard. Het kost alles wel zenuwen.

De voornacht was onrustig door zwaar geschiet. Alle burens sliepen in de schuilkelder, ook Opa en Tante. De broer van heer Schellekens woonde bij de Wagenstraat. Heijs, daar werd zijn huis zoo getroffen dat hij er u moest, hij trok in bij Kuypers tegenover ons, een jongetje van 2 tot 3 jaar kwam bij Schellekens. Na drie dagen vonden zij een betere plaats op de Balkan bij een weduwe met dochter, hun zoontje kon daar ook zijn. Gisteren voor of 12 uur trokken zij er heen en 's avonds 9 uur stonden zij alweer hier op den weg want ook daar was het huis getroffen en moesten zij weer vluchten, allen bleven gespaard. Wonderlijk is het dat er bij de groote ravage die er in Gennep gemaakt werd door bommen en granaten dat naar verhouding nog zoo weinig slachtoffers zijn. Ik zelf zag er nog nie van maar ieder die het gezien heeft staat er verwonderd van. Vijf dooden zijn er te betreuren, toch veel te veel hè, wat een leed voor de gezinnen die getroffen werden. De twee jongens die Donderdagmorgen de tram moesten rijden naar Venlo zijn behouden weer gekeerd. Het waren Geurts en Schutt. Heengaande hebben ze als razenden gereden vooral bij Afferden waar geweldig geschoten werd, ze zijn gebukt achter de vuurpot gaan zitten of gaan liggen en hebben de machine maar een poos aan zijn lot overgelaten, de duitscher die de tram begeleidde riep ook maar Schnell, Schnell. In Venlo moest de machine en tram blijven, maar na een uur kregen de jongens permissie weg te gaan, ze zijn direct op huis aangelopen en zijn wel vier maal aangehouden, wanneer ze zeiden dat ze Loc Führer van de Kleinbahn waren, was het direct goed. Mij dunkt spionnen kwamen er gemakkelijk door wie weet hoeveel er door komen.

Thijssen van Afferden kwam in den middag hier, hij was door het bosch hierheen gekomen, in Afferden was het ook erg onrustig, het lag er vol. Hij had in den varkenspot een hele lel van een koe moeten koken, ook aardappelen. Zijn gezin moest maar royaal van het vleesch meeeten, elke soldaat kreeg een lap van zeker een half pond. Zij behoeven ook niet om een stukje vleesch verlegen te zitten, want alle boeren worden beroofd van hun vee. In Heukelom was geen boer meer die iets vee bezat, alles en al was gestolen, men noemt dat in veiligheid brengen en je mag je daartegen niet verzetten. Daar of in een plaatsje er vlakbij hadden 12 mannen een bunker gebouwd om drie paarden in te verstoppen. Ze zijn ontdekt, de twaalf mannen werden meegenomen, hebben een dag en nacht aan een stuk moeten werken, en heel hun bezittingen zijn mee genomen, ze zijn straat zonder huisraad geworden omdat ze zich zoo schandalig gedragen hebben en paarden stalen van de Wehrmacht. Kan jij er met je verstand bij? Vele krankzinnigen zijn meer helder van hoofd dan deze menschen. Je begrijpt wat er gaat gisten in de menschen. In Afferden moesten alle mannen graven in Bergen mannen en vrouwen, niemand wordt met rust gelaten in deze akelige benauwende, spannende tijd, terwijl het gevaar je zoo steeds na is. Onmeedogende, slechte menschen zijn het, als zij eens de overhand gekregen hadden, wat zou dan ons aller lot zijn geworden.

Vandaag is het den geheele dag al onrustig en gevaarlijk, je wordt er zwaar moe van, steeds de angst, steeds de spanning en er moet toch voor eten gezorgd worden. De mannen gaan op brood uit, je ziet ze met zorg gaan.

moeten boven koken en hoevele malen moesten wij vanmorgen naar de kelder of gebukt zitten in de keuken. Je kunt je gedachten niet bij je bezigheden houden. Ik ben telkens blij wanneer het middageten voorbij is, dan is het bovenwerk weer gedaan en kan je verder in de kelder blijven, hoewel de meisjes nu nog aan het afwasschen en opruimen zijn en er zoojuist weer een regen van granaten kwam. O wat zal het toch een ongekend leven zijn wanneer die oorlog voorbij is en we het allen mogen beleven. Mijnheer Holtkamp ging bijtijds al weer eens naar zijn huis om nog wat te kunnen meenemen. 's Morgens is het meest nogal rustig, maar hij maakte oogenblikken van spanning door en kwam buiten adem vermoeid terug, toch nog weer met allerlei kleeren en beddegoed, want het stelen blijft doorgaan.

Vader wilde naar kantoor, daar staat ook alles open, alle ruiten er uit, eerst wilde Vader naar Jetten waar we een paar dagen geleden nog boodschappen krijgen konden, wij raadden het Vader af en een granatenregen verhinderde het. Later ging Vader toch naar kantoor, mijnheer Schellekens en Holtkamp naar de Doele waar vleesch verkocht werd, maar ze zijn alle spoedig terug gekomen, voor het groote gevaar op den weg. Bij fam. Steinman heeft Vader in het keldergat gezeten terwijl de splinters (kleine en groote venijnige stalen stukken) over de weg spatten. Het is geendoen op straat te gaan, je moet bij huis blijven. Het vleesch was ook niet door gegaan, de slagers durfden niet verder te gaan. Je moest onze eterij eens kunnen zien. In de kelder gezeten op de bedden, de pannen op den grond, ieder een bord en vork of lepel, zooals de voorraad het toelaat en ieder wordt opgeschept vanuit de pan. We aten drie dagen aardappelen met kool door elkaar, de eene keer eens wat soep vooraf, de andere keeren macaroni of gort toe. Vandaag hadden we aardappelen met bieten door elkaar en macaroni met jus vooraf. Wij eten nu zoveel mogelijk goede dingen, ook vleesch uit de flesch, spek wat we hebben, je weet niet of je het anders zelf nog nuttigen zal.

De fam. Gaillard is maar blij hier te zijn, het is toch ook hier zenuwslopend, maar hier weten ze dat zoo mogelijk hulp in de buurt is. Mijheer Gaillard zelf is reusachtig rustig, hij hoort ook de helft van alle lawaai niet en geeft het alles vertrouwend over. Hoe zal het leven na de oorlog in Gennep gaan vraag je je af. Van de papierfabriek is niets en niets over, van het C.D.K. evenmin. Van de M.B.S. ook heel weinig, alles gestolen of verwoest. Het geronk van vliegtuigen blijft maar aanhouden. Wisten we toch maar eens iets meer van de geheele oorlog, we blijven hier maar steeds in dezelfde situatie, hier de Duitschers, aan de overzijde de Eng. en Amer., we hoorden dat ze nu tot Vierlingsbeek gekomen waren de Eng. en Amer., maar van overkomen merken we nog niets. Het is ook geen kleinigheid en je weet niet wat je wenschen moet. Aan de overkant fluiten ook de granaten, die van hier worden afgeschoten. Je vraagt je ook af hoe ver de Eng. in Duitschland zitten, zouden ze Goch hebben, zoeven ronkten de vliegtuigen af en aan, Max dacht tot boven het front in Duitschland, ze keerden al spoedig, je weet zelfs niet wat in Ottersum en Heijen gebeurt of er Duitschers zijn of niet. Thijssen zei dat Siebengewald een en al militair was en een en al kanon, het ziet er niet naar uit dat we voorloopig nog uit gevaar zijn, geve de Heer ons allen bewaring.

Dat er drie of vier dagen geleden een vliegtuig vlakbij gevallen is schreef ik nog niet of maar terloops. Het vloog heel laag, werd getroffen, in brand raakte het en viel vlak bij aan de overkant van de Maas, een geweldige zware zwarte rookzuil steeg op, de pilot was er uitgesprongen maar de afstand was te kort, de parachute kon zich niet openen, de amerikaan viel dood. Gisteren heeft Vader en mijnheer H. hem gezien, een groot breed iemand, een jongeman, hij lag met een glimlach op zijn

gezicht. Vader raadde aan hem te fotograferen om later dat aan de familie te zenden met zijn ring en papieren.

Dat het vandaag zaterdag is kan ik nu niet begrijpen, we zitten soms naa bijzonderheden die we weten uit te maken welke dag het moet zijn, ieder met de dagen in de war, ik kan me denken dat de soldaten het niets meer schelen kan en er ook nooit weet van hebben welke dag en welke datum we hebben, je leeft maar als een machine voort, dat kan ik me nu goed begrijpen. Wij vrouwen hebben nog ons werk maar de mannen gevoelen zich heelemaal raar, ze loopen eens hier en dan eens daar, maar van werken en iets bedenken komt niets, dat is onmogelijk. Onze kamers worden niet gebruikt, niemand die eens rustig in huis kan gaan zitten. Ons werk draa om eten schoonmaken en koken, keuken en gang wat bijhouden en de kelder opruimen, dat geeft wel veel werk want we zijn met zestien personen.

1 Oct. Alweer slachtoffers gevallen, wij zijn er van ontsteld, menschen na uit onze omgeving. Mevrouw Verwer is in Gennep getroffen en was een kwartier later dood. Haar dochter Bep met wie zij was is ook getroffen, dokter de Jong dacht dat zij nog er door kon komen. O wat een ramp voor mijnheer Verwer, je hebt zoo met hem en zijn gezin te doen. Gezond gingen zij de deur uit om brood en vleesch te halen en nooit zal zij in huis terug komen, het is verschrikkelijk. Eigenlijk moet niemand zijn huis uit en maar eten en drinken wat je in huis hebt al moet je dan wat ontberen.

Er was gezegd dat er om elf uur vleesch verkocht zou worden in de Doele, maar het was te gevaarlijk, wij gingen niet. 's Middags was het even wat rustig toen gingen mijnheer Schellekens en Holtkamp proberen, zij keerden ook onverrichterzake terug, de scherven spatten overal, nu lieten ze het erbij. De thuisblijvers hebben ook geen rust als er van ons op den weg zijn, het heeft heel den dag gisteren gegierd van de granaten.

Ook bij de fam. Verwer was 's morgens mijnheer Verwer en een van zijn dochters op stap geweest, maar mijnheer wilde niet verder vanwege het gevaar en keerde terug. Daarna heeft zijn vrouw het dan willen probeeren met Bep en werden zoo hevig getroffen, er schijnt een granaat vlakbij hen gekomen te zijn. Wat een leed daar in huis.

Bep was goed bij kennis toen mijnheer Verwer in het klooster kwam. Zij weet dat haar moeder is overleden, vanmorgen hoorden we nog niets naders over haar. Bep was in haar borst gewond, maar dr de Jong zei dat haar lo niet geraakt was, wel heeft zij een hevige wond in haar been, we hoorden gisterenavond vertellen dat zij ook bediend was. Geve de Heer dat zij gespaard mag blijven voor haar vader en familie.

Vreeselijk zoo'n tijding te krijgen. Ze beiden waren een uurtje weg toen iemand van het klooster kwam zeggen dat mijnheer Verwer daar moest komen. Zijn vrouw en Bep waren gewond. Mijnheer V. mee en daar vond hij zijn vrouw dood reeds, zij moet veel scherven hebben gekregen. Dezelfde man heeft hem daarna weer thuis gebracht. Gisterenavond zijn Vader en ik er even heen geweest, maar je kan je eigenlijk niet goed indenken dat zij w is voor altijd, de familie zelf besepte het ook nog niet, mijnheer V. he meest want die heeft haar gezien.

Wat is een oorlog toch een ontzettend ding, nog zagen we hem van de buitenkant, hoewel we er in zitten, we beleven er wel veel van mee. Toen we gisteren maar juist naar bed waren begon er weer nieuw geschut te dreunen, angstwekkend, de zucht voelde je om het huis en dan maar telken achtereen. Merk je nu na verloop van tijd dat er niets ergs vlakbij je gebeurt, dan word je er weer rustiger bij en gingen slapen, je wordt van alle spanning en ellende zoo moe. Het is lang erg onrustig gebleven en is erg gemित्रailleerd vannacht, lang achtereen, daar heb ik doorheen geslapen, of dat een voldoende uitwerking heeft gehad vraag je je af want nu vanmorgen hoor je het geschut niet meer vlakbij en ook geen granaten.

Het is regenweer, erg mistig, geen goed vliegweer. Gisteren wel, toen was het prachtig helder en is er ook heel veel gevlogen. Juffr. Gaillard was erg angstig vannacht bij dat felle schieten, dat zoo'n zucht om het huis gaf, het rook ook erg naar brand. Vader is toen met Lise het huis doorgestaan maar er was gelukkig niets bijzonders, het mistte erg, waardoor er ook niet te zien was of er in de omgeving brand was.

Vanmorgen dus 1 oct. zondagmorgen. is het zeer stil, wel kanongebulder zoo nu en dan, maar betrekkelijk veraf. Niettegenstaande het sombere weer, de grauwe lucht, hoor ik toch steeds vliegen. Van Zonlichtheide kwamen weer Zr. Stempvoort met Gien en een ander meisje en Boukje. We lazen gezamenlijk een mooi stukje weer uit het boek "In de schuilplaats". Een stukje naar aanleiding van een tekst uit Rom. 8. Want ik ben verzekerd dat niets mij zal kunnen scheiden van de liefde van Christus, die er is in Jezus Christus onze Heer. Een mooi stuk. We zaten boven, wel een bewijs dat het betrekkelijk rustig was, want anders zitten we er nooit. Tot het eind konden we blijven, hoewel we van plan waren anders in de kelder te gaan.

Zoeven kwam iemand waarschuwen dat de goederenloods werd beroofd. Een Officier sprak v. Heijen er over aan, die stond eigenlijk niet over die dingen zei hij, maar hij zou er een wacht bij zetten. Ach, het zal wel niet veel uithalen, het is een groote dievenbende, die dat werk al jaren doet, je staat er machteloos tegenover.

Gisterenavond na het vreselijk ongeval nam ieder zich voor niet meer naar buiten te gaan en nu is het vanmorgen rustig en is dan de een dan de ander op stap, het kan ook elk oogenblik gevaarlijk worden.

Je wilt zoo graag redden wat er nog te redden is, maar ach, je leven is er bij in gevaar. Ik zal blij zijn wanneer ze weer thuis zijn, er vliegen vliegtuigen zoo laag over, ze kunnen zoo opeens gaan mitrailleeren en ook wordt er op geschoten, alles even gevaarlijk.

We leven nu al weken in spanning, het is wel zoowat vier weken geleden dat we de oorlog begonnen te merken van nabij, veel spanning maakten we door, maar de laatste week voelen we ons steeds in levensgevaar. Hoe zal het in Holland verder zijn, vragen we ons af. Hoe is het in de steden. Wat moet daar wel honger zijn, er is geen aanvoer, och wat zal er overal geleden worden, mocht er toch spoedig een gunstig einde komen.

Mevrouw Holtkamp, die nogal veel bij Verwer kwam is er nu pas heen geweest. Met Bep gaat het niet best, de zuster was er niet gerust over, er zal natuurlijk aan gedaan worden wat kan om haar te behouden. Mijnheer Verwer is gebroken door alle ellende. Jo Verwer die getrouwd is en in Groenlo woont kunnen ze niets laten weten en Mini is met fam Maarlens bij een boer ver de heide in, een uur gaans. Daar heen te gaan is lang niet zonder gevaar. Wat een toestand hè. Gisterenmorgen waren ze van Verwer daarheen gegaan en troffen het daar vol militairen en geschut, ze mochten zelfs dezelfde weg niet terug, die ze heen gegaan waren. Nu is de fam. Maarlens voor de rust daarheen gegaan en komen nog meer in ellende nu. Je weet niet waar je heen moet gaan, van vluchten is geen sprake hier, aan alle kanten loop je het gevaar tegemoet en de Maas kan je niet over.

2 Oct. Zoo het is weer middag, het middageten is weer achter de rug, dat vind ik telkens een heele rust. Het is vandaag een heldere dag, er wordt veel gevlogen, het geronk is niet uit de lucht, verder aldoor kanongebulder, granaatfluiten, mitrailleeren en schieten uit Taifun(?) vliegtuigen. Wanneer je zoo opeens hier kwam terwijl je nog niets van dat alles had meegemaakt zou je niet weten waar je het zoeken moest, wij zijn er al zoo aan gewend dat we niet zoo bang meer zijn wanneer we bemerken dat het niet vlak bij is. Het is anders een hel, wat een moordwerktuigen, wat een verderf. Ach wat zien we naar een oplossing uit,

maar wel uit al dat gevaar. Het lijkt al heel ver achter ons dat we een gewoon leven leidden, dat lijkt ons nu zoo ver weg en zoo onbegrijpelijk je kunt je niet voorstellen dat de kinderen weer rustig naar school zullen gaan en alles weer normaal werkt. We zitten nu ook al vier weken in het abnormale en gespannen leven, het lijkt al maanden. Er is ook geweldig veel in gebeurd. In de afgelopen nacht is er geen rust geweest, het he aan een stuk door gedreund, gevlogen, de oorlogsmachine is steeds in werking gebleven. Soms hoor je weer opeens een nieuw geluid, waar je ee weer van schrikt, je weet niet wat het voor uitwerking heeft, of het op aan komt. Zoo was er vannacht weer zoo'n nieuw iets bij, we weten nog n wat het is geweest.

Nu hoor je steeds de granaten weer pieuwen of fluiten of gieren, zooals het noemen wilt, en dan een geweldige klats, dan is de granaat gesprong het is niet ver af, maar toch niet gevaarlijk voor hier, maar het is steeds opletten en luisteren.

Gisteren tegen de avond kwam een soldaat vragen of we vleesch wilden braden. Vader en Max hadden er wel oren naar, die namen die boodschap a Ik liep naar hen toe en wist niet wat of ik moest doen, ik deed het nie graag, maar ik keek hen eens aan of ik het verplicht of beter gezegd gedwongen werd. Ik zei dat ik geen hout had om de kachel te stoken. Ja, maar we konden zelf van het vet en vleesch meekrijgen. Nu waren er pas weer 8 of 9 koeien langs gekomen, gestolen dus, daar zou het dus wel van zijn. Neen, ik had er geen zin in. Vader liep even naar mevrouw Schellekens en die wilde wel. Ze zou een stuk krijgen, bijv. 20 pond dan kon ze zelf 10 pond houden. Vader en Max zouden het gedaan hebben, maar vind dat we niets moeten aanpakken van onze vijanden en niets voor hen doen moeten als je er niet toe verplicht wordt, ook al zal je er zelf voordeel aan hebben. En dan het alles lekker braden voor hen, neen al hadden we voorloopig geen vleesch, dat vind ik niet goed, ik heb er nie geen spijt van. Zooveel had mevrouw Sch. dat ze bij Achterberg er van heeft gegeven voor soep en het ook ons aanbood, maar ik heb het niet genomen, dat vind ik nu niet standvastig, we hebben neen gezegd en het blijft neen.

En eigenaardig. Juffr. Achterberg kwam voordat mevr. Sch. wat gepresenteerd had met een flink stuk vleesch van een boer, die klandesti geslacht had, een stuk met veel vet, het bleek $4\frac{1}{2}$ ons vet te zijn voor f 3.-, het was alles ongeveer 3 pd. Nog geen uur later komt een jongen twee porties vleesch brengen van Jannie voor de fam. Gaillard en Opa van de noodslachting en zoo hebben we nu toch een heerlijke portie vleesch en beenen, prachtig en heerlijk. Iedereen slacht nu wat hij kan, niets is meer veilig. Vanmorgen kwam weer bericht: de briketten worden gestolen, door de burgerbevolking, in de gemeentewoningen bij Genapium zitten van die gieren van menschen, overal zoeken ze hun aas. Wat nu weer. Tramwegpersoneel vragen of ze er nu ook van halen mochten. Ja, dat mocht ze maar moeten opgeven hoeveel zij er hebben. Na even overleg is nu bepaald dat elke tramwegman een bepaald aantal briketten hebben mag, verrekening volgt later. Zoo wordt alles en alles of gestolen of verniel of als het gedwongen wordt opgemaakt. Er is vrijwel niets waarmee de M.B.S. beginnen kan. Vader was er gisteren erg van in de put. Je bent oo zoo tot niets doen gedoemd, dat is alleen al iets vreeselijks, maar dan nog terwijl heel de boel waarvoor je zoo geleefd hebt in een vernietiging op gaat en verder leeggestolen wordt.

En ga je er op af dan kom je in levensgevaar vanwege de projectielen die overal neer komen en dat helpt je alles niets, de praat van hulp van Duitse hoogere is maar praat, en verder is de bevolking ook zonder tu een ordelooze chaos, wanneer zal daar een eind aan komen. Hoevele malen hebben we gedacht: Nu zal er wel iets gebeuren, nu zullen we wel bevrijd worden; maar telkens blijft het voor ons gevoel hetzelfde. Er zal wel ve gebeuren en dat eindelijk de bevrijding wel komen zal dat gelooven we we

zeker, maar ook hoe langer het duurt hoe moeilijker en gevaarlijker het hier wordt. Het is soms zoo benauwend, er is nu weer een erg trommelvuur niet ver weg, en de vliegtuigen ronken over alles heen.

Het gevecht is steeds naar en van de overkant van de Maas, naar de Maaskemp, de Maasoever, Middelaar, Plasmolen en Cuyk. In Middelaar moet het wel vreeselijk zijn al, meerdere malen zagen we daar brand, ook in Deffelt.

Ik hoop dat het morgenochtend een poos rustig zal zijn wanneer Mevr. Verwer begraven zal worden. De bureu moeten er dan door, je kunt zoo moeilijk allen wegblijven.

Tot nu toe hadden we overvloedig eten gelukkig, telkens moet je aan de stadmenschen denken wat moeten die beginnen. Tante Go die eerst niet meer Gennep in zou gaan ging toch weer toen het vanmorgen wat rustig bleef. Ze heeft echter weer angst uitgestaan en is een paar keer wezen schuilen in kelders bij menschen. Het is waar, van je eigen bakker heb je het meeste kans brood te krijgen, maar toch moeten we probeeren allen van Heijs voorlopig genoeg te krijgen. Tante Go was tenminste weer erg geschrokken en wij waren ook blij dat ze ongedeerd thuis was. Het gevecht is telkens hevig, een lawaai van al het schieten, je hoort gewoon het grootste lawaai aan en toch kan je opeens van een plof lucht opschrikken. Als we maar gespaard blijven van te moeten vluchten, dat lijkt me zoo vreeselijk, want waar dan naar toe.

Gelukkig dat je telkens zegt en het tot je door laat dringen. De Heer regeert, de Heer zal helpen en uitkomst geven en kracht geven alles te dragen. Je begrijpt dat ons gebed telkens om uitredding is, om bevrijding, om rust, om uit de oorlogsellende te komen.

Wanneer Nederland geheel bevrijd mag zijn wat zal dat heerlijk zijn. Zal het nog lang moeten duren? De strijd bij Arnhem is zwaar en blijft maar duren, dan is de brug in Amer. of Eng. dan weer in Duitsche handen, wat moet dat een menschenlevens kosten en voor de bevolking ook een verschrikkelijk iets, telkens nieuwe beschietingen.

Op Zonlichtheide liggen alle patienten in de schuilkelders dag en nacht. In sommige kelders is er ruimte om te liggen, ze hebben er hun matrassen, maar sommige hebben geen ruimte om steeds te liggen, het is in zoo'n inrichting een heele zorg, hygiene kan er niet genoeg zijn en rust ook niet. Het is nu ongeveer vijf uur, we zijn allen binnen het regent granaten. Max en mijnheer Holtkamp waren een poosje op de heuvel van de heide en zeggen dat ze van richting Siebengewald komen en geschoten worden op de overkant van de Maas bij de brug, het zijn dus Duitsche granaten, nu zijn beide weer binnen, het is overal gevaarlijk, je raakt er mee vertrouwd en dat maakt het gevaarlijk.

3 oct. (moeder schrijft 3 sept.) Wanneer ik 's middags een poosje aangekleed in bed stap schrijf ik aan dit epistel verder, het komt er anders niet van, want 's avonds als het donker wordt eten we en dan gaan we naar bed, dan zijn we ook allen in onze drie kelders bijeen en kan je niet schrijven, je gedachten er bij houden. Telkens zijn mijn gedachten bij jou, mijn jongen, ik vermoed dat het bij jullie nog wel rustig zijn zal, tenminste nog geen oorlog, al zullen er wel allerlei akelige en moeilijke bepalingen zijn, die onrust brengen, ik hoop dat jullie, patienten, er nog weinig mee te doen hebben en ik hoop dat tante Loes je wat helpen kan met kleeren, met iets warms voor je, dat spijt me toch zoo dat je niets van je warme kleeren daar hebt. Wanneer zullen we elkaar weer mogen ontmoeten. Zullen we allen gespaard blijven? Wat zal dat een vreugde zijn wanneer we allen alles overleven mogen en we elkander ontmoeten zullen dan in een land zonder oorlog, in rust. O geve de Heer

dat het gebeuren mag en dat het niet heel lang meer duurt. Vannacht werden we eenige malen hevig verontrust. Wij lagen een poosje in bed, Max nam de eerste uren wacht waar. Enkelens waren er reeds een beetje in slaap toen er een geweldige dreun kwam, je schrikt en luistert gespannen wat er volgen zal, je hoorde een hevig geknetter, zoodat ik dacht dat een vliegtuig vlakbij gevallen was en te branden lag, ik gauw mijn bed uit. Maar dat geknetter was spervuur, een vliegtuig werd achter gezeten. Een nachtjager vloog telkens laag over, griezelig, je hoorde de afweer en dan het spervuur. Niet lang daarna een gillend gefluit, het vliegtuig naar beneden. Toen het even stil was ging Max boven kijken of hij iets zien kon, maar geen brand was er waar te nemen. Lang kon ik niet slapen, het bleef onrustig, zwaar schieten, mitrailleeren, vliegen. Juffr. Gaillard was ook hevig benauwd, ze dacht dat het vlakbij was neer gekomen, voor haar was het heelemaal een vreeselijk gehoor omdat ze boven ligt, in de kelder klinkt het nog minder door. Gaillard zelf hoort de helft niet.

Vanmorgen ongeveer zeven uur kwam er een allerakeligst geschiet, dat kwam grommend op je af, zoo naar en raar, het deed je denken aan onweer, en voor mijn gehoor was het net een wild dier dat op je af kwam en dan daar de dreun. Het is weer over gegaan en niemand weet wat het is geweest. Zooveel er gisteren gedaan werd aan vliegen en schieten, zoo weinig gebeurt er vandaag. Het is koud, mistig weer, donker. Vanmorgen zijn er wel veel Taifun vliegtuigen geweest, die richting Maaskamp en Milsbeek o Middelbaar gedoken hebben en het geweldig bestookt hebben met racketbommen maar verder is er weinig gebeurd. Het is wel heerlijk rustig wanneer er weinig gedaan wordt, maar je bent bang dat het dan niet opschiet. Nu moet je niet denken dat je heelemaal niets hoort, je hoort nog zooveel dat je voor enkele weken hevig benauwd geworden zou zijn er van. Vanmorgen stond het veerhuis van Oeffelt er nog en enkele uren later zag Andre dat het dak er af geschoten was, nog later zagen we het in brand. Het huis van Geurts moet erg gehavend zijn en Heijs op de andere hoek van de Ottersumseweg is gewaarschuwd dat hij eruit moet. De Duitschers rijden daar gewoon met wagens zijn boomgaard in om zijn appelen te plukken en mee te nemen, ganzen en schapen namen ze ook al. Er zal bij niemand meer iets over zijn wanneer het nog een week of weken duren moet en ieder die wel heeft slag zelf maar om er nog wat van te hebben. Temidden van het hevige lawaai vannacht gingen er hier vluchtelingen voorbij van Middelbaar, daar moeten veel doden en gewonden zijn, ook van de burgerbevolking, het is daar het strijdtoneel. Men vertelt dat daar honderden D. zich hebben ingegraven in de schuilkelders van de Middelaarsche menschen komen om de Eng. en Amer. te beschieten. Voor zeker wordt er verteld dat Amerikanen in de steenfabriek in Milsbeek liggen. Je vraagt je telkens af hoe zal de strijd verder gaan, in welke benauwdheid zullen wij nog komen, of zal de vijand op de vlucht gaan door een overmacht. Ieder hoopt daarop, dat begrijp je want het zal verschrikkelijk zijn wanneer de strijd boven je uitgevochten wordt terwijl je in de kelders zit, want heel Gennep en overal in de omtrek leeft onder den grond. Dr. Stiemens en fam. wonen in een kelder bij Nagels, 18 man in een ruimte zoo groot als de helft van onze huiskamer. Dr. Muller zit onder de moutfabriek. Overal en overal slapen de menschen in de kelders. Het huis van Dr. Stiemens is ook deerlijk gehavend, deuren en ramen zijn eruit gerukt. Kersten en Jager wonen nu in het huis van Kams. Mina Aarnoutse is bij Wed. v. Erp, ik denk dat de meubelen opgeslagen zijn in een kamer en wat Kersten en Jager nog hebben kunnen redden zij hier in gebracht hebben.

Nu zijn gisteren de briketten gedeeltelijk verdeeld, de rest zou vandaag volgen, maar niettegenstaande het niet even rustig geweest is vannacht zijn de briketten grootendeels verdwenen. De Gennepsche bevolking is ook niet veel soeps, er zat heel wat rommel onder en niemand schijnt meer te

gevoelen wat mag en niet mag. Nu beginnen ze aan het hout. De houtloods zelf wordt al dagen leeggesleept door de D., die rijden af en aan met paard en kar. Maar de burgers begonnen daaraan mee te helpen of aan ander hout. Er is geen houden meer aan, Vader, den Heer Holtkamp, Max, den heer van Wanrooij zijn er heen gegaan om het dan aan trampersoneel te deelen, dat is gebeurd maar het is zoo moeilijk, je kunt ze niet allen bereiken en de een voelt zich weer achteruit gezet bij de ander. Het is voor Vader heel moeilijk en verdrietig, er is nu ook letterlijk niets meer over. De kantoormeubelen bij de werkplaats zijn weggeroofd, niets blijft er over dan een troosteloze chaos van rommel. Wie had dat kunnen denken. Was het met enkele dagen beslist geweest hier dan was dat alles niet gebeurd, nu echter is alle orde en tucht weg.

Niet vanmorgen maar morgenochtend zal Mevr. Verwer begraven worden. Om acht al en nu de tijd verzet is het al zeven, het is nogal vaak 's morgens rustig, hoewel noch gisteren noch vandaag het het geval was. Ik ga in ieder geval niet mee, en als het gevaarlijk is zal ook Vader niet gaan, maar ja, je begrijpt dat Vader niet gauw daartoe besluiten zal. Er wordt nu aan een stuk gemitrailleerd langs de Maas naar de overkant, het gerikketik houdt niet op, geschut geeft nu antwoord. Met Bep Verwer gaat het, direct levensgevaar lijkt er niet te zijn, maar of ze er door zal komen is ook nog te bevragen. Het blijkt nu dat ze vol zit met scherven, overal op armen, beenen en lichaam heeft ze verwondingen, ze moet plat en stil blijven liggen, ze zou telkens doorlicht moeten worden maar er is geen stroom, dus is dat onmogelijk. Het weer klaart op en tegelijk komen de vliegtuigen, heele drommen gaan er weer over.

4 Oct. Toen gisteren het vliegen weer begon kwam er ook weer granaat lawaai, er zijn er weer heel wat gevallen, toch verliep de dag zeer stil over het geheel. En wat zou de nacht brengen? Nu de klok verzet is is het vroeger donker, dat betekent voor ons vroeger naar bed. Zoo waren we naar de nieuwe tijd gerekend allemaal om half tien onder de wol. Max die de eerste wacht had ging toen wij naar bed gingen naar de schuilkelder waar de burens allemaal bij donker worden komen. Jan Achterberg kent allerlei aardige goochelpartijtjes en aardigheidjes met kaartspelen, daarmee vermaakt hij dan de jeugd en ook wel de ouderen. Verder wordt er door allen eens gepraat over allerlei, ook over het wereldgebeuren natuurlijk, al hooren we er maar zeer weinig van. Toen allen zoowat sliepen kwam Max in huis bij tien, ik had liggen luisteren of hij kwam, want er vielen geregeld granaten, ik begreep dat hij wel zou blijven schuilen in de kelder daar. Toen hij nog maar kort in huis was begon er hevig schieten, een geweldig gedreun van kanongebulder, het huis trilt er van, de deuren rammelen, de wanden schudden, het leek heel dichtbij, benauwend zooals dat nu tusschen de huizen klinkt. Het hield wel een kwartier aan, de onzen die in de eerste vaste slaap waren sliepen bijna allen door, zoo zijn we ook al gewend aan veel oorlogsrumoer. Maar Max hoorde de kogels of granaten of wat het waren fluiten en bukte zelfs, terwijl hij op een stoel in de kelder zat, zoo krijg je het gevoel dat het op je komt. Een groote scherf lag er vanmorgen vlakbij de schuilkelder.

Toch is het gemunt geweest op Middelaar. Opeens is het vuur opgehouden, hè, wat een rust en opluchting. Max ging toen boven kijken en zag hevige brand in Middelaar. Een paar uur later toen mijnheer Holtkamp wacht had zag hij nog een groot, breed vuur daar. De nacht verliep verder rustig, zoo nu en dan hoor je eenige kanonschoten, maar geen gevecht zoo zeer. Om zes uur moesten Vader en mijnheer Holtkamp opstaan om naar de begrafenis te gaan, het was gelukkig rustig. De begrafenis verliep goed, er waren vrij veel menschen gekomen. Wel werd er intusschen nog hevig geschoten vanuit vliegtuigen, racketbommen richting Middelaar, meer daar tegenover in het woud, maar dat gedreun kennen we al.

Goed negen uur kwamen er vele vluchtelingen langs voornamelijk van Middelaar, ook zagen we de fam Cox van Plasmolen. Wat moet je doen, we moesten toch helpen maar je weet toch ook weer graag wat je in huis haat het is niet voor even en er stond zoo'n armoedig boeltje aan de overkant. We wachtten nog even en daar kwam Hanna en haar man en kindje aan, de f. Achterberg haalde haar binnen, zoo armzalig. Wel 300 of 400 menschen vanuit Middelaar gingen vanmorgen daar weg, ze konden het niet meer uithouden. Hun huizen waren er zoowat niet meer en in de schuilkelders, het ook niet meer uit te houden, gisterenavond was het vreeselijk geweest. Nu dat kan je je denken als het hier al zoo benauwend is. Er was vanuit St. Agatha geschoten en vanuit het woud, richting Plasmolen, Groesbeek. Middelaar zitten zoowel Duitschers als Engelschen, maar waar Hanna woont waren er Duitschers en op hun stellingen werd gevochten. Hanna's huis was meerdere malen door voltreffers van granaten getroffen, er was niet veel meer van over, de koe of koeien waren gestolen, ze hadden nog varkens en konijnen over, maar er voor zorgen konden ze niet meer. Zelf hadden ze a. dagen geen eten gehad dan soldatenbrood, geen bakker kon er meer bakken. De Duitschers waren voor hen zo goed, ze zaten zelf in doodsangst en wachtten met niet minder smart op de komst van de Engelschen als de inwoners van Middelaar, maar ze komen niet. Het schijnt dat ze daar alle hun stelling moeten vast houden en verder moeten wachten op het landleger dat van het Zuiden moet komen. Het is geen kleinigheid zoo'n oorlogstone mee te maken. Verwonderlijk anders dat ze er nog van slechts een slachtoffer gehoord hadden in Middelaar van de burgerbevolking, terwijl vrijwel alles weg is wat huizen betreft. Bij Hanna in de schuilkamer zat ook v.d. Grinten en zijn vrouw en andere families. Die fam. v.d. Gr. heeft niets meer kunnen redden. De Duitschers staken hun huis in brand, omdat het hen beter uitkwam, misschien ook wel uit vrees dat er Engelschen in komen zouden, ze kwamen het de fam. v.d. Gr. zeggen en op staande voet moesten zij er uit en ging het in vlammen op. Bij Achterberg was al een week Hanna's broer en een buurjongen van een houtzagerij. Nu waren die jongen zijn ouders vanmorgen nog in Middelaar en wilden het toch nog even aanzien en het tot het uiterste afwachten, ook Hanna's vader, ze dacht dat zij vanmiddag toch wel komen zouden. Wij spraken nu af dat zijn familie bij ons kon zijn, tot op heden kwamen ze nog niet. Je begrijpt niet waar al die menschen gebleven zijn, er moeten wel enige honderden in Gennep onderdak gevonden hebben, want zoo'n stroom is er hier niet voorbij gegaan. De Duitschers wilden de menschen naar Ottersum hebben, en wellicht zijn er velen gegaan, maar Hanna en haar man wilden daar niet heen, ook vele anderen niet want daar ga je langzaam aan Duitsland in kom je achter het front te zitten. Liefst waren Hanna en haar man naar Mook gegaan waar het vrij is en ze zoo graag de Maas over gegaan waren naar Haps, zijn thuis. Zij werden echter door de Duitschers tegen gehouden, mochten die richting niet uit.

Hoe zal toch de ontknoping komen vraag je je af en dan zeg je tegen jezelf. Geen zorgen voor morgen, de Heer regeert, de Heer zal helpen. Tot heden bleef het vandaag bijzonder stil. Wat vliegen en gedreun van bommen, soms wat granaten richting Maaskemp of verder, of een beschieting vanuit de lucht, maar geen keer behoeften we vandaag te schuilen. Het we knapt op en zooals dat telkens is komt er dan meer bedrijvigheid in de oorlogswereld. Ik verlang er niets naar en hoop maar steeds er op dat de Duitschers vluchten zullen.

Ach zei Hanna vanmorgen nog. Als nu maar alles rustig wordt, dan beginnen we van onderaf aan, dan komen we er wel weer, als maar de oorlogsellende en angst weg is, vreeselijk is de oorlog. Tot nu toe kunnen we allen nog flink eten en hebben we nog volop te eten. Gisteren bracht Vader weer een portie schapenvleesch mee, had Vader gekocht, ieder en iedereen laat nu slachten dan heb je er zelf tenminste nog wat van.

5 Oct. Vandaag al weer een rustige oorlogsdag, zoo nu en dan even een schrik van granaten dichterbij verder blijft het bij gedreun in de verte. Een massa vliegtuigen zijn er vanmorgen over gegaan, ik denk wel honderden, zware bommenwerpers. Vannacht heb ik van 10 - 4 uur heerlijk geslapen, ik hoorde wel eens even de wakenden met elkaar praten en zeggen dat het onrustig bleef, er vielen meermalen granaten betrekkelijk dichtbij, maar ik werd er niet extra wakker van, ik trok er me niets van aan en had maar best geslapen. Vader sliep onrustig, dat is niets voor Vader, maar de zorgen zijn velen, elke dag is er nieuwe ergernis. Alles wordt geroofd, door D. en burgers. Brandstof hout enz. is tenslotte verdeeld, maar daarover weer alle mogelijke herrie en ontevredenheid, nooit zijn de menschen eens dankbaar. Vandaag nu het zoo betrekkelijk rustig blijft is Vader vanmiddag naar de werkplaats gegaan met den heer Holtkamp om eens weer hoogte te nemen van de zaken. Ik had hoop dat het Vader wat zou opknappen het bezig zijn, maar de ergernissen bleven niet uit. Duitschers hadden er nu ruiten ontdekt en... dan moeten zij ze hebben, deuren met glas vier stuks, en andere ruiten en papieren konden ze er zelfs niet voor geven. Het blijft maar halen. Gisteren zei en Duitscher zelf: dit is geen oorlog meer, dit is zuivere rooverij. Ach je weet niet wat je er van denken moet, eenerzijds zien ze lelijkheid en anderzijds gaan ze hun gang en doen mee, je weet niet of wat ze zeggen hen ernst is of dat ze het zeggen om je plezier te doen. Maar ongelukkig is het want van heel Gennep blijft niet veel over.

Max komt zoo juist terug uit Gennep, hij moest naar de fam. ten Hope om een en ander op te knappen, maar ging eerst bij v.d. Bogaart aan. In dien tijd kwamen eenige granaten in Gennep terecht. Bij Nillesen in het achterhuis, bij het postkantoor, bij Jetten de garage.

Mevrouw Goossens hier van den weg was met Annie even naar Verhasselt gegaan, voor het eerst na de ellende hier in Gennep, haar zuster zit er in zoo'n nare toestand, het was nu zoo stil vandaag, en juist op de terugweg vliegen die granaten in Gennep. Mevrouw werd gewond aan haar hiel en ook Annie aan haar voet. Max die het hoorde ging even gauw er heen waar zij was bij Noy de schilder, de werkplaats weet je wel, en is toen mijheer Goossens gaan waarschuwen om hem niet door praatjes te zeer te doen schrikken.

Mevrouw is met Annie op een wagentje thuis gebracht en het lijkt mee te vallen, er schijnt geen bot geraakt te zijn, waarschijnlijk ook geen pees. Toch is het geen kleinigheid nu, allereerst moeilijk in het gezin en dan nu terwijl je steeds in de schuilkamer moet vluchten.

He, ik hoor weer flinke slagen, granaten vlakbij en Max is nog naar v.d. Bogaart om wat te halen dat hij vergeten had. Je leeft steeds in gevaar en in spanning. Ik hoop dat er toch niet meer slachtoffers vallen, spare de Heer ons toch allen.

Juist als je denkt dat het rustig is is het gevaarlijk, dan waagt ieder zich weer op den weg.

6 oct. Het is heel de nacht onrustig geweest, ik heb weinig geslapen, je hoorde maar steeds granaten inslaan en niet veraf. Ook was er gedreun van zwaar geschut, wat wel van heel ver kwam, je bemerkte er niet meer van dan dat de deuren rammelden.

Een keer ging van de dreun en de zucht van een inslaande granaat de carbidlamp uit. Er moeten wel veel granaten in Gennep gevallen zijn en je hebt steeds behoefte te bidden om bewaring voor onszelf en voor anderen.

Jaap Linders was voor negen vanmorgen hier voor de bijen, op zijn tocht hierheen hoorde hij al van vijf inslagen in Gennep, we hoorden ook dat ieder moest puin ruimen, of er dus ook nog bommen gevallen zijn?

Max is naar ten Hope vroeg gegaan ook voor negen en is nog niet terug, hij zal wel bijzonderheden weten als hij thuis komt. Je moet je niet veel laten zien op den weg, dan moet je puin rijden, op zichzelf goed, je moet

zeker elkaar helpen maar wanneer je eenmaal in D. handen valt moet je blijven werken, steeds aan hun westwal.

Vliegerij is er vanmorgen aanhoudend en vanuit het Zuiden hoor je zwaar geschut werken niet veraf. Je verlangt naar de bevrijding en toch zie je er ook tegenop, je vreest het groote gevaar. Griezellig is het steeds die granaten die je zoo nabij hoort inslaan, je leeft in spanning en angst. weet dat de Heer machtig is je te bewaren dat geloof ik zeker en vast, maar we kunnen toch niet zeggen, de Heer zal ons bewaren voor leed, we weten toch niet welke weg de Heer voor ons noodig vindt. En zeker is het ook dat de Heer zal helpen in alle leed en ellende, daarom wil ik rustig zijn, maar ik geloof toch dat het geen zonde is dat je je in spanning en benauwdheid gevoelt.

Zoo, Max is terug, veel bijzonders of uitvoerigs vertelde hij niet. Granaten zijn er wel op verschillende plaatsen in de huizen geslagen, maar van ernstig getroffenen heeft hij niet gehoord. o.a. is er een terecht gekomen in het winkelpand van de Boer, door het dak en heeft daar een st van het dak geslagen en de ruiten kapot.

Je begrijpt niet waarom die dingen in Gennep gesmeten worden, welk doel heeft dat, er is toch niets bijzonders in Gennep, hoogstens de garage van Jetten waar een vijftal auto's van de D. staan.

Vanmiddag doken er Taifuns in de richting Heijen of Afferden, ze duiken bij groepen en schieten hun racketbommen af.

Niets hoor je van de oorlog in ons land, je hoort aan alle kanten gebulder, gemitrailleer en allerlei vreeselijks, maar wat er zelfs vlakt je gebeurt weet je niet. Hoe ver zitten de Eng. en Amer. nog van ons. Vanmorgen droomde ik dat de Engelschen met torpedovormige vliegtuigen hi tusschen fam. Schellekens en ons doken en op den weg reden, direct gevol door een reuze oorlogsvaartuig, zeker een tank, waarop ik een Engelschman zag zitten. Verder droomde ik nog allerlei oorlogsgeschiedenissen vannacht.

Vanmiddag bracht juffr. Achterberg ons een koeienkop, zij wist er geen raad mee, de jongens hadden hem meegebracht van ver de heide in, het is maar overal slachten.

Mijnheer H. en Lise hebben hem klein gehakt en gezaagd en nu staat die de kachel, we willen er een flinke pan soep van koken, ook wij hebben veel meer overvloed dan voorheen wat vleesch betreft en er zit ook nog eens wat vet aan zoodat we lekkere jus ook krijgen. Gisterenmorgen ging mijnheer H. met Henny Verwer, die het adres wist vleesch halen in Heije en bracht vleesch en been mee, ruim 10 pd, een flink stuk vleesch en lekker been voor de soep, van de kleinere stukjes vleesch die er bij wa maakte Lise gehakt die we op het brood willen eten. De slager liet weten dat we gauw moesten komen anders haalden de D. het weg. Vader en André gingen er heen en kregen een groot stuk mooi vleesch en benen voor de soep, zoodat je begrijpt dat we voorlopig voort kunnen. Waar we wel mee vast lopen is boter, want overal zijn de koeien weggehaald of zijn ze afgeslacht zoodat er maar weinige overgebleven zijn en er van boter mak weinig of niets komen zal, wellicht nog wat voor eigen gebruik. Hoe zal het welin de steden zijn vraag je je telkens af, ach dat het te maar niet lang duren zal.

Ik zat nog met mijn pen in mijn hand om het vorige te schrijven toen er een granaataanval begon. De kind eren speelden in den tuin, mijnheer en mevrouw H. zaten in de zon in den tuin te genieten, Vader, Max en André waren ook buiten, de meisjes waren in de keuken aan het werk, toen opees de granaten als het ware op je aanvlogen. Allen vlogen binnen in huis in de kelder of in de schuilkelder. Wat een lawaai en wat leef je dan in vreesen spanning. We denken dat het geschut hier op de MBS-heide ook

gewerkt heeft, als dat waar is kunnen we de taifuns hier verwachten, het meest erge voor de fam. Goossens, die al een jaar of paar jaar een prachtige schuilkamer in hun berg hadden en die nu vlak bij de D. is, de D. maakten een eindje boven hen voor henzelf ook een schuilkamer die dan natuurlijk met het geschut mikpunt wordt.

Door de Moutfabriek is flink heen geschoten zegt Max, de schoorsteenen kapot, de huisjes eraf of kapot.

Tot slot was er mitrailleeren over en weer. Het is maar raar dat je nooit weet wat er nu eigenlijk gebeurd is, waar het hier op gemunt was. Er kwamen nogal wat vliegtuigen over en nu is het geraas opgehouden. Twee vliegtuigen zag Max naar beneden gaan, een parachutist hing nog in de lucht, Max kwam zijn kijker halen. Hij gaat dan bij de ingang van de schuilkamer staan om zoo gauw mogelijk binnen te zijn.

7 oct. Zoo, het is nog wel in den morgen maar ik kan boven nu wel gemist worden, het is nu heerlijk rustig in de kamer. Daar gevoel je je nu zoo echt thuis.

Na de granaataanval van gisterenmiddag is er nog een gevolgd en ook vannacht zijn er heel wat in de buurt gevallen en over gefloten. Vanmorgen kreunde het geweldig, alles rammelde in huis van bommen die er vielen of racketbommen die er uit de taifuns geschoten werden, we dachten Heijen Afferden waar in de heide daar zooveel M's zijn met versterkingen en oorlogsgeschut. Max kwam nu thuis en die vertelde dat er bommen zijn gegooid uit Lightnings, die duiken en gooien dan hun bommen. Max sprak vanmorgen een van die soldaten die daar liggen, die was in Gennep. Van de granaten waren er al 8 doden onder hen, en dan de gewonden, er is nog niet eens een groote aanval een gevecht, maar steeds wordt het onder vuur gehouden om krijgsverrichtingen te verhinderen.

Linders die vanmorgen weer voor de bijen hier was had gehoord dat er een gedeelte van die manschappen voor drie dagen er vandaan mochten om op te knappen, ze lagen dan aan de grens, het zal daar ook wel zenuwspannend zijn. Ze vertelden dat wanneer een zijn hoofd boven de grond steekt direct geschoten wordt, heel scherp wordt daar van de overkant van de Maas op gelet. Je vraagt je wel af waarom er hier zoo in Gennep met granaten geschoten wordt daar er toch geen doelen hier zijn, maar het zal wel zijn zooals Max zei, ze zullen hun geschut zoo instellen dat ze weten waar ze treffen om wanneer er hier troepen zouden laten marcheren dat ze dan weten waar zij ze treffen.

De Moutfabriek heeft wel 17 voltreffers gehad, sommige zijn er aan de eene kant in, de andere uit gegaan. De schoorsteenen zijn deerlijk getroffen, de huisjes er op zijn vernield, of de Duitschers het al voor uitkijkpost gebruikten weten we niet en anders is het zeker al uit voorzorg.

Wat is het treurig voor Gennep, want er is al heel veel vernield, er zullen weinig of geen huizen meer zijn die niets kapot hebben. Vannacht kwam er o.a. een granaat bij Derks (de klok) terecht, die ontplofte op de vensterbank van de voorkamer, er bleef niets heel van de meubelen, op de Duivenakker vlak bij juffr. G. bij Bultjes kwam er een in de tuin, een huis werd dezer dagen zoo getroffen dat de achtergevel er geheel of gedeeltelijk uit vloog, bij juffr. G. kwamen scherven door het dak van de schuur die groote gaten maakten. Ik heb nog niets van Gennep gezien, maar ik kan me denken dat het erg is.

Dat Hanna Cobussen met haar man en kind hier naast bij Achterberg zijn schreef ik al, zij gingen mee in de schuilkamer 's nachts, het werd goedgevonden, Smits en zijn vrouw sliepen in eigen kamer thuis, nadat ze eerst in de schuilkamer geslapen hadden, Olda van Schellekens was nogal onrustig 's nachts, ook een neefje Schellekens gaf nogal eens onrust, daarom gingen ze in eigen huis, behalve als het erg onrustig was. Maar nu na de vluchtelingenstroom uit Middelaar had fam. Smits vijf menschen genomen die hier op den weg stonden te wachten of iemand ze onderdak gaf,

een vrouw en twee kinderen en de oude ziekelijke vader en moeder. Ze kregen de voorkamer daar. De menschen hebben echter veel ellende en angst meegemaakt en zijn angstig van alles wat er gebeurt. Toen gisterenmiddag er zoo'n granaataanval kwam vluchtte Smits met zijn menschen in de schuilkelder, goed, maar 's avonds om zeven uur kwamen die menschen gewapend met hun dekens, zonder iets te vragen in de schuilkelder en zeiden dat ze daar bleven die nacht. Toen mijnheer H. tegen achten daar kwam om met zijn gezin ter ruste te gaan vond hij de schuilkelder gevul met vreemden, daarover was hij niet te spreken, ook was juffr. Acht. er Acht. al naar huis gegaan. Er was geen mogelijkheid dat ze er nu liggen konden en waren dus gedoemd allen te gaan zitten en dan nog in zoo'n ruimte met ziekelijke menschen. Nog geen veertien dagen geleden was die vrouw reeds bediend, zoo slecht was zij er aan toe. Wanneer zij allen in de kelder zijn is de lucht ook lang niet frisch. Er viel niet veel te praten, mijnheer Sch. kwam hier, maar Vader die heel erg verkouden was reeds in bed en sliep, wij wisten niet wat hij voor boodschap had, hij morgen wel terug te komen of het Max te vertellen die juist naar de schuilkelder was. Het eind van alles was gisterenavond dat de fam. Schellekens en Achterberg thuis sliepen en de vreemden allen in de schuilkelder gingen liggen en Opa en Tante, de burens die ze bouwden met elkander konden toezien. Vanmorgen is er raad gehouden. Je voelt wel dat die menschen ook willen schuilen. Is er doodsgevaar dan kan je er ook n op kijken al moet je er met honderd staan, maar wanneer je, nu het nog weken kan duren, ieder die liefst in een goede schuilkelder zit zou moe opnemen, dan kan je er wel honderden krijgen. Nu is er besloten, en er ook al aan begonnen, een schuilkelder te maken voor al die vluchtelingen dat zijn er dan nu al tien. Hanna + man + kind + broer + buurjongen en die zes van Plasmolen, fam Queens 6 stuks, dus al elf man. Het zal nog heel werk worden, maar ja dan is er een oplossing.

Opa en Tante hebben het heel goed uitgehouden in de schuilkelder, vooral de eerste vijf dagen is het al heel goed gegaan, nu komen er ook meer wenschen, maar je moet nu door alle moeilijkheden heen en wij kunnen ook niet aan alle wenschen voldoen. Opa moet zich schikken in de kelder daar Je kunt niet vlug met hem uit de voeten. Nu kwam Opa al meer en meer in keuken zitten, dat kan ik me goed begrijpen, dat is ook best, maar om steeds hier in huis te blijven is niet te doen, want op een oogenblik dat er gevaar komt en dat is telkens heel onverwachts zit je met de moeilijkheid. Zoo vanmorgen kwam Opa de keldertrap af, we waren druk met de bedden bezig. Tante Go vond het te gevaarlijk boven toen alles dreunt van de bommen. Maar het is al steeds zoo nu even dit, straks weer even en zit Opa hier dan wordt hij te koud, dan moet de deur dicht, hij rook graag zijn pijp enz. enz. en je bent zelf slaaf geworden. Neen, daar hebben we ineens een eind aan gemaakt, Vader heeft Opa naar de schuilkelder gebracht.

9 oct. Gisteren ben ik niet tot schrijven gekomen. De dag was opvallend rustig voor dezen tijd dan. 's Morgens hebben we weer met ons allen en andere gasten van Plasmolen en Boukje een stukje gelezen en daarna hebben we bij het kleine orgel enkele liederen gezongen. Veilig in Jezus armen Ps. 25 op verzoek van Zr. Stemvoort en Al den weg leidt mij mijn Heiland op verzoek van juffr. Gaillard. Voor het eerst na een dag of veertien hebben we in de kamer aan tafel gegeten, 's morgens ons ontbijt. Er was voor ieder een ei, het was rustig en zondagmorgen, ik dacht dat is gezellig en gemakkelijk. 's Middags hadden we ook aan tafel willen eten maar het ging niet. Bij het klaar maken van het eten moesten we al een paar keer in de kelder vluchten. De andijviesla sneed ik daarom in de kelder en het eten werd ook daar weer genuttigd. 's Middags was het rustig, je hoort wel steeds wat oorlogsgedreun maar dat tellen we al niet meer. 's Avonds en 's nachts is het echter weer slim geweest, je wordt

telkens wakker van de ontploffing van granaten, ze waren dikwijls dichtbij.

Zaterdagmiddag was het een poos ook nog heel fel. Vlak voor de Moutfabriek is er vanmorgen een terecht gekomen, waardoor de serre gehavend werd. Of er nog dichtbij een insloeg weet ik niet maar Miep en ik stonden in de bijkeuken te wasschen en ik zei juist, het is zoo dichtbij laten we in de kelder gaan toen er een granaatscherf in de bijkeuken viel, de deur was open, zijn kracht was hij kwijt, een scherf van ± 5 cm lang en 1 cm dik en breed, en lelijk scherp aan alle kanten.

Bij de fam. de Roos kwam er vorige week een door het dak, door de zoldervloer, in een kamertje waar ze bedden hadden opgeslagen van fam. Veenstra die naar haar ouders zijn. De granaat is daar ontploft in de bedden gesmoord, hij vernielde de bedden maar richtte daardoor niet al te groote schade aan. Zoo zijn er overal al terecht gekomen. 's Nachts ben je allen in schuilkelder of kelders, maar overdag verrassen die dingen je. Het is soms een paar uur rustig en opeens hoor je ze weer komen.

De schuilkelder voor de vluchtelingen zal vandaag wel af komen. Gisteren, al was het Zondag, is er nog hard aan gewerkt met tien man. 's Morgens moest er nog een rail en hout gehaald worden, er moest nog veel bij elkaar gezocht worden want er is niets meer over bij de MBS. De Duitschers hebben er wagensvol steeds weggehaald en de bevolking gebruikt ook van alles ongevraagd voor schuilkelders en voor brandhout. Ijzeren platen, gegalvaniseerde platen alles wordt weggehaald er blijft niets over, je hebt er geen idee van. Van de diefstallen wordt ongemerkt toch boek gehouden, veel zal er na de oorlog wel te achterhalen zijn. Wat de D. meenamen natuurlijk niet of misschien ook wel, maar wanneer zal dat zijn. Het is nu al 12 dagen dat fam. Holtkamp, Gaillard en Opa hier zijn. We dachten toen dat de Eng. of Amer. wel met enkele dagen hier zouden zijn, nu zijn we niet meer zoo hoopvol, gebeurde er wat in de lucht of was het veel gedreun, dan dacht je nu zal het wel spoedig zijn, maar nu gaan we weer lijdzaam wachten en gelooven niet aan een spoedig einde. Gelukkig hebben we genoeg voedsel. Vleesch steeds overvloedig. Gisterenmorgen bracht Boukje en Gien een portie mergpooten mee en een stuk vleesch. Hier in de weide aan de Maas zijn 8 koeien, alle gestolen beesten, door granaten getroffen en gedood. Een ervan werd door de D. bij Zonlichtheide geslacht, ze moesten er van klaar maken voor de D. en lieten heel veel achter, of namen ze er bij en nu brachten ze ons ook wat. We hadden er een verrukkelijke bouillon van bij de boterham en ik denk vanavond nog wel weer.

Zaterdagmiddag zijn er ontelbaar veel vliegtuigen over gekomen, zooveel zagen we er nog niet, alle groote bommenwerpers, de jagers krioelden er door heen, ze gingen niet ver Duitschland in en lieten dan hun last vallen, het dreunde geducht. We hoorden dat Kleef en Emmerik gebombardeerd zijn, het zal er verschrikkelijk geweest zijn. Dat er in Duitschland alles kapot gegooid wordt is niet meer dan billijk, wat is er niet in alle landen vernield en nu in ons land. Wat een vernielingen in Rott. in Amsterdam en in Groningen, wat een vernieling van de havenwerken. Zou de groote tunnel er ook aan gaan, wij vreezen van wel.

Maar als je denkt wat een doodsangst er wordt uit gestaan en wat een slachtoffers er vallen bij een bombardement, neen dan kan je niet anders dan medelijden hebben, hoewel vele Duitschers indertijd plezier gehad hebben in de verwoestingen hier en elders.

Niets is hier meer veilig voor de hebzucht van de D. Het hout bij je huis ook niet. Bij Deters haalden ze Zaterdag, neen gisteren Zondagmorgen nog palen weg, en praten helpt niet, zoodat Vader overhaast alles bij huis verstoppte, en het hout voor de schuilkelder overhaast bij de kelder moest gebracht worden om uit het oog van die dieven te zijn.

De Gennepermolen is ook al leeg gehaald, wel hadden ze nog een bergplaats

die nog niet ontdekt was. Vanmorgen hebben ze daar echter ook ingebrok en toen ze met een vracht weg waren zijn ze met man en macht zelf aar leeghalen gegaan om er nog zooveel mogelijk van te redden. Max die er juist was kwam dus goed van pas. Triplexplaten, multiplex, het werd al kanten uitgesjouwd en opgeborgen.

Vaders kantoor was ook weer bezocht. De telefoontoestellen namen ze v Vaders schrijfbureau dat ze hoewel niet op slot, niet gauw open konden krijgen werd vernield, ze staken er eenige dolkgaten in, forceerde me schaar het slot met het gevolg dat de schaar kapot ging, en toen ze t open hadden bleek er niets in te liggen. Twee .?. namen ze mee. Het vloerkleed was er gelukkig uit. Max en enkele anderen zijn een en anc daar gaan halen en hebben meubilair gedeeltelijk ergens opgeborgen. 2 zijn gewoon bezeten die menschen, ze stelen alles of ze er wat aan he of niet, ze blijven stelen. De lorrie stond in de put, heel gewoon ne ze het ding, gaan hout halen bij MBS of Smeets, laden het op en komer dan mee voorbij vol met planken.

Bij Artz kwamen laatst een paar soldaten om onderbroeken, neen juffr. kon ze niet missen, maar wanneer ze ze niet gaf namen ze heel de linnenkast inhoud mee en wat doe je, je staat er machteloos tegenover Elly Holtkamp is wat ziek ineens vannacht, ze at gisterenavond nog fl toch zagen haar ogen al een paar dagen zoo waterig. Ze kreeg vannacht hooge koorts, ze had vanmorgen 39.2. Mijnheer H. ging naar dokter Mul die gaf asperine poeders , maar hij kwam niet, er vlogen ook weer ste granaten, ik kan me denken dat hij nu niet bij elk geval wil gaan, ir ernstige gevallen zal hij moeten.

André is gisteren niet lekker geworden, hij dacht dat hij teveel perz gegeten had. Gisterenmiddag ging hij naar bed en at 's avonds niets. sliep lekker vannacht en stond weer gewoon op en zou kalm aan doen me eten. Nu is het vanmorgen goed gegaan, hij voelde zich niet geheel fi maar het ging en nu na het eten is hij weer miserabel geworden, erge buikpijn, hij ligt weer op bed, hij heeft geen koorts, ik hoop dat he alleen wat darmstoornis is. Wanneer je in dezen tijd wat gaat mankeer het erg naar, want van opereeren is geen sprake, de verbinding met Ni is er niet.

Bep Verwer is erg ziek van de verwondingen en ze kan niet geholpen wc zooals het moest, er is geen stroom, naar in zulke gevallen,.

11 oct. 's Avonds goed tien uur. Ik heb een uurtje te waken en nu sch ik weer even een stukje. Ik geloof dat het 11 oct en Woensdag is, ma kan ook al 12 oct en Donderdag zijn. Het is erg raar dat je de dagen kan bijhouden. De dagen verliepen tamelijk aan de vorige dagen gelijk behalve vandaag, deze was wel de benauwdste die we meemaakten tot nu. Wel hadden we twee nachten geleden ook een zeer onrustige angstige na waarin ik niet veel tot slapen kwam, toch sliepen er nog meerderen va door het meeste heen. Maar vandaag was de dag heel onrustig en was er granaataanval zoo zwaar als we nog niet gehad hadden, de granaten war veel grooter te zien aan de groote schade die ze aanbrachten en aan c groote inslagen die ze in de grond maakten. De kinderen die in de tui speelden vluchtten naar de schuilkelder en wij in onze huiskelder. Va was met Jan Achterberg in de put en verscholen zich achter wagenstell waar ze achter gingen liggen. Het was een tijdlang verschrikkelijk. I kelderdeur werd een paar maal van de zucht dichtgegooid, je voelde de zucht door de kelder, de stukken granaat hoorde je overal tegenaan spatten. Glas rinkelde er, maar dat bleek van de kapotte ruit van Gor kamer te zijn geweest. De slagen waren angstig hevig en je hoorde de na de ander aanfluiten.

Toe het even rustig was zijn Vader en Jan Achterberg naar huis geholc doet je dan goed elkaar weer behouden te mogen zien.

Max was weg met de fiets om melk naar Nieuw erf. Hij had al lang teru kunnen zijn, maar het was al lang erg onrustig, steeds werden er gar

afgeschoten maar niet onze richting uit, meer richting Heijen. Toen het echter zoo hevig werd had ik toch zorg over Max, ik weet wel dat hij schuilen zal, maar het overvalt je telkens zoo onverwacht, dat schuilen soms niet kan. Rust geeft je de zekerheid dat de Heer ons bewaren kan als we thuis zijn bij elkander wat je steeds het prettigst vindt, maar ook overal, ook op den weg waar het grootste gevaar dreigt.

Gelukkig waren we toch toen Max een poos later ook weer behouden thuis kwam. De Heer heeft ons allen weer gespaard, weer groote reden tot dankbaarheid.

Maar nu is er weer een onrust bijgekomen, namelijk de kans tot evacuatie. Max bracht die tijding mee, neen we hoorden het al eerder, dat Gennep evacueren zou moeten, maar Max had gehoord dat Heijen zeker moest en verder de Heijenscheweg tot de overweg. Later vernamen we dat het van Heijen zeker was, ook Terburg had aanzegging daartoe gehad. Zondag voor 12 of 3 uur zal alles weg moeten zijn. Ons van de Heijenscheweg lieten ze tot nu toe niets weten, maar toch is het bericht zoo dat we met ernst het feit onder de oogen gaan zien. Wij zijn gaan inpakken allerlei dat we niet gaarne kwijt zouden zijn, dan linnengoed, morgen schoenen en lijfgoed om het alles zoo mogelijk in veiligheid te brengen om dan verder voor elk een pak te maken van het allernoodigste, een stel ondergoed, bovengoed, eten, deken, enz.

Hoe hopen we dat het niet zoover komen zal, de Heer zal helpen in alle moeilijkheden en is ook machtig dit alles te verhoeden. Gelukkig dat we ons geloof hebben in den Heer, die ons lief heeft, ons kent, gadeslaat, leidt, helpt en schraagt en verdraagt en ons niettegenstaande onze tekortkomingen en verkeerdheden en zonden toch blijft gedenken, helpen en ons zal brengen in Zijn heerlijkheid. Wel is telkens je bede: Heere versterk mijn geloof en vertrouwen. Ik wilde wel dat ik veel lossen van het aardsche was en meer verlangde naar den Hemel, het kan me zoo beangstigen weggerukt te worden uit het leven, ineens weg te zijn wellicht niet, want ik weet dat de Heer mij gered heeft, want een ieder die in Hem gelooft zal zalig worden. Toch zie je tegen leed op of elkander moeten missen of het moment van sterven. Ach, ook daarin zal de Heer helpen, je voelt je wel telkens zeer zwakke menschen kinderen.

Het heeft vandaag aan alle kanten gebulderd. Vele malen kwamen er taifuns duiken maken in de richting Ottersum, richting Heijen, hier vlak achter de berg langs de Maas. Er zijn vele bommenwerpers overgegaan naar Duitschland, en verder dreunden overal de kanonnen. Je zou daaraan zeggen is het gevecht dichtbij ons en zou de ontknooping spoedig komen? Geve de Heer toch spoedig een einde aan al die vreeselijkheid van de oorlog hier, maar nog veel liever aan heel de oorlog. En er overal rust mocht komen, een gewoon, normaal leven zonder angst en spanning.

Vandaag zijn er weer veel wagens van de tram vernield door die zware granaten. Op de Heijenscheweg gingen overal ruiten kapot, bij de fam. Goossens zijn alle ruiten er uit gevlogen vandaag, bij Dr Bauer en op zoovele plaatsen. Hier bleven ze nog heel op de ruit van Gonnie na. Gisteren zijn er rijtuigen van Heijen naar hier opgeduwd door vele van het personeel naar de zandput, ze waren al deerlijk gehavend. Duitschers waren er in aan de gang met bijlen om alles kapot te slaan en voor schuilkelders te gebruiken. Vele deuren waren er al uit. Gordijntjes er af en veel reeds er in vernield. Er blijft van het bedrijf werkelijk niets over, het is voor Vader een erge pil, vele van de MBS strijden voor de zaak om te redden wat er te redden is nog.

Juist een geweldige dreun, ik vermoed een bom in de buurt, hoewel ik geen vliegtuig hoor.

15 oct. Zoo, het is weer enkele dagen geleden dat ik schreef, het is nu half twaalf in de nacht, het is bijna 16 oct. Ik heb te waken tot 12.30 dan Vader na mij. Wij leven in groote spanning. Het wordt steeds

benauwender, wie had ooit kunnen denken dat we zulke vreeselijke die zouden meemaken. Alles, alles is gestolen en vernield van fabrieken wel van burgers, maar nu wordt er op de bevolking zelf beslag gelegd moeten namelijk allen Gennep uit en naar Goch en er is geen ontkomen menselijker wijs gesproken dan, de Heer is machtig ons te verlossen. Heer zal ons nabij zijn en blijven, hadden we die hoop, die steun, die zekerheid niet, waar dan heen. Toch wordt het je bij tijden te zwaar wordt eens even je verdriet te veel, maar we moeten elkaar helpen en niet overgeven aan de ellende. Telkens komt die regel van een psalm in het hoofd. Maar de Heer zal uitkomst geven. Hij die 's daags zijn gebiedt, ik zal in dit vertrouwen leven en zal melden in mijn lied, Maar vooral de eerste regel. Wat de mensch ook voor plannen beraamt, staat boven alles, en laat de Heer het toe dan zal in al het leed de helpen. Het was vandaag zondag maar niemand van ons heeft daar meer eens even bij stil gestaan, het is de geheele dag werken geweest, we in en buitenshuis, en als je ons huis nu eens kon zien Jan, neen, het niet te beschrijven hoe alles er uit ziet, door en door rommel en vuur alles overhoop gehaald, ik hoop je daar later van te vertellen zoo ook ons met en voor elkander sparen zal. Geve de Heer dat toch, dat is t ons gebed. Wat zal het heerlijk zijn wanneer we allen uit de ellende zullen zijn, buiten de oorlog en ongedeerd. Zal het nog lang duren ?

Vrijdag kwam opeens de tijding dat Heijen en de Heijenscheweg moesten evacueren voor Zondagmorgen 8 uur, ook Zonlichtheide en niet naar Ge maar naar het Zuiden, overal werd het aangezegd, maar niet aan onze van de Heijenscheweg. We klampten ons vast aan de hoop dat we er niet zouden behoren, maar grüne polizei zei dat dat vanzelfsprekend was menschen dat bericht wel zouden doorgeven, je mocht meenemen wat je als je maar zorgde weg te zijn, bleef je dan werd je gevangen genomen. Vader ging eens praten met de commandant, ook met het oog op Gaillard zei dat wij nog wellicht even langer tijd konden krijgen, hij zou ons verzoek doorzenden naar Goch, dus afwachten en toch voortmaken met of plannen want elk oogenblik kon de beslissing komen. Anderen zeiden dat deze kant van de weg er niet onder viel. Velen gingen Gennep in met 'n huisraad enz. en niemand werd tegen gehouden. Opa en Tante gingen weer naar eigen huis, Opa op de bolderwagen waar tegelijk beddengoed op vervoerd werd. Max had er een stuk aan getimmerd om meer er op te kunnen laden.

We brachten allerlei naar het kantoor om zoo noodig daar voorloopig te gaan bivakkeeren, ook fam. Holtkamp en ook fam. Gaillard. Wat een ell Hier in huis ons beste huis, kelders en twee prachtige royale schuilkelders bij huis. Daar in kantoor maar eene kelder. Vader, Max, Achterberg die ook bij ons zou komen, fam. Steinman zouden met elkaar schuilkelder maken onder het papierhok.

Zondagmorgen acht uur mocht niemand meer de huizen van de overkant in ieder die er in ging werd voor plunderaar gerekend, eigenaars konden dus ook niets meer in doen, mochten er niet meer in, de overweg bleef open.

's Morgens even zes uur gingen Max en André met hun eerste vracht weer naar kantoor, Vader Max en Miep waren tot twee uur 's nachts nog bezig geweest met uitzoeken en pakken, alles bij carbidlicht en kaars. De vorige dag hadden Wim en Freddie Steinman ons geholpen met een flinterwagen, daarop waren bedden gegaan, maar terwijl ze bezig waren, hoorde het bericht dat wij nog niet zoo'n haast behoefde te maken en lieten wat nog niet was opgeladen thuis, want het liefst bleven we nog hier slapen. Fam. Holtkamp ging naar het kantoor slapen, zij waren dan over overweg, ze vreesden anders moeilijkheden te krijgen en er moest toch weer iemand bij alles blijven, voorraad, bedden, enz. Het orgel als stuk van waarde ging er ook heen, bij mogelijke beschieting stond het welli

veiliger daar.

We waren 's morgens volop aan het rommelen in ons huis waar je zelf zoowat geen weg meer in wist, toen Vader van de commandant thuis kwam, die zei dat ons verzoek weg was en het wel 2 of 3 dagen zou duren eer daar antwoord op was en we maar rustig moesten wachten. Het luchtte ons zoo op, dat we met ons gezin, alleen in alle rommel toch boven ons boterhammetje aten in een goede dankbare stemming, ieder een ei, maar alles uit het vuistje, dat doen we nu al weken.

We waren nog niet geheel of juist klaar met eten toen opeens van de fam. Schellekens, ik geloof mijnheer kwam zeggen dat in Gennep in de kerk was afgelezen dat heel Gennep weg moest naar Goch om vandaar naar Noord Holland te gaan. Eerst de Maaskant, alles wat aan die kant van de weg woont en daar achter, die moeten 's avonds zes uur zich op de markt verzamelen, fietsen werden toegestaan, voor ouden en zieken mocht een wagentje mee. Maandagavond alle aan de andere kant van Gennep en daar achter, ook vanuit de heide, vee moet achter blijven daar word voor gezorgd. Dat vee moest gebracht worden voor dien tijd.

Wat een ontzettende tijding, wat een leed, kwam er toch uitkomst, je snakt naar bevrijding.

Het bericht was dat dit alles gold tot aan de overweg, wij hebben dus nog wellicht tijd tot Dinsdag. We weten in huis soms niet meer wat te doen. Je zou allerlei in veiligheid willen brengen voor brandgevaar of wat ook, maar waar er mee heen. We zijn van plan de meubelen in de kelder te brengen waar er eenige kans op behoud is. Voor elk staat een sloop met kleeding klaar, verschoningen, wat zeep, verband, naaigerei, enz. Het is een heel werk geweest en vandaag het is nu Maandag geworden, zal Max met het tentzeil pakken maken. Het groote tentzeil heeft Max in tweeën gedaan, het naaisel losgetornd, hij zal dan de boel oppakken op de fietsen met dekens erbij in, dan hebben we nog twee koffertjes, als het kan een kist met etenswaren, ieder een tasch met brood en dan moeten we verder alles achter laten en de vreemde op, waarheen ?

De Heer kan uitkomst geven. Steeds heb ik het gevoel dat het komen zal. Er is eenige opklaring gekomen vooral voor de menschen die gisteravond weg moesten. Het regende om zes uur flink. Vader die naar Opa ging ontmoette mijnheer en mevrouw Snijder, die gepakt op stap waren en tot tranen bewogen Vader groetten. Ieder die achter blijft wordt door Oekrainers opgespoord en dood geschoten. Toen Vader echter bij Opa weg ging zag hij weer fam. Snijder, de groep kreeg 24 uur uitstel, dus allen weer naar huis. Hoe zal het nu vandaag worden ? Zal er nu ook voor de andere groep uitstel komen of zullen nu vanavond allen tegelijk moeten gaan. We zijn in spanning dat begrijp je.

Al horen we steeds oorlogsrumoer, het doet ons goed wanneer we maar veel hooren, we verlangen naar een ontknooping. Het is nu erg stil, het gerucht ging dat de Eng. bij Well en Bergen over de Maas zouden zijn, maar of het waar zal zijn en of dat zoo blijven zal ?

Ook vertelde men dat heel Heijen die Zondagmorgen na de mis om acht uur naar Duitschland gegaan was en dat ze gegaan zijn is zeker, maar men vertelde dat ze bij Siebengewald niet bij de grens werden doorgelaten en daar nu in de bosschen zaten en daarom hier 24 uur uitstel kwam. Mocht de Heer toch dit zoo laten gaan, dat ze niet weg konden. De militairen willen hier alles gevechtsterrein maken, geve de Heer dat de grens voor ons gesloten blijve.

Zoo mijn jongen, wat zijn mijn gedachten dikwijls bij je en wat doet het mij leed dat jij je warme kleeding niet hebt, o wat hindert mij dat, maar ook dat moet ik overlaten. Daarin zal de Heer zorgen dat je het of van Tante Loes of van anderen leenen kan. Ik ga ter ruste. Soms stel ik me al in gedachten voor hoe ik weer de laan van Sonnevand zal in rijden, vol

spanning je weer te ontmoeten. O mocht het toch gebeuren en mocht het to niet lang meer duren !

19 oct. Woensdag. Het laatste schreef ik van Zondag op Maandag. Nadien is er heel wat gebeurd en is er heel wat angst en zorg geweest en is er over de bevolking van Gennep zoo'n vreeselijk lot gekomen, waaraan wij op wonderlijke wijze nog ontkomen zijn. Ik schreef dat de Heijenscheweg moest evacueeren en het later bleek dat alleen de overzijde, de Oostkant weg moest. Of dat nu de bedoeling was, of zoo geworden is, ik weet het niet. Wel wilden wij met de mogelijkheid rekenen dat we opeens voor het feit zouden staan en lieten een en ander verhuizen naar MBS gebouw. Daar slapt fam. Holtkamp van Zaterdag op Zondag. Toen Maandag kwam opeens de tijding neen, dat was Zondag, dat Gennep in twee partijen moest evacueeren. Het allervoornaamste haalden we toen weer terug, maar spoedig kwam er een wacht bij de overweg. Niemand mocht er over met eenige bagage, dus geen vluchtelingen uit Gennep, die toch iets moesten meenemen. Later op den da of den volgende morgen kwam er toch gelegenheid dat Wim en Freddie Steinman opeens nog met beddeboel voor onze deur stonden die ze nog weer uit het gebouw redden konden. Aardapp., groenten en orgel + bank en tafel met nog eenig ander gerei bleef er achter. Fam. Holtkamp was nog bijtijds weer terug. Zondagavond toen de Maaskant van Gennep moest gaan, mochten ze terug naar huis volgens zeggen vanwege de hevige regen, de tocht was 24 uur uitgesteld. Voor heel Gennep een groote opluchting, die 24 uur was weer gewonnen, wellicht kwam er in dien tijd uitredding en het zou voor ons allen weer verlenging zijn dachten we. Maar Maandagochtend kwam ± 10 uur een commandat bij mijnheer Steinman, die loco-burgemeester is, en die beval dat hij, dus de heer Steinman er voor zorgen moest dat heel Gennep tot de overweg om 12 uur weg zou zijn en moest trekken ten Noorden Gennep uit. Wat een ramp en een ontzetting voor allen. De omroeper werd onmiddellijk gewaarschuwd om zoo haastig mogelijk die tijding rond te brengen.

Vader, die juist naar Opa was kon maatregelen nemen Opa naar ons te halen hij ontmoette menschen die niet wisten wat te doen. Voor twaalf moest alles Gennep uit zijn en het was wellicht tegen half twaalf toen Opa naar ons kwam op een wagentje, geleend van Nogarede. De notaris met vier kleine kinderen kwam zenuwachtig uit huis. Vader presenteerde hen naar ons te komen, wat ze na even bedenken gaarne aannamen, één dag uitstel was al vast weer een dag. Zoo trof Vader ook Jetten van de overweg, die zich bij de stoet aansloot, fam Abel en ik weet niet wie. Het was zielig zooals de menschen opgejaagd aankwamen, want sommige waren al een paar maal moeten verhuizen, eerst van de Heijenscheweg, toen Gennep in, toen weer opgeschrikt en nu hierheen.

De tweede schuilkelder kwam nu mooi van pas en werd geheel gevuld. Maandag verliep zonder aanzegging voor ons al liepen er steeds geruchten. Dinsdagmorgen was ieder direct vol spanning. Wat zal er vandaag gebeuren. Hoeveel malen we verheugd geweest zijn over wat de een gehoord had en hoeveel malen we tijdingen vernamen die je alle moed zou ontnemen weet je niet. Dat was vooral 's Maandags. Dinsdag liet ik me niet meer zoo beïnvloeden, al kan je er niet geheel aan ontkomen.

20 oct. 's Nachts half drie. Ik kan maar niet slapen en neem nu maar een gedeelte van de wacht van Fransje Verwer over. Ik lig al een paar uur wakker nadat ik gewaakt heb van elf tot twaalf, ik ben toen in mijn bed gebleven maar ik had beter kunnen opstaan zooals nu en wat geschreven hebben, want soms kunnen allerlei gedachten je niet loslaten als je er eenmaal mee begonnen bent. Wanneer ik nu wat uit bed geweest ben lukt het misschien weer met de slaap.

Ik zat gisterenavond het vorige te schrijven, het was tegen het donker

worden, van tijd weet je op den dag ook weinig, want je loopt te scharrelen voor de inpakkerij en wegbergerij, te zorgen voor heel het gezin, dat uit 38 personen bestaat, waar Lise voor kookt, dus mijn zorgen zijn niet groot, maar je eet verder en drinkt, veelal loopende en staande en wanneer het donker is ga je naar bed, ik was eens een poosje rustig gaan zitten in de kelder, eens even alleen toen Vader bij me kwam met een trommel die ik nu moest gaan vullen met allerlei wat ik niet graag missen wilde, want bij Dr. Stiemens waren weer Duitschers en het verontrustte Vader, het had misschien wel de bedoeling het Sanatorium aan te zeggen dat ze moesten vertrekken wat zeker ook ons lot zou zijn, dus nog gauw doen wat we konden. Ik had er weinig lust toe, je wordt beu van alles en het kan je niet veel meer schelen of je sommige dingen nog bezit of niet, maar ja, de rust was verstoord en ieder ging weer op zoek. Met dat al viel de donker in en moest er met haast voor het eten gezorgd worden. Fam. Gaillard voor, Opa en tante in de schuilkelder, in de tweede schuilkelder eten voor 18 personen en dan voor ons.

Gelukkig hoorden we nog niets ergs na het bezoek van D. aan Dr. Stiemens, maar weer hopen en vertrouwen dat de Heer ons helpen zal, daarop kunnen we aan, maar daarmee is nog niet gezegd dat wat wij willen zoo gebeuren zal. Onbegrijpelijk is het dat heel Gennep nu leeg staat. Arme, arme menschen die nu weg zijn, het regent veel en waar zullen ze anders zijn dan in de open lucht ?

Ik schreef de wacht over te nemen van Fransje Verwer. Ja, zij en Henny slapen bij ons in de kelder, mijnheer Verwer slaapt in de schuilkelder. Zij moesten hun huis uit, mogen, al zitten ze hier er schuin tegenover niet in, dan wordt je als plunderaar aangezien en bestaat de kans dat ze op je schieten. Zij trokken bij het eerste bericht Gennep in en kwamen met velen in de kelder van het Patronaatsgebouw terecht. Daar dachten ze voorlopig te blijven, toen het bericht voor Gennep kwam en zij zoo vlug mogelijk de overweg probeerden over te komen en nu bij ons onderdak zochten. Ze kunnen nu helemaal niet meer naar Bep die zoo gewond in het ziekenhuis ligt. Wij bewoners van de Heijenscheweg vertoonen ons niet op straat, we willen vergeten worden, we behoeven niet op straat, want er is niets te doen, er is niets te halen.

Via Zonlichtheide krijgen we wat brood, verder koken we tweemaal warm eten. Emmers aardappelen worden er geschild door de vluchtelingen, die ook telkens voor de afwas zorgen, de menschen zijn overgelukkig hier te kunnen zijn. Juffr. Achterberg gaf een kamer vrij, haar achterkamer waar ons kachelkje van de badkamer staat en waar nu deze en gene zich eens warmen kan uit de schuilkelder en waar de kinderen van de notaris met wat speelgoed van hier zich kunnen vermaken.

Het is hier de laatste dagen zoo rustig dat we al eenige dagen op den dag niet behoeften te schuilen voor het gevaar. Wel werd er zwaar aan de overkant van de Maas gevochten, alles rammelde in huis, een zware tank aanval moet het zijn geweest, die naar hetgeen wij merken kunnen hoe de strijd verder trekt wel gewonnen moet zijn van geall. zijde. Verder hooren we zwaar gevecht richting Plasmolen en richting Bergen.

Hoe zal toch alles verder verlopen, we zitten geheel afgesloten van alles en leven maar op berichten, die veelal slechts geruchten zijn, van deze en gene, en nu er niemand meer op straat komt en er ook niets geen verkeer met andere plaatsen is, is ook dat eigenlijk niets meer.

Zoo nu en dan hoor je van terug gekeerde vluchtelingen, waar ze zich ophouden weet je maar van enkelen. Wat een leven, kwam er toch een einde aan en toch zijn we heel dankbaar dat we nog in de omstandigheid zijn van nu en we nog niet geevacueerd zijn, want wanneer je nu nog maar een bestemming kreeg maar dat is uitgesloten. De bestemming luidt over Goch, Emmerik Holland in, maar hoe kan dat ?

Heijen is ook weg, reeds Zondagmorgen gegaan, of Ottersum er nog is, ik weet het niet.

Gisteren moest de Looy heelemaal ontruimd worden en eigenlijk moest ook Afferden weg, het moest tot Bergen vrij zijn, maar natuurlijk hoorden we er niets meer van.

Bij geruchten hoorden we gisteren dat er vele Duitschers van hier weggetrokken en hier de zaak als verloren beschouwd werd, ach was het maar waar, natuurlijk is voor de Heer niets onmogelijk, de vijand kan wel op vlucht gaan zonder dat er een andere strijdkracht in de buurt is. We moeten rustig afwachten hoe ons pad verder zal geleid worden, maar je begrijpt dat we steeds met spanning alle handelingen gade slaan en we telkens afvragen waar zou nu gevochten worden, hoe zal er verder getrokken worden, hoe ver zouden ze reeds in Duitschland zijn doorgedrongen, worden ze hier wellicht opgesloten, enz. enz.

Maar kom, ik zal weer eens probeeren te gaan slapen er is al het grootst gedeelte van de nacht heen. Wat hoop ik dat jij, Jan, rust zal hebben en ons en je geen verontrustende tijding over Gennep je bereikt. Ik hoop de voedselvoorziening daar in orde blijft en jij en allen daar er geen schade van ondervinden.

Wat zou ik graag weten of bezoek van Tante Loes nog mogelijk is en van Harderwijk, ik hoop het, dan heb je tenminste nog eens wat aanspraak van buiten. Zoo, nu zal ik Henny V. eens wekken, die zal dan een uurtje wakke dan Hannie en daarna Miep en dan is het weer morgen. Geve de Heer ons dan weer zijn bewaring, geve de Heer dat we ook dien dag weer hier mogen blijven en we nog weer in ons bed mogen kunnen gaan slapen. We zijn wel reisvaardig zoo goed als. Dagen heeft Max gepakt. Eerst heeft hij alle schoenen gerepareerd, zolen er onder en hakken, Jan Achterberg heeft we meegeholpen, je hebt geen idee van de rommel en vuile boel in huis, geen stoel staat er meer op zijn plaats, er is nergens gezelligheid om te zitten. De schoenen werden in de kamer gemaakt en het geeft niet of er rommel en vuil komt want alles is door en door vuil van het inlopen. Leden werden de fietsen verzorgd, ook meest in de kamer, want bijkeuken en keuken is overvol, ook de gang met kisten en pakken en rommel van verschillende menschen.

Nu staan alle fietsen bepakkt met flinke pakken in zeilen gepakt, pakker kleeven, pakken dekens, zakken met schoenen, voor elk een reserve paar, dozen en kist met etenswaar, taschen met brooden en allerlei benodigheden, o het is toch te hoopen dat het alles niet noodig is. Het wagentje van de heer Gaillard keek Max na. De trekkar is een stuk verlengd, daarop zal allerlei moeten worden gepakt en zal ook Opa op moeten zitten. Je begrijpt hoe ons gebed steeds is dat de Heer er ons voor zal bewaren.

Van Maandag op Dinnsdag maakte mijheer Gaillard zijn vrouw wakker en ze tegen haar : "Vrouw, we behoeven niet weg, de Heer heeft het me gezegd Wonderlijk, de heer Gaillard leeft echt vertrouwend en geloovend. Graag zou je dit nu willen aannemen als zekerheid, het kan zeker waar zijn, gebeds verhooringen zijn er zoo telkens geweest, wij moesten allen veel meer vertrouwend nabij de Heer leven.

Ik hoop spoedig weer te kunnen schrijven, dag mijn jongen.

20 oct. Vrijdag. Ik heb mij met de datum vergist, het is nu pas 20 oct. Zoeeven hebben we weer angstige oogenblikken gehad, hevige granatenregen o dat is zoo angstig, je hoort de granaten zoo fluiten en suizen en dan met een geweldige klap neerkomen.. Nazorg is zoeeven geraakt, een groot gat in de muur, het is zeer dichtbij geweest.

We hadden nu een week lang geen granaten in de buurt en nu vandaag al een paar keer, maar zoeeven heel hevig. Naar voor de fam. Gaillard, die zoo boven moet blijven, de Heer weet de omstandigheden, de Heer kan het ook daar bewaren, wij hebben ook in de kelder en overal Zijn bewaring noode, want je gevoelt wel dat je in levensgevaar verkeert. Ach kwamen

toch uit de ellende, gingen de Duitschers maar op de vlucht. Je kunt wel eens zeggen, kwamen de tanks van de Engelschen maar en hielden die hier een tankslag, dat er dan na een of twee dagen verlossing kwam, maar daar kan je ook met angst en beven tegen op zien, oorlog is een vreeselijk ding.

Vandaag zagen we opeens dat de toren van Deffelt is weggeschoten, ze is verdwenen. Men zegt dat in Heijen ook de toren weg is. Dat het veerhuis weg is schreef ik wellicht al, wel veertien dagen geleden zagen we dat afbranden. Het is nu al ruim 5 weken dat we op bevrijding zitten te wachten, dat we in de oorlogsellende zitten. Gisteren hoorden we dat vanuit Genderingen is opgebeld dat 2000 menschen uit Gennep daar zijn aangekomen, later nog een honderd en zoo zullen er nog wel meer groepjes zijn gekomen. Het was daar nog rustig, ze werden in scholen en andere gebouwen ondergebracht. Het was wel slecht weer toen zij trokken, maar er is geen bombardeeren of granaatschieten in dien tijd geweest, dat is erg gelukkig. Nog steeds zitten wij hier, terwijl de overkant van de Heijenscheweg leeg is en dat wordt ook gecontroleerd, grüne polizei gaat daar over. Je hoort geregeld nu aan de overkant van de Maas de tanks rijden, het zal heerlijk zijn wanneer ze ook hier rijden en de Duitschers zoover Duitschland in zijn dat we niet meer beschoten worden.

Vannacht werden we wakker van een geweldige ontploffing, een geweldige dreun, wij denken dat het opblazen was of dat er munitie is in de lucht gevlogen, de dreun rolde nog een poos door. Maar je blijft onwetend over deze dingen. Eigenaardig is de verdeeling voor de evacuatie. Gennep behoorde tot aan de overkant bij een commandant. Wij behoren bij de commandant van Heijen. De grüne lieten de overkant evacueeren en hebben niets over ons te zeggen, dat zeiden zijzelf vanmorgen nog tegen Mevr. Stiemens. Gisteren was hier een man, v.d. Loo uit Nijm.. Deze man was met vrouw en kinderen Nijm. uitgevlucht toen daar de Eng. en Amer. vochten, er vielen bommen in het Willemskwartier waar hij woonde. Voor de rust vluchtten zij naar Mook bij familie. Daar kwamen ze in hevige granatenregen. Hij met twee zoons gingen schuilen bij het stadhuis in de buurt, ik denk bij de kelder, toen de ergste aanval voorbij was ging de deur van die kelder open en kwamen er Duitschers naar buiten gestormd, die schrokken van die hollanders. Joegen ze weg en ze moesten naar Mook vluchten, terwijl zijn vrouw (met dochter?) in Mook waren. Ze moesten vooruit en werden in Middelaar gedreven waar ze veertien dagen bij Hanna in de schuilkelder verbleven, ze konden niet verder.

Toen Middelaar ontruimd moest worden kwam ook hij mee naar Gennep; nu moest Gennep weg en moesten hij en zijn zoons weer een heenkomen zoeken. Ze waren een paar dagen op Zonlichtheide, daar is echter teveel bevolking en nu was het weer de vraag waarheen. Hij heeft met Vader en anderen overlegd en omdat niets hem hier bindt leek het wel raadzaam dezelfde tocht te maken die heel Gennep deed en zien te komen in Genderingen, van daar uit kan hij dan weer zien meer op huis aan te komen of misschien onderweg een andere richting te gaan. Zoo is hij gistermorgen vertrokken. Vader gaf hem een flinke jas die kon hijzelf goed aan, zijn jas die kleiner was trok zijn 17-jarige zoon aan, die zonder jas was, onderweg was hij al wat hij had meegenomen verloren door zijn overhaaste vlucht uit Mook. Vreeselijk zoo van elkander gescheiden te zijn en niets van elkander te weten, zijn vrouw was ook op pad toen de granatenregen in Mook begon, hij weet dus niet of ze nog beschutting heeft kunnen vinden.

21 oct. Ik lag gisterenavond 8 uur al weer op bed, ik was de eerste die in bed stapte, maar het liefste ga ik 's avonds gauw in bed, er is nergens gezelligheid en dus wanneer je bezigheden klaar zijn is naar bed gaan het beste. Ik heb toen nog even liggen schrijven.

De nacht verliep rustig, maar vanmorgen begon al vroeg om zeven uur, nee vroeger, het schieten van granaten, maar meest ontploften ze ver weg, of ze van hier naar de overkant van de Maas gaan of van de overkant en ver

over ons heen Duitschland in, dat konden we niet beoordeelen. Ik hoop c we niet weer zoo'n bombardement van granaten krijgen vandaag, het is zo angstig zoo benauwend.

Opa bleef vanmorgen in de schuilkelder, die was nu al die rustige dagen bij fam. Gaillard voor, ook Tante Go. Toen het gisteren onrustig werd wilde Opa ook niet weg, maar toen het zoo hevig werd kwam Tante Go roep dat ze ook weg wilde, maar ze wilde ook in de kelder, goed, maar dan wi Opa ook mee en dat was niet te doen, Vader moet zich in groot gevaar begeven want bij de bijkeuken is het te gevaarlijk, we riepen dus dat h niet ging. Gelukkig is het toen geminderd en zoodra het wat rustig leek heeft Vader Opa naar de schuilkelder gebracht. Tante Go heeft nu de sch wel te pakken en dat maakt het wat gemakkelijker dat Opa daar blijven zal. Het gaat ernu niet om wat je gezelliger en prettiger vindt, maar w voor jezelf en voor anderen het verstandigste en verantwoordste is.

Het is nu ongeveer half acht 's avonds. De dag verliep gelukkig zonder hevige beschieting, wel was er telkens gevaar en hoorden we de kogels s fluiten, werden er granaten afgeschoten maar kwamen niet zoo dichtbij. zagen ook vanaf de bovenoverloop schieten van af de overkant van de Maa naar Gennep, je zag het vuur uit de kanonmond en even later sloegen de granaten in Gennep in, dat er stof boven het stadje te zien was. Mitrailleur hoor je ook de heelen dag en ook 's nachts, tegenwoordig : dichtbij dat het lijkt of het vlak achter de berg geschoten wordt ,maar het zal van de Maaskant komen of van deze of van de overkant en soms wor het zoo aanhoudend gedaan dat het je doet denken aan het varen van een motorbootje.

Een paar maal suisde er een kogel ons huis voorbij die je niet had hoor afschieten, ik zat in de kelder toen ik het hoorde en waarschuwde ze buiten, want bij allerlei drukte hoor je het niet zoo. Gelukkig gebeurde er geen ongelukken, werden we nog allen gespaard. Opa bleef heel den dag in of bij de schuilkelder, het weer was ook vandaag aardig goed, de zon was er en dat was de laatste dagen niet het geval geweest.

Op de Zonnehuizen is gisteren iemand geraakt door de granaten, Mevr. Valje die er in de keuken en huishouding helpt werd aan haar hand gewond niet te ernstig, zoodat er geen pezen geraakt werden. Het huis daarnaast van fam. Kuypers kreeg ook veel mee, hij vertelde tenminste dat zijn meubels kapot waren. Takken waren er van de boomen geslagen.

Tot voor enkele dagen hebben we vleesch van deze en gene gekregen, maar dat is nu aan zijn eind. Wij met zoovele menschen waren zeer goed gedacht toch moest het vastloopen. Nu is er een varken geslacht, dat op Zonlichteide in bewaring was gegeven. Na den oorlog willen we het gezamenlijk aan de eigenaar betalen. Voorloopig is er dan weer uitkomst wat dat betreft voor 61 personen, waarvan er 38 of 40 bij ons zijn. Vooral was het om het vet te doen. Aan boter is niet te komen, ook niet aan vet, nu willen we spek en vet zooveel mogelijk uitbraden om voor het eten en voor het brood wat vet te hebben.

Vandaag was de heer Hermens hier even uit de Kerkstraat, die zat op Siebengewald met zijn familie bij familie en fam. van Bergen de bakker bij wie ze een of twee nachten in de kelder gezeten hadden toen ze eigen huis moesten verlaten. Van hem hoorden we dat vandaag pas de laatsten uit Goch weggegaan waren naar Genderingen, er was geen regeling in, plan zou zijn Roermond en Venlo zelfs tot Mook te evacueeren, nu zullen er groepen gemaakt worden van 50 om daarbij een leider mee te geven. Jonge mannen kunnen zich daarvoor opgeven.

Ach wat hoopt een ieder dat er toch spoedig verlossing komt, want wat en leed om al je bezittingen achter te moeten laten, je huis onverzorgd te laten staan.

22 oct. Het is nu Zondagmiddag en we zitten allen in de kelder. Wij zijn gelukkig allen weer gespaard temidden van het groote gevaar dat ons weer

bedreigd heeft. Alweer komen er granaten. Maar er zijn er dezen middag tientallen overgekomen en zoo dichtbij en de anderen die overvlogen floten zoo pal over het huis, dat je telkens dacht dat ze tegen het huis kwamen. Ach was toch die oorlog ten einde, we zijn steeds in levensgevaar. Bij Nogarede is zoeven een vrouw getroffen die er uit de Maasstraat in huis was, ze was zowat op slag dood. Vreeselijk ! Ze kwamen uit de kelder meenende dat het gevaar voorbij was en toen viel er een granaat in en trof haar, een vrouw van 76 jaar. Hoe zal nu de begrafenis moeten gebeuren ? Gennep is leeg en niemand mag de overweg over. Telkens is er nu een granaataanval, verschrikkelijk om aan te hooren, de een na de ander. Ach geve de Heer toch spoedig een einde hier, maar nog meer naar het einde te verlangen, een einde aan heel de ellende. Het is nu 5 weken geleden dat de parachutisten landden, dat is al een heele tijd geleden, maar het lijkt nog langer, het is alsof we al maanden in de benauwdheid leven en het wordt steeds benauwender, hoewel we al heel veel gewend geworden zijn aan alle oorlogsgevaar en lawaai.

23 oct. Alweer Maandag en nog zijn wij hier. Gisteren zou er scherpe controle komen van de Streifendienst (?), maar wellicht door de geweldige granatenregen is er niets van gekomen, er kon ook niemand door. Nu verwachten we het wel vandaag, maar zoeven vielen er weer over de honderd granaten, tegen of over de 150. We hadden ze nooit geteld, maar vanmorgen hoorden we dat er gisteren 500 tot 600 gevallen waren, ik kon het niet gelooven, maar nu zoeven hebben we ze een poosje geteld, er komen er soms in de twintig achter elkaar zonder oponthoud, de tusschenpoos is dan soms maar een paar minuten, dan komt weer zoo'n aantal. De kruiddamp kwam de kelder in zoo dichtbij ontploffen ze.

Gisteren is de Dr. Nolenstraat geweldig getroffen, vele huizen zijn daar zowat geheel weg. Het doel was de loopgraven van de Duitschers die ze bezig zijn te graven achter de berg in de heide, bij de Maas liepen ze onder, de Maas staat heel hoog. De stuw in Afferden is door de Eng. kapot geschoten en in Grave is ze in handen van de Eng., wellicht hebben ze de stuw daar dicht. In Heijen zijn ook reeds de loopgraven langs de Maas ondergelopen. Onder de granaten door hoorden we gisteren zoo'n gesuis en een zucht, ik dacht nu slaat er een granaat bij ons in, ik meende dat het geluid van een aankomende granaat was, maar het was een vliegtuig dat zoo laag, zoo snel over ging, niemand had het ooit zoo gehoord, het moet pal over de nieuwe loopgraven van de D. gegaan zijn.

Vanmorgen zal die nieuwe aanval wel weer daarop gemunt zijn geweest. Om zeven uur moesten we al een paar keer schuilen in de kelder. Hannie vond zoeven naast ons huis scherven en een kogel. Alweer een bewijs dat ook het mitralleren gevaarlijk is.

Je kunt niet zo merken welke kant die kogels uitvliegen en meen je dikwijls dat je wel buiten of binnen aan je werk blijven kan, maar je moet bij al die dingen eigenlijk direct in de kelder gaan. Het kan niet altijd of zeer moeilijk want er moet worden gekookt.

Voor de menschen van de schuilkelder, de vluchtelingen is het geen kleinigheid heel den dag in de donkere schuilkelder te blijven, vooral voor de kinderen is dat iets ergs, wanneer het even rustig is willen ze spelen. Ook is het zoo onplezierig omdat het stroo er in ligt en er met dat natte weer niet kan worden uitgedaan en dan zoo vuil wordt wanneer er zoo over gelopen wordt heel den dag, je moet er 's avonds weer op liggen. Maar er is niets aan te doen.

Van menschen die in Gennep geweest zijn hoorden we dat het huis van de notaris, Dr. Muller. Dr. Stiemens, MBS kantoor, het missiehuis ook deerlijk gehavend geworden zijn. Wat zal er van Gennep over blijven ? Schreef ik reeds dat de toren van Oeffelt weg is, ook die van Heijen, alle uitkijkposten, tenminste gebouwen die daarvoor dienen kunnen worden opgeruimd, over en weer. De Eng. kunnen per vliegtuig zich nog op de hoogte stellen van alles, van de D. komt 's nachts nog wel eens een

nachtjager verkenning maken. De nacht was gelukkig rustig, het geromme bleef in de verte.

Gisteren was Dr. Stiemens, jonge mevr. Stiemens hier om te praten over melkvoorziening, want er zijn van vele boeren daar koeien gebracht, de Duitschers vonden nodig dat daar gezorgd werd voor de patienten. We krijgen elk den dag, nu een dag of 3 of 4 pas, daags 3 liter melk, nu echter moet het beter geregeld worden, alleen kinderen beneden 8 jaar kwamen in aanmerking, elk voor 3/4 liter, we moesten van ons rijtje burens alle kinderen en zieken opgeven. Goed dat is netjes opgemaakt en..... nu we vanmorgen gezegd, er kwamen alleen kinderen beneden twee jaar in aanmerking, en dan op bewijs van stamkaart. Zieken moeten een bewijs van Dr. Muller hebben. Nu was er alleen Gaillard en mevrouw Holtkamp opgegeven, mevr. H. heeft gauw last van haar maag. Nu zit Dr. Muller op de Moutfabriek en bezoekt geen patienten, die er nu natuurlijk ook zo niet meer zijn, maar voordien kwam hij ook niet (misschien in heel ernstige gevallen, dat weet ik niet). Maar nu moeten wij naar Dr. Muller om een bewijs, terwijl op Zonlichtheide Dr. Stiemens zelf is en D. Baue Gaillard is zelfs uitsluitend patient van Dr. Stiemens en nu moeten wij bij Dr. Muller een bewijs gaan halen, snap jij daar wat van, zeer logisch zeer praktisch. Het eind van het lied is dat van de 80 menschen Deters inwonenden ca 3 of 4 kinderen van die leeftijd melk zullen krijgen, daarover werd nu gisteren zoo'n omhaal gemaakt. Bezoek van twee menschen na elkaar, heel gewichtig, een en al philantropie, met resultaat als steeds, teleurstelling. Het is veel beloven, goedheid een en al, maar.....theorie, praktijk is zoek. En dan gepraat als of zijzelf bij op een houtje bijten, terwijl we wel beter weten en ik juist vanmorgen daar het bewijs van zelf zag. Uit Heijen werd er bij Smeets, waar fam. Stiemens in de schuilkelder zit melk en andere dingen gebracht. Smeets zelf is weg, moest er uit.

24 oct. Dinsdag. Gisteren eindigde ik met een lied over de melk en daaraan aansluitend begin ik nu maar eerst met die melkkwestie. Reeds om goed uur kwam hier Zr. Porte, hoofdverpleegster van Zonlichtheide, in de plaats van de directrice, het is nu directriceloos, met Gien. Ze kwamen opgewonden hier na een onderhoud met Dr. Stiemens over .... de melk. Zr. Porte wist er geen raad meer mee, wilde nu 5 liter melk hier brengen, moesten wij op stamkaart daar de babys van melk voorzien, niet alleen hier, maar van heel de Heijenscheweg en wat er nog hier en daar meer zijn ± 20 babys. Eigenlijk wilde Dr. St. niets meer geven, meneer Schelleke die met vele anderen gewapend met een flesch met Zr. Porte was meegegaan en stond te wachten raadde aan dat Vader met Dr. Stiemens zou gaan praten wanneer de bui wat gezakt was. Dat heeft Vader gedaan. Alle vorige besprekingen waren van geen waarde, de lijsten door de notaris gemaakt waren zoek, wellicht weggegooid, zei Dr. St. en nu na een poos praten er besloten dat nu kinderen tot en met 2 jaar zullen krijgen. Wij zullen weer een lijst moeten maken, de derde nu en dan zullen we 10 liter melk krijgen morgen en moeten dan daar van uitdelen. Ziezo, dat is vandaag plan, morgen maar zien hoe de plannen blijven of worden, er is eigenlijk niet mee te handelen.

Gisteren is onrustig gebleven heel den dag, het maakt je zenuwachtig en daardoor prikkelbaar, daar hebben we allen last van en het is daardoor moeilijk vrede te houden met elkander, en toch willen en moeten we dat zien te behouden. De nacht was rustig, het gerommel bleef in de verte, tamelijk in de verte dan. Vandaag is het tot heden ook goed gegaan, maar ach hoe lang zal dat alles nog moeten duren, ik denk nog weken als het niet maanden gaat worden, en wij hebben toch nog zooveel voor bij al die Gennepsche menschen die alles al hebben moeten verlaten.

Onze fietsen staan geheel gepakt klaar in de voorkamer, de trekkar staat gepakt met kisten en dozen en daarop zal Opa dan moeten zitten en de

wagen van Gaillard staat gepakt, onder een koffer en een pak, bij de stang voor een pak, boven zijn zitplaats een huif van zeildoek tegen regen en wind. Alles staat in de voorkamer, waar het dus een erge rommel is, de meubelen behalve het buffet zijn er uit, gereedschap ligt er, pakkerij verder van deze en gene, onze broodvoorraad, want de kelders zijn slaapkamers.

Zondagmorgen hebben we de huiskamer opgeruimd. Miep wilde dat graag alleen doen, het was schoenmakerswerkplaats en fietsen reparatie werkplaats geweest, pakkamer enz. enz. een hok was het en meer niet, de meubelen tusschen alles door in voor en achterkamer alles armoedig. Serre en achterkamer zijn nu wat stofvrij en gemeubileerd, maar toch heb ik geen lust er te zitten. Het kwam er Zondag ook niet van, hoewel de kachel er toen lekker brandde en de fam H. en zusjes Verwer en enkele van ons er wel een poos gezeten hebben zelfs bij het kleine orgeltje gezongen hebben, maar dat musiceren hebben we verboden, het klinkt te veel uit, we moeten vergeten worden, dus van den weg af moet niemand merken dat wij er zijn. Niemand komt ook ooit voor aan de straat, in de voorkamer blijven steeds de gordijnen dicht en in de leerkamer zien ze Gaillard in bed en kunnen dan menen dat we bij Zonlichtheide behooren. We zijn hier aan deze kant van de Heijenscheweg een vergeten strook, zoo moet er nog een strook zijn over de brug op de Nijm. weg. Jansen de drukker en anderen daar moeten er nog zijn.

We dachten dat de fam. Steinman nog gebleven was, maar we hoorden van iemand die Gennep, door geweest is dat zij niet meer in huis zijn en ze ook niet weten waar ze zijn, ze zijn dus waarschijnlijk meegetrokken, bij hen stond ons orgel, dat we zaterdags daarheen lieten brengen voordat we meenden ons huis uit te moeten en nu zijn juist die dingen daar die we zoo gaarne wilden sparen. Er is niets aan te doen en we moeten die dingen overgeven.

Tot nu toe konden we toch in ons huis de baas blijven en anderen hebben het heelemaal zoo moeten achter laten, wat een leed, wat een tranen zullen er geschreid zijn, en zullen er nog worden geschreid alleen al daarom, en dan nog overal het leed dat de menschen aan menschenlevens treft, ach ontzettend is een oorlog, duivels, heel de wereld is de dupe er van en nog blijft die duivelsche machine doordraaien, ach mocht het toch genoeg zijn en kwam er maar vrede.

Wat zal het ontzettend zijn in de steden met de voedselvoorziening, het benauwd je als je aan al de ellende denkt. En de vooruitgangen zijn maar klein, niet om te wanhopen aan het slagen maar het duurt te lang om uit te houden, de honger zal geweldig worden in de steden. En toch, God de Almachtige regeert ! De Heer is machtig uitkomst te geven.

25oct. Woensdag. Nog steeds zijn we hier, maar hoe lang nog ? Vanmorgen zijn er weer Duitschers geweest die gezegd hebben dat we ons gered moesten maken om te vertrekken, we zouden er nog van hooren, het was een ober leutenant, of officier en was de baas van de Heijenscheweg en stond onder de commandant van Heijen. Hij had steeds al zijn best gedaan voor ons, maar befehl was befehl. Dus nu weer in afwachting, dat waren we wel steeds, maar wanneer je dagen niets hoort krijg je moed te mogen blijven en nu na dit bezoek gevoel je weer duidelijker dat je maar bij genade hier nog zit en in hoofdzaak uit genade van Boven. Op den Heer willen we blijven vertrouwen, de Heer zal helpen in alle omstandigheden, ook als we moeten vertrekken, maar de Heer zal uitkomst geven. Opa zou met iemand die hem verzorgt hier kunnen blijven, Gaillard naar Zonlichtheide volgens zijn raad, maar daar komt niets van, we blijven allen bijeen, al is het wel heel moeilijk om met de invaliden te trekken, vooral in al het gevaar. Het is steeds flink mitrailleeren, te hooren vlak achter de berg, maar het zal wel zijn aan de overkant van de Maas, het is een schieten aan een stuk. We moesten voor de granaten ook al een paar maal vanmorgen de kelder invluchten, maar het meest werden ze afgeschoten op Heijen.

De Duitschers die hier waren gingen huis aan huis, vroegen alle namen. Steeds denk je: Ach schoot de oorlog maar zoo vlot op dat er verlossing kwam. De Heer is machtig het te doen of de vijand op de vlucht te jagen. Volgens het zeggen van deze Duitschers zagen wij het te licht in, want overal waar Eng. kwamen kwam honger en ellende. Nu ik verwacht wel niet dat in D. alles overvloedig zijn zal, daar zal toch ook geen wondermenscht zijn die alles uitdeelt aan voedsel uit een onuitputtelijke bron, hoe zouden zij zich dat denken? Aanvoer is daar toch allerminst. Vanmorgen zijn alle mannen gaan aardappel rooien op het land van Martens, voor Zonlichtheide en voor ons, het is een raar leven. Hoe zal het moeten gaar met al de gewassen van de boeren, alle landerijen met aardappelen en veevoer, de boeren zijn weg, menschen om dus de productie naar binnen te halen zijn er niet, die zullen dus bevriezen wanneer er vorst komt, ontzettend terwijl duizenden menschen naar voedsel snakken.

De melkvoorziening is werkelijk vanmorgen gelukt. 20 liter is er gebracht voor 21 kinderen, tot en met twee jaar. Bij Deters zit een fam die een baby hebben van 12 dagen, hoe veel vreugde anders zoo'n geboorte geven kan, nu is dat wel met angst en spanning tegemoet gezien, het is nog op c Tulakker geboren, waar ze de kelder gekregen hadden en ook een kamer konden gebruiken. Ik ben benieuwd hoe het bij Mini Smit zal zijn die verwachtte ook in dezen tijd of in begin november de eerste baby, of ze weggetrokken zijn of in het klooster gekomen zijn, ik weet het niet. Zijn ze meegetrokken dan kunnen ze misschien bij familie gekomen zijn die daar in de Achterhoek woont, ik kan nu het plaatsje me niet herinneren.

Wanneer we zullen moeten trekken dan hoop ik dat we in Garderen zullen komen en jou weer eens zullen ontmoeten, maar daar zullen dagen lopen over heen gaan. Ik kan er soms zoo naar verlangen je weer eens te zien, wanneer zal de Heer ons dat voorrecht schenken?

Mocht het toch in vredestdijd zijn, in tijd van uitredding van ons land.

29 oct. Zondag, Siebengewald.

Na het vorige schrijven is er heel wat gebeurd, hebben we heel wat doorgemaakt. We zitten nu op een zolder van een boerenbondsgebouw, bij Dekkers in Siebengewald en we zijn erg blij dat we hier nog zijn. We hebben hier een plank met schragen als tafel, een smallere uigave als bank, we zijn ook twee keukenstoelen rijk. Een kachelkje, eem duveltje op hoge poten, waarvoor we overvloedig hout hebben om te stoken. Juffr. Dekkers zorgt voor het middageten en zoo zijn wij goed geholpen, maar ach Jan, wat was het ellendig toen we uit huis moesten.

Zooals ik schreef waren Woensdag weer D. geweest die alle namen van de families die bij ons waren opgeschreven hadden, we zouden ons moeten gereed houden, maar overhaast zou het niet gaan. Goed, wij dachten wanneer we het nu nog een paar dagen kunnen rekken wie weet komt er dan uitkomst. Gelukkig het was avond geworden en nu was voor dien dag gelukkig de vrees weer weg. Vader ging ± 8 uur in bed terwijl wij in de kelder nog wat opbleven en praatten en lazen, Vader slaapt gemakkelijk door alles heen. Om even half tien lagen alle menschen in bed, die zoo naar eigen idee, de een na de ander naar bed gegaan waren. Max ging zich in de keuken veschonen, daar had hij mee gewacht totdat allen in bed waren, eerder was de keuken niet vrij, ieder draait er door naar de W.C. Ik stapte ook in mijn bed en gevoelde mij rijk nog zoo in een lekker bed te liggen en gevoelde mij zoo behagelijk in eigen kelder, we waren er zoo in thuis geraakt, het bed was heerlijk warm nu Vader er al een poos in gelegen had ik genoot er zoo bijzonder van. Vader stapte het bed uit om naar de W.C. te gaan. Boven gekomen zei Max, het is zoo druk op den weg, je hoort praten en roepen, wat zou er aan de hand zijn, het lijkt of patienten van Mariaoord naar Zonlichtheide gaan, maar het was pik donker, je kon niets zien. Vader loopt naar de W.C. en is er nauwelijks of daar wordt op de deur geboemst. Max die ontkleed stond deed gauw wat aan en deed open, want er wordt weer geklopt. Zodra de deur open is komen Duitschers naar binnen

met de boodschap. Sofort heraus.

Vader komt in nachtgewaad naar de kelder om wat verder aan te trekken en zegt mij. Ik geloof dat we weg moeten. Vader loopt vlug naar boven en daar staan de Duitschers en hoor ik: Sofort heraus, mit fünf minuten müssen alle bei der Mühle stehen.

Wat dat een schrik was kan je wel begrijpen. Allen sliepen al, het was ± tien uur. Ik vloog mijn bed uit en riep ze allen wakker. Vlug er uit met vijf minuten moeten we het huis uit zijn. Wat een verdriet en angst ineens, alles was er uit en greep zenuwachtig naar zijn kleeren. Vader praatte even boven maar kwam de keldertrap af met de D. Ik kroop gauw in bed. Daar kwamen door dat kleine kelderdeurtje twee lugubere verschijningen, helmen op met groen blad gecamoufleerd, veelkleurige lappen over hun uniform, de een het geweer in de aanslag, de ander het op zijn rug en die riep de namen af van de families en direct weg was de boodschap. Vader zei dat we een verzoek weg hadden om te mogen blijven met het oog op Gaillard en Opa en dat afgesproken was dat Vader 's morgens de Hauptman opzoeken zou. Goed dan konden wij nog wel even blijven, de anderen echter weg. Mevr. Holtkamp smeekte hem toch bij ons te mogen blijven maar neen er was niets aan te veranderen, ze moesten onmiddellijk weg.. Op dat moment besloten we dan maar allen te zamen te gaan en daarop stond hij toe als we dan tezamen gingen met die in de schuilkelders waren dat we dan tot 's morgens zes uur tijd kregen maar waren we niet weg dan zouden we met hardheid behandeld worden. Nu ging het dus nog poeselig. Ze verdwenen naar de schuilkelders en wij gingen allen aan het bij elkander nemen van wat nog nodig was. Gelukkig stond in hoofdzaak alles klaar en opgepakt, maar ach je moet zooveel achterlaten. Je denkt zal ik dit nog meenemen of dat, maar je ziet de onmogelijkheid, je kan niet meer opbergen en je weet niet wat je eigenlijk nog doen zal. Lise ging met haast aan het vleesch braden om alles gebakken mee te nemen voor onderweg, hoe alles gaan zou wist niemand. Fleschen vleesch werd opengetrokken, het vleesch ingepakt, het vet in bussen gedaan en meegenomen. Brooden werden gesneden belegd met vleesch en ingepakt in zakjes. De bureu kwamen om allerlei raad. De notaris wist geen raad met zijn pakkage. Max was druk en direct in de weer tot over vier, hij kon zoowat niet meer, toen ging hij nog een driekwartier op zijn bed liggen, een rare, misserabele gedachte dat dat voor het laatst is, zal je ooit weer komen, zal het huis blijven bestaan of platgeschoten worden ?

Zelf heb ik eenige uren nog op bed gelegen, maar slapen was onmogelijk, hoewel ik me toch verwonderlijk kalm gevoelde. Fransje Verwer hielp uitstekend en was niet meer in bed te krijgen, ze is al die dagen reusachtig meegevalen ook Henny, zoo zelfs dat ik me voorgenomen heb wanneer we weer terug mogen komen hen wat bij ons wil laten blijven verkeerden nu ze zoo zonder moeder gekomen zijn. Om half vijf kwam juffr. Jetten met haar kinderen al in de keuken die één groote rommel was, er waren schalen met klaargemaakt brood, maar wanneer ik aan eten dacht kreeg ik het gevoel om te moeten overgeven. De eieren die we hadden waren hard gekookt om mee te nemen en kapot gekookte gaf Miep mij, maar hoe ik me er ook tegen verzette ik kon het niet meer, ik vreesde misselijk te worden. De meesten van ons was het zoo wel te moede.

Mevr. Hulsebosch kwam met haar vier kinderen, die huilden om beurten, moesten pap gevoerd worden, alles liep dooreen. Tot slot heeft Vader nog gedankt en gebeden en toen begon in het pikdonker de uittocht. Alle voertuigen opgepakt naar buiten en direct iemand er bij, want 's nachts toen ons werd aangezegd weg te moeten werden er drie fietsen gestolen van de hei van de schuilkelder families, kan je je zoo iets onmenselijks begrijpen, om van menschen die vluchten moeten nog van hun laatste bezittingen en dan juist iets wat je zo nodig bij de vlucht hebt af te nemen.

Om voor zes stonden we allen op straat en begon de tocht. Over de groote weg mochten we niet gaan, we moesten over de heide, maar hoe daar te rijden met karren en wagentjes. We gingen brutaalweg door tot de nieuwe weg, de weg lag bezaaid met afgeslagen takken door de granaten, gaten waren er in den weg maar gelukkig toen we trokken was het stil van schieten. Het eerste gedeelte van de nieuwe weg ging wel, maar al gauw kwam het slechte gedeelte en moest Opa van het karretje af en loopen, v waren met een 60 man, allen of met de fiets of een kruiwagen een trekke Miep met het invalidewagentje en verder allen bepakt met taschen of zakken. Het was voor opa een geweldig vermoeiend eind. Max en een ander jongen ondersteunden hem, telkens werden de karretjes doorgetrokken. Di vooraan waren lieten hun boeltje in de steek en hielpen dan de anderen weer, totdat we weer op een betere weg kwamen, de grintweg. In het bos hielden we een poosje rust, vooral voor Opa en de kinderen. De tweede rustplaats was bij Brugfort, daar waren de Duitschers in. Juffr. Schellekens vroeg daar melk voor de kinderen en of de kleinkinderen, de babys daar geholpen konden worden, goed na een poos praten vonden zij h goed maar alleen die twee jonge moeders mochten er binnen, de anderen moesten uit het gezicht gaan staan langs een heg in een zijweg. Ze had niet anders dan ongekookte melk en daar werd weinig of geen gebruik van gemaakt.

Op de Belt was de volgende halte bij de school, daar waren geëvacueerde uit Heijen in. Gevraagd werd hier naar koffie voor ons maar niemand had eerst lust iets te helpen. Toch gingen verschillende van ons naar binnen zich warmen en toen kwam er wat later ongekookte melk en nog wat later burens ook koffie. Hier had ik het voor het eerst wat te kwaad, zoo armoedig geholpen te worden, dit als begin, wat zou ons alles wachten. Maar ja, flink er tegenin.

De notaris met vrouw en kinderen liet op zich wachten toen we wilden vertrekken, en toen ze gewaarschuwd waren en nog niet kwamen gingen wij zonder hen op stap. We vermoedden dat ze onderdak gevonden hadden. Voor de heer Gaillard was de tocht verschrikkelijk, hij kon het niet uithouden in de wagen, hij had het koud en het sturen ging ook zeer moeilijk, maar er viel niets aan te veranderen. Een eind van de school kwam de fam. Hermens ons tegemoet, ze hadden al gehoord van andere bewoners van de Heijenscheweg die 's nachts al vertrokken waren dat ook wij allen komen zouden en de zoons gingen direct op zoek naar onderdak voor ons, zowel daar in de buurt bij de boeren en ook reeds in Siebengewald waren er al voor in de weer geweest. Hier en daar vond er e groep onderdak.

Zoo zitten nu fam. Schellekens met mijnheer Verwer bij Fonken in de Vrij daar zit ook de fam. de Vries en Wed. Kersten. Fam. Achterberg en Roozebo zitten bij Schoofs in de Vrij met Henny Verwer. Fam. Holtkamp bij Theunissen hier in Siebengewald met Fransje Verwer. Wij bij Dekkers met ons eigen clubje. De notaris is ons later nagekomen en is bij Hekermans kippenboer, daar heeft hij een paar kamers gehuurd gekregen. We zijn all goed onder gebracht. De menschen hier overal helpen wat ze kunnen want h zit hier overal vol met geëvacueerden. Voor we echter hier waren zijn we eerst bij bakker Peters aangegaan die direct wat soep voor ons had. Er werd toen nog naar onderdak voor ons gezocht. Vader was er op uit, die e paar adressen gekregen had van de Hermens jongelui. We gingen naar Kempkens die een paar kamers voor ons kon ruimen, waar we op stroo slape konden en voor mij zouden ze een bed geven, dat was goed. We kwamen daar in de woonkeuken, dat zou dus ons voorlopig tehuis zijn, bij vreemden steeds overhuis, ach, ach, ik was er miserabel onder.

Vader ging zien waar we de fietsen konden bergen die opgepakt waren en d we het liefst opgepakt lieten en dan de kar flink opgeladen, maar het bleek dat daar geen gelegenheid voor was, er was een schuurtje dat op we

op slot kon maar waarvan de zijkant zoo goed als mankeerde. Dat was een probleem, want hoe nu te doen er zou minstens steeds iemand bij moeten waken. Neen, Vader, die ook door en door verdrietig was, geheel terneergeslagen, was zoo in de put, hij wist niet wat te doen. Ikzelf had geen rust daar en wilde liefst naar de anderen ver van Siebengewald want terwijl we bij de bakker waren was daar een D. van de grüne komen zeggen dat alle vluchtelingen de volgende morgen moesten komen bij de slagboom, om vandaar naar Goch gedreven te worden en daar op transport gesteld te worden naar Holland. Er hing ons dus al weer een zwaard boven het hoofd. Maar het werd al duister en om zeven uur moest iedereen binnen zijn. Nu nog te gaan naar de Vrij of de Belt en daar nog naar onderkomen te zoeken werd benauwend, te meer daar we al in het heengaan gehoord hadden dat daar vrijwel alles vol zat.

Vader vond dat het het beste was naar Dekkers te gaan op de zolder van de boerenbond, daar was groote ruimte voor de fietsen. En zoo zijn we hier gekomen en wonen nu op die zolder, waar we ons nu al goed thuis gevoelen. De eerste nacht hadden we het allen min of meer te kwaad. Eerst toen we om goed zeven uur ons afgetobt van verdriet in het stroo neerlegden sliepen we allen onmiddellijk. We werden na een tijd wakker van een geweldig granaatschieten. We stonden allen op en gingen beneden in de garage staan achter opgestapeld hout. Tot ons aller verwondering was het toen pas negen uur. Lang behoeften we niet te schuilen, en toen werd het weer rustig en sliepen weer spoedig in, maar nadat de ergste vermoeidheid voorbij was werd de een na de ander wakker en kwam al de ellende en angst weer op je aan, de angst van naar Duitschland te moeten en achter het front te blijven, of dat Max en de meisjes in Duitschland te werk gesteld zouden worden. Ook de ellende van alles te hebben moeten achterlaten, dat toen nog zoo versch in je geheugen was en je nu hierop een zolder te moeten behelpen. Maar toen we een poosje op waren en bezigheden vonden kwamen we wat op streek.

De fam. Dekkers deden wat ze konden, de juffrouw zorgde voor de kachel, hielp ons aan pannetjes om wat water te warmen, zorgde voor thee en koffiepote en zoo raakten we wat op streek. Brood hadden we overvloedig meegenomen, daar aten we nog wel twee dagen van. Eerst was de eetlust van ons allen weinig of heelemaal slecht, als ik aan eten dacht werd ik al misselijk.

De avond toen we aankwamen gaf juffr. Dekkers koffie en brood, hoewel ik eerst liefst naar boven op het stroo ging liggen, aan eten en drinken had ik geen lust, maar toch knapte ons het alles wel op.

3 nov. Vrijdag. We zitten hier nu een week, ik kwam nog niet meer tot schrijven. Eergisteren en gisteren waren het weer emotievolle dagen, neen al drie dagen. Dinsdagavond verspreidde zich hier het bericht dat twee november heel Siebengewald evacueeren moest, ieder werd er door opgeschrikt. Max ging, hoewel het al laat was en bijna de tijd verstreken was dat je buiten mag zijn, nog naar eenige adressen om te informeeren of er iets waar was van dat bericht. Bezweet kwam hij na een uurtje terug, had op verschillende plaatsen geïnformeerd en niemand wist er van. Gelukkig, nu gingen we rustig slapen.

Maar 's morgens waren we maar pas op, daar kwam juffr. Dekkers uit de kerk en daar was voorgelezen de evacuatie van Siebengewald, allen weg, behalve een kleine 100 families, wier namen aangeschreven stonden bij de kerk.